

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULETA

DIPLOMSKA NALOGA

EVA KRIŽNIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Študijski program: Predšolska vzgoja

**MORFOLOGIJA PRAVLJIC AVTORICE LEE FATUR
PO VLADIMIRJU J. PROPPU
DIPLOMSKA NALOGA**

Mentorica: Milena Mileva Blažič

Kandidatka: Eva Križnič

Ljubljana, junij 2011

ZAHVALA

Najprej bi se zahvalila mentorici Mileni Milevi Blažič za motivacijo, pomoč, potrpežljivost in vero vame.

Zahvala gre tudi vsem mojim bližnjim: bratu Martinu, ki je pomagal, ko so nastopile tehnične težave, in ostalim družinskih članom, ki so mi stali ob strani, ko je bilo to potrebno.

Prijateljicama Katarini in Metki za drobne nasvete in pomoč ter ostalim prijateljicam, ki so me kakorkoli usmerjale.

Hvala Barbari za korekcijo moje slovnice in Nadji za popravek angleškega prevoda.

Predvsem se zahvaljujem fantu Mitju, ki me je ves čas bodril, spodbujal, me razumel in mi pomagal po svojih najboljših močeh.

Hvala tudi vsem ostalim, ki ste me spremljali in mi ponudili roko, ko sem jo potrebovala.

POVZETEK

V prvem delu diplomske naloge je predstavljena pravljica kot celota: njen pomen, raziskovanja skozi zgodovinska obdobja ter opredelitev in klasifikacija pravljice.

Pisanje je usmerjeno k raziskovanju ljudske pravljice; predstavljeni so njeni modeli in značilnosti po Alenki Goljevšček, Brunu Bettelheimu, Maxu Lüthiju, Jacku Zipesu, Clarissi Pinkoli Estés in Vladimirju Proppu.

Proppovemu delu *Morfologija pravljice* je posvečen osrednji del diplomske naloge.

Proppov model vsebuje izhodiščno stanje, kateremu sledijo funkcije likov, ki so omejene – skupaj jih je enaintrideset. Kljub temu, da vse ljudske pravljice ne vsebujejo vseh funkcij, je zaporedje vedno enako, funkcije pa so stalne in nespremenljive.

V nadaljevanju je predstavljeno življenje in delo pokojne slovenske mladinske pisateljice, pesnice in dramatičarke Lee Fatur ter njena rokopisna zapuščina z naslovom *Pravljice (-15)*, ki jo hranijo v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Dela iz te zbirke še niso bila objavljena ali predstavljena širši javnosti.

Po Proppovi teoriji so dalje analizirane čudežne pravljice iz njene zapuščine. Dodana je še analiza treh njenih pravljic, ki so bile objavljene v različnih revijah med leti 1928 in 1935. Ostala dela, prepisana iz rokopisne zapuščine, so zgolj predstavljena, saj je med preučevanjem prišlo do spoznanj, da jih po značilnostih ne moremo umestiti med čudežne pravljice in posledično tudi ne analizirati po Proppovem modelu.

Ta diplomska naloga je poklon spominu na izjemno pisateljico Leo Fatur in ob enem predstavitev njenega truda in ustvarjalnosti, ki sta bila v preteklosti mnogokrat prezrta.

KLJUČNE BESEDE:

- mladinska književnost,
- pravljica,
- model ljudske pravljice,
- Vladimir Propp
- Morfologija pravljice
- Lea Fatur
- rokopisna zapuščina.

ABSTRACT

The first part of graduation thesis presents fairytale as a whole – its significance, exploring through history and classification of fairytales.

Exploring of folk tales as well as their models and specific characteristics after Alenka Goljevšček, Bruno Bettelheim, Max Lüthi, Jek Zipes, Clarissa Pinkola Estés and Vladimir Propp are described in detail.

The central part of thesis is devoted to Propp's work Morphology of the Folktale. Propp's model consists of the initial state which is followed by a limited number of characters' features – thirty-one altogether. Although all folk tales do not include all the features, the sequence is always the same and the features are permanent and invariable.

Afterwards, the life and work of the late Slovenian youth writer, poet and playwright Lea Fatur as well as her manuscript legacy titled Fairytales (-15) kept at the Department of Manuscripts of the National and University Library in Ljubljana are presented. Works included in this collection haven't been published or presented to the public yet.

Miraculous tales from the legacy of Lea Fatur are then analyzed according to Propp's theory. In addition, three fairy tales which have been published in various magazines between 1928 and 1935 are also analyzed. Other works transcribed from this manuscript legacy are only introduced because it turned out through examination that they cannot be classified as miraculous tales due to their characteristics and thus cannot be analyzed according to Propp's model.

This pay respects to excellent writer Lea Fatur and retain a part of her effort and creativity, which were unfortunately ignored too many times in the past.

KEY WORDS:

- youth literature,
- fairytale,
- model of folk tales,
- Vladimir Propp,
- Morphology of the Folktale,
- Lea Fatur,
- manuscript legacy.

KAZALO

1 UVOD.....	8
2 MLADINSKA KNJIŽEVNOST.....	10
2.1 MLADINSKA KNJIŽEVNOST V EVROPSKEM PROSTORU.....	11
2.2 MLADINSKA KNJIŽEVNOST PRI NAS.....	12
3 PRAVLJICA.....	14
3.1 PRAVLJICA SKOZI ČAS.....	17
3.1.1 Zgodovina raziskovanja pravljic v Evropi in drugod po svetu.....	17
3.1.2 Zgodovina raziskovanja pravljic na Slovenskem.....	22
3.2 OPREDELITEV IN KLASIFIKACIJA PRAVLJICE.....	23
3.2.1 Ljudska pravljica.....	23
3.2.2 Klasična umetna pravljica.....	25
3.2.3 Sodobna umetna pravljica.....	25
3.3 MODEL LJUDSKE PRAVLJICE IN NJENE ZNAČILNOSTI.....	26
3.3.1 Značilnosti ljudske pravljice po Alenki Goljevšček.....	27
3.3.2 Značilnosti ljudske pravljice po Brunu Bettelheimu.....	29
3.3.3 Značilnosti ljudske pravljice po Maxu Lüthiju.....	33
3.3.4 Značilnosti ljudske pravljice po Jacku Zipesu.....	35
3.3.5 Značilnosti ljudske pravljice po Clarissi Pinkoli Estés.....	39
4. VLADIMIR J. PROPP.....	52
4.1 ŽIVLJENJE IN DELO VLADIMIRJA PROPPA.....	52
4.2 MORFOLOGIJA PRAVLJICE, 2005.....	53
4.2.1 O njegovem delu.....	53
4.2.2 Vsebinski sklopi.....	56
4.2.2.1 O zgodovini vprašanja.....	56
4.2.2.2 Metoda in gradivo.....	57
4.2.2.3 Funkcije likov.....	57
4.2.2.4 Asimilacije. Primeri dvojnega morfološkega pomena ene funkcije.....	58
4.2.2.5 Nekatere druge prvine pravljice.....	58
4.2.2.6 Razporejanje funkcij med like.....	59
4.2.2.7 Načini vključevanja novih likov v razvoj dogajanja.....	60
4.2.2.8 O atributih likov in njihovem pomenu.....	60
4.2.2.9 Pravljica kot celota.....	61
4.2.2.10 Priloge.....	65

4.2.2.11 Zaključni del.....	67
4.3 ZNAČILNOSTI LJUDSKE PRAVLJICE PO VLADIMIRJU J. PROPPU	70
5. LEA FATUR.....	75
5.1 ŽIVLJENJE LEE FATUR	75
5.2 BIBLIOGRAFIJA	76
5.3 ROKOPISNA ZAPUŠČINA LEE FATUR ANALIZIRANA PO FUNKCIJAH VLADIMIRJA PROPPA	82
5.3.1 Čudežne pravljice.....	84
5.3.1.1 <i>Lovec, zvezdoslovec, krojač in tat</i>	84
5.3.1.2 <i>Hčerka išče materi zdravja</i>	90
5.3.1.3 <i>Čarovniško maslo</i>	94
5.3.2 Živalske pravljice	95
5.3.2.1 <i>Pogreb lovca</i>	95
5.3.2.2 <i>Lisica in petelin</i>	98
5.3.3 Legende	98
5.3.3.1 <i>Sveti Bernard gre od maše.</i>	98
5.3.3.2 <i>Stotnik in sveta Barbara</i>	99
5.3.3.3 <i>Pobožni Idris in smrtni angelj Azrael</i>	100
5.3.4 Pripovedke.....	101
5.3.4.1 <i>Nezvesti voznik ne mora umreti</i>	102
5.3.4.2 <i>Alen in Alenka</i>	103
5.3.4.3 <i>Deklica je pometala sveti raj</i>	104
5.3.4.4 <i>Modrost kitajcev</i>	106
5.3.4.5 <i>Juri in divji mož</i>	107
5.3.4.6 <i>Smrt se greje</i>	107
5.3.5 Črtica	107
5.3.5.1 <i>Štorklja rešiteljica</i>	107
5.4 DODATEK: ANALIZA TREH ČUDEŽNIH PRAVLJIC LEE FATUR OBJAVLJENIH V REVIJAH.....	116
5.4.1 <i>Ivan Nisemplah</i>	116
5.4.2 <i>Kako so nastale gosli</i>	123
5.4.3 <i>Solnčica in čarovnik</i>	124
6. SKLEP.....	132
7. LITERATURA IN ELEKTRONSKI VIRI.....	133
7.1 LITERATURA.....	133
7. 2 ELEKTRONSKI VIRI	134

1 UVOD

Beseda morfologija pomeni nauk o oblikah. Preučevanje oblik pravljice je lahko prav tako natančno kot morfologija organskih tvorb. Če tega ne moremo trditi za pravljico v celoti, to je v vsem njenem obsegu, to prav gotovo velja za tako imenovane čudežne pravljice, pravljice v ožjem pomenu besede. Prav njim je to delo posvečeno.

Prvotni namen ni bil raziskovati le morfološko, pač pa tudi čisto posebno logično strukturo pravljice, in sicer kot pripravo za preučevanje pravljice kot mita. Samo podajanje je bilo podrobnejše. Prvine, ki so tu le podane, smo prej podrobneje preučili in primerjali. Toda izoliranje posameznih prvin je os celotnega dela in v naprej določa sklepe. Izkušen bralec bo znal sam dokončati obrise.

(Propp, 2005, str. 11–13)

V diplomskem delu sem želela združiti svojo veliko ljubezen do književnosti in otrok, kar me je vodilo do pravljič, ki v mojem bodočem poklicu predstavljajo tesen stik z najmlajšimi. Preko te proze, ki je namenjena predvsem njim, se jim lahko približam, jih spodbujam in bogatim njihovo domišljijo z odpiranjem vrat v čudežni, fantastični svet. Ob pravi izbiri jim pravljice lahko posredujejo mnogo več kot le to, saj se lahko skozi opozarja na različne probleme, s katerimi se danes otroci srečujejo že zelo zgodaj. Pri sodobnih zbirkah naletimo na mnogo avtorjev, ki v svoje pravljice vnašajo informacije poučnega značaja, saj se danes zelo poudarja zgodnje učenje predšolskih otrok.

Pri iskanju razlage besede pravljica, sem največkrat naletela na nekakšno posplošeno formulo po kateri je pravljica izmišljena zgodba oz. krajša pripoved o čudežnih, fantazijskih dogodkih, predmetih in značilnostih nastopajočih; v njej je opisan boj med zlim in dobrim, v katerem obvezno zmaga slednje.

Tudi sama sem opazila, da v pravljičah, predvsem tistih čudežnega značaja, velikokrat naletim na elemente, ki so si med seboj podobni, se ponavljajo in si sledijo ... Pa vendarle nisem vedela, da so se nekateri analitiki pri raziskovanju teh elementov oz. prvin lotili tako natančne klasifikacije, da so pravljice razdelili po kategorijah, sižejih, tipih ali motivih ter po njih ustvarili formulo s katero so želeli pravljico razstaviti in jo nato popredalčkati. Ruski formalist Vladimir Propp je v svojem delu *Morfologija pravljice* (prvič izšla leta

1928), na katerega sem se opirala pri analizi čudežnih pravljic, ovrigel smiselnost teh teorij in se lotil drugačnega pristopa – pravljic se je lotil z oblikovne plati. Vendar je bilo tudi njegovo delo deležno mnogih kritik, ki so mu očitale, da je politično neprimerno, skregano z zgodovino in formalistično. Tako je bil priročnik potisnjeno v pozabo vse do prevoda v angleščino leta 1958. Po tem prevodu je močno vplivalo na raziskovanje drugih zvrsti ljudske in umetne proze. Rezultat njegovega dela je morfologija oz. opis pravljic glede na sestavne dele in glede na odnose med posameznimi deli in celoto.

V rokopisnem oddelku Narodne in Univerzitetne knjižnice hranijo 15 rokopisov slovenske mladinske pisateljice, pesnice in dramatičarke Lee Fatur, ki sodijo med njeno zapuščino in še niso bile objavljene. Sama sem jih pretipkala v želji, da jih predstavim, saj bi bila velika škoda, da njena še neobjavljena dela ostajajo še naprej skrita za zaprtimi vrati rokopisnega oddelka. Avtorica je napisala in objavila veliko svojih del; od daljših pripovedi, zgodovinskih povesti, črtic, novel pa vse do dramatike ter seveda pravljic in pripovedk.

O njej je znano, da je imela naravni dar za pripovedovanje pravljic in pripovedk, zato so jo upravičeno imeli za rojeno pravljíčarko.

Za analizo treh čudežnih pravljic iz zapuščine (*Lovec, zvezdoslovec, krojač in tat; Hčerka išče materi zdravja in Čarovniško maslo*) in treh čudežnih pravljic, ki so objavljene na strani *Digitalne knjižnice Slovenije* (*Ivan Nisemplah, Kako so nastale gosli, Solnčica in čarovnik*), sem uporabila Proppovo *Morfologijo pravljice* in s pomočjo njegovega priročnika poiskala tudi prvine čudežnih pravljic. Skozi nastajanje moje diplomske naloge sem začela spoznavati pravljico v drugačni luči. Z raziskovanjem sem se naučila marsikaj novega in zanimivega, kar me je obogatilo na tem področju, ki mi je ljubo in pomembno.

2 MLADINSKA KNJIŽEVNOST

Ena izmed najbolj spregledanih razlikovanj je prav gotovo književnozvrstno razlikovanje besedil glede na bralca, kateremu besedila prilagodimo glede na estetske potrebe in zmožnosti. Najpogosteje ločujemo med literaturo za odrasle in mladinsko literaturo. Vendar se tudi sama mladinska književnost razlikuje po tem, komu je namenjena: predšolskemu otroku, šolskemu otroku ali pubertetniku, vsem tem trem skupinam hkrati ... Vsaka od teh treh skupin ima svojega mentalnega bralca, ki ima drugačne estetske potrebe in zahteve; torej drugačno stopnjo duševne razvitosti.

Otroška/mladinska književnost predstavlja literaturo, ki je prilagojena sprejemnim zmogljivostim mladega, neodraslega bralca. Pisatelj mora upoštevati igrivi svet, v katerem ta mladi bralec živi, če želi, da ga bo pritegnil.

V prvem letu starosti je otrok sam sebi ves svet, jezik pa kot posrednik med njim in okolico sploh ni potreben. In ker je jezik poglavitni za nastanek literature, se noben pisatelj ne more s svojimi literarnimi izdelki obračati nanj. Po drugem letu se začne oblikovati t. i. »jaz« in potreba po komunikaciji z zunanjim svetom – za sporazumevanje začne otrok uporabljati jezik in se zavedati, da premore nekatere zvočne skupine – tako nastane jezik/govor kot temeljni pogoj za literaturo. Pod primerno literarno besedilo že lahko štejemo **otroško preštevanko**. Pri naslednji stopnji mu jezikovna izkušnja da vedeti, da je vsaka stvar na svetu poimenovana, vendar se pomembnosti teh poimenovanj ne zaveda – zanj so uganka. Tako začne s svojo domišljijo predmetom in osebam podeljevati lastnosti po lastnem preudarku, karseda čudežno, pravljično ... Opazi že, da se moški in ženski spol med seboj razlikujeta; v zvezi s tem se oblikujejo različna čustva do sveta, do očeta in matere: rivalsko sovraštvo ali manjša naklonjenost sinčka do očeta in hčerke do mame ter partnersko čustvo ljubezni do matere/očeta. To ga pripelje do pomembnega ločevanja med dobrim in zlim na svetu – med ljubeznijo in sovraštvom. Ko vse te prvine prenesemo v književno besedilo, dobimo **pravljico**.

V predpubertetni fazi, ko je duševni razvoj izredno pogojen s sistematičnim, šolskim kopičenjem znanja in izkušenj, podobe pravljičnega, fantazijskega sveta kopnijo. Toda tu je še otrok sam s svojimi sposobnostmi in z

željo po pustolovščinah, katero premga s svojo iznajdljivostjo, prebrisanostjo, samozavestjo in pogumom. Čeprav svet že dojema v objektivni resničnosti, je v njem toliko svoboden, da ga lahko suvereno obvladuje. Zadnja faza pubertete pomeni prehodno razvojno stopnjo iz otroštva v zrelost – tako se pojavi tudi njihova potreba po literaturi, namenjeni odraslemu bralcu.

(Kmecl, 1996)

Potrebno je opozoriti na večplastnost mladinske književnosti, torej na tri ravnine, ki jih najdemo tudi v književnosti, namenjeni odraslemu bralcu: resnične besedne umetnine, vredno razvedrilno branje in trivialne besedne proizvodnje. V okviru temeljnih vrst znotraj mladinske knjige najdemo poezijo, pripovedno prozo in dramatiko. Na področju besedne tvornosti se za mladino oblikujejo različice znanih žanrov: pravljica, pripovedka, povest, črtica, roman itn. Sem sodi tudi slikanica kot posebna knjiga, namenjena otrokom v predbralnem (predšolskem) obdobju.

Vsi poskusi klasifikacije in tipologije te literarne zvrsti kažejo neenotnost in nenatančnost pri terminološkemu poimenovanju posameznih žanrov.

Mladinska književnost, ki zavzema svojevrstno področje leposlovja in predstavlja temelj branja za otroke do desetega leta, je pomembna tudi kot zvrst, ki je vključena v študijski program za bodoče učitelje in vzgojitelje. Mladinska knjiga ponuja širok spekter pedagoških možnosti in znotraj njih literarno estetsko učinkovitost.

Na sedanji ravni te stroke pri nas je treba vsem tistim, ki združujejo znanja na področju mladinske književnosti, predstaviti to zvrst leposlovja kot specifični del književnosti kot celote. S tem oblikujemo zavest, da besedna ustvarjalnost za mladino tudi sodi med književnost.

2.1 MLADINSKA KNJIŽEVNOST V EVROPSKEM PROSTORU

V Evropi se je začelo intenzivnejše zanimanje za mladinsko književnost šele po 2. svetovni vojni, čeprav določena pomembna spoznanja segajo že na prelomnico iz 19. v 20. stoletje. To področje stopa v zavest strokovnjakov kot besedna tvornost

za mladino šele v prvi polovici 20. stol. Do takrat je bila obravnavana le v okvirih pedagogike. Prus Heinrich Wolgast je prvi teoretik, ki konec 19. stol. s svojim pogledom pokaže izrazito željo po tem, da bi se pisanje za mladino ločilo od pedagogike in se uveljavilo na področju literature. Za razvoj je kot teoretično preučevanje izredno pomembno delo *Jugendlektüre* (1955), avstrijskega literarnega učenjaka in pisatelja Richarda Bambergerja.

Tako se mladinska književnost končno uveljavi kot pomembna in kvalitetna ponudnica literature, ki nudi široko paleto pedagoških možnosti in posledično literarno-estetsko učinkovanje. Spodbujati se začne literarno ustvarjanje za mladino in širjenje te nove zvrsti po domovih, vzgojnih ustanovah in knjižnicah. Pozornost se nameni tudi skupini, ki ji je ta literarna zvrst namenjena, torej mlademu bralcu z zapletenimi percepcijskimi posebnostmi od predbralnega obdobja naprej.

Po 1950 se razcveti objavljane strokovnih revij in pojavljanje knjižnih publikacij na področju mladinske književnosti, v katerih lahko zasledimo prve razprave o temeljnih teoretičnih vprašanjih (ontološka opredelitev, ožji in širši problemski sklopi itn.). Vzporedno se ustanavljajo strokovne ustanove in organizacije za to področje.

Leta 1970 se iz potrebe po mednarodnem združevanju in sodelovanju med strokovnjaki, spodbujanju in raziskovanju, ustanovi mednarodno strokovno organizacijo imenovano *International Federation for Basic Research in the Field of Children's and Young People's Literature*.

Po ontološki opredelitvi te zvrsti literature vidimo, da je njeno poimenovanje neenotno (tako na evropski kot na svetovni ravni).

2.2 MLADINSKA KNJIŽEVNOST PRI NAS

Pri poskusih ontološke opredelitve na Slovenskem najpogosteje naletimo na naslednje izraze: mladinsko slovstvo, mladinska literatura, otroška in mladinska književnost. K ontološki opredelitvi in ugotovitvi, kaj je tisto, kar mladinsko književnost sploh uvršča med književnost, so pri nas veliko prispevali: Niko Grafenauer, Jože Snoj, Kajetan Kovačič, Dane Zajec, Marijan Kramberger in France Forstenič.

Raziskave v Evropi so bile bolj usmerjene k preučevanju pravljic (ljudskih in umetnih) ter njenih bolj sodobnih različic – romaneskni oblik besedne tvorbe za odraščajočo mladino in slikanici. Za samo teoretično preučevanje predstavljajo problem tudi tista dela, ki so bila sprva namenjena odraslemu bralcu in so se kasneje, kot pravi slovenski zgodovinar Anton Zorn, v svoji nespremenjeni, neprirejani in izvorni podobi »postarala do mladosti«. Kljub temu, da so ta dela (pri nas npr. *Martin Krpan*, *Bobri*, *Pod svobodnim soncem*) postala mladinsko branje, niso kakorkoli degradirana z literarnozgodovinskega vidika. Problem predstavljajo tudi priredbe in predelave literarnih besedil ter kritika besednih stvaritev za mladino. Slednja dva bi za svojo razrešitev zahtevala poseben zgodovinski ekskurz po posameznih obdobjih od samega začetka do danes.

Slovensko mladinsko književnost z literarnozgodovinskega vidika razdelimo na tri faze:

1. Postopen proces pisanja za mlade, ki izključuje duhovščino in njene kriterije o tem, kakšen je namen in kako naj bi vplivala ta literatura na mladino. Ta faza traja nekje do izida mladinskega lista *Zvonček* leta 1900.
2. V tej fazi prevzame besedno ustvarjanje za mladino napredno učiteljstvo (pomembnejša Fran Levstik in Oton Župančič), torej se mladinska književnost laizira.
3. Pisanje za mladino se v tretji fazi postopno »depedagogizira«; sledi tudi »depedagogizacija« strokovnega pisanja o mladinski književnosti.

(Kobe, 1987)

3 PRAVLJICA

Pravljíčna perspektiva

Človeku je bil svet in bivanje v njem velika uganka, neznanka, skrivnost. Tako si ljudje niso znali razložiti delovanja sil ter smisla živega in neživega. Da bi jim bilo lažje, so si začeli izmišljati razne bogove in nečloveška ali polčloveška bitja (vile, škrate, povodne može ipd.) – tako so nastale **bajke**.

Življenje in ves cikel se je zdel kot vrtenje v krogu med večnim zlom in dobrim – v tem skrivnostnem boju med dobrim in slabim nastane **pravljica**.

Ker je bilo treba tem izmišljenim razlagam dati podobo pravega sveta, se oblikuje posebna pravljíčna perspektiva – **mit**. Niti danes ne moremo obravnavati mita le kot prastaro bajko, ki daje smiselnost življenju, temveč se nam v njem odkriva tudi vsak tisti pogled na svet, ki si prizadeva najti učinkovite, resnične ali izmišljene simbole pravičnosti in smiselnosti.

Legenda je bila sprva izbrano besedilo o svetnikovem življenju in njegovem boju proti skušnjavi/grehu. Danes nam razlaga življenje nenavadnih, slavnih uspešnežev ali celo nekakšnih izbrancev/izvoljencev ...

Na drugi strani srečamo **uganko** (enigmo), ki jo likovna umetnost pozna v podobi znamenite sfinge, v književnosti pa iz različnih oblik besedil – od preprostih dvovrstičnih pa do napetih kriminalk. Odgovor se na koncu pokaže kot jasen, takšen, ki smo ga imeli ves čas pred nosom, le da smo se pustili zavesti neki vmesni perspektivi, ki nas na koncu preseneti z nepričakovanim razpletom.

To so nekatere od najbolj tipičnih književnih vrst, ki jih v vsakdanjem življenju srečujemo v neodvisnosti od književnega besedila kot posebno osebno doživetje snovi ali motiva in ki kljub svoji neliterarni podlagi zaznamujejo književno besedilo.

Kaj je pravljica?

Prvotno so pravljico obravnavali kot besedilo, ki se pravi, pripoveduje. Kasneje se je njen pomen spremenil v krajšo prozno pripoved o čudežnih/fantastičnih dogodkih, predmetih in zmožnostih, brez časovne/krajevne opredelitve, zoper izkustveno pamet in znanje o naravnih zakonitostih, vendar je v lastnem pravljíčnem svetu, ki ga ustvarja pravljíčni subjekt, logična, koherentna. Etična

osnova je enostavna in postavlja jasne mejnike med dobrim in zlim, pri čemer na koncu dobro vedno zmaga, zlo pa je kaznovano. Je ena najpogostejših knjižnih vrst v ljudskem slovstvu. Razširila se je v času antike in se z naslonitvijo na ljudsko pravljico razcvetela v času romantike – takrat tudi kot rafinirana, manj naivna knjižna tvorba; eden najpomembnejših predstavnikov je Ernst Hoffmann. Prvotna ljudska pravljica naj bi predstavljala približek otroškemu dojemanju sveta, danes je to ena najbolj razširjenih zvrsti otroške književnosti. Temelji na posebni, naivni oceni sveta – zato jo pojmujeemo kot etološko vrsto, ki se ne pojavlja le kot pripoved (torej književna zvrst), temveč tudi kot igra, opera, slika itd.

(Kmecl, 1996)

V Sloveniji se uporabljajo različni izrazi; na zahodu Slovenije *pravljica*, v osrednjih in severozahodnih predelih *stórija*, v Ziljski dolini *basen*, v Prekmurju *prípovest*. Iz nekaterih izrazov lahko razberemo, da je pravljica del ustnega izročila, spet drugi kažejo na energetske stran pravljice (pravljica kot dogajanje). Oboje je sicer značilno za pravljico, vendar pa tudi za nekatere druge zvrsti, zato tega ne moremo uporabiti za pravo razlago.

Pomen pojma *pravljica* nam je jasnejši, če opredelimo značilnosti tistih zvrsti ljudske proze, s katerimi pravljico zamenjujemo:

- *Pripovedke* naj bi temeljile na resničnosti povedanega, vključujejo neobičajna bitja in dogodke, oblikovane so individualizirano in realno (naveden je čas in kraj, nastopajoči imajo lastna imena, navedene so različne krajevne posebnosti ...). V zgodbo je pogosto vpeto neko skrivnostno in zastrašujoče dogajanje, za katerega so krive sile, ki prihajajo iz onstranstva. Človek je predstavljen kot umrljiv, tragičen člen, njegovo nasprotje pa je demon, ki je neuničljiv. Velikokrat se pripovedka ne zaključi, ampak samo poroča o nekem nenavadnem dogajanju.
- *Burke* so skupaj s šalami in anekdotami najpogosteje pripovedovane med ljudmi. Burke nastajajo zaradi nekakšnega norčevanja iz čudežnega. So realistične, pomen onstranskega ironizirajo. Nadnaravne lastnosti posameznika so pripisane zgolj naključju ali triku. Burke nimajo težnosti po redu, stremijo k parodiji in satiri, rade izpodbijajo in so v nespoštljivem odnosu do tradicije. Burka je mejna možnost vsake zvrsti.

- Pri *pravljici* med svojstvenimi značilnostmi najbolj izstopa njihova svobodnost. Pravljičica ne sledi stvarnosti kakor pripovedka in ne rabi predloge, ki bi jo ironizirala, kot je to pri burki. Ideje so črpane od povsod, le-te pa so v končni fazi prilagojene zakonitostim pravljice. Pri pravljici je individualnost zanemarljivega pomena, konkreten prostor ni omenjen, čas ni določen in njegovo minevanje ni niti blizu realnemu. Pravljični junaki se ves čas srečujejo s čudežnim in onstranskim, vendar jih to ne vznemirja, na koncu človek vedno slavi zmago nad »škodujočo« magijo.

Ker se zvrsti med seboj dostikrat prepletajo, včasih pravljic ni mogoče jasno ločiti od drugih zvrsti.

Pravljice si niso enotne med seboj, med njimi je širok spekter prehodov od čudežnega do realnega. Pravljice, v katerih imajo moč čarovniški pripomočki, imenujemo *čudežne*. Tu so junaku v pomoč nadnaravne sile in čudežna bitja, ljudje z magičnimi sposobnostmi. Pravljice, kjer je bit dogajanja podprta z realnimi lastnosti, so *realistične* (*novelistične*). Tu si junak do cilja pomaga sam ali pa mu uspe po spletu srečnih naključij.

Pravljice so opredeljene kot neresnične in izmišljene zgodbe, kjer v boju med dobrim in zlim vedno zmaga dobro. Pa vendar vse zgoraj navedene značilnosti še ne prinašajo temeljite opredelitve pomena besede »pravljica«, saj gre za kompliciran sistem vrednot, ki ga ta oblika ljudske proze prinaša s seboj.

3.1 PRAVLJICA SKOZI ČAS

3.1.1 Zgodovina raziskovanja pravljic v Evropi in drugod po svetu

Najprej je mogoče zaslediti navdušenje za ljudsko pesništvo, ki vodi v razvijanje različnih ljudskih proz: mitov, pripovedk, legend, pravljic, pregovorov ... Največ pozornosti je posvečene pripovedkam in pravljicam. Ta oblika ustnega izročila je skupna vsem deželam in nam daje pisano paleto materiala, ki so ga ljubitelji zbirali in zabeležili, ter tako ohranili zgodovino in kulturo naših prednikov širom sveta.

Leta 1550 je v Benetkah izšla zbirka pripovedi z naslovom *Prijetne noči*, ki jih je Giovanni Francesco Straparola zapisal pretežno po ljudskem izročilu; nekatere od teh del najdemo tudi v zbirki bratov Grimm.

Med leti 1634 in 1936 izide druga zbirka z naslovom *Pentameron*, avtorja Giambattiste Basileja, ki ravno tako kot prva izhaja iz Italije. On naj bi celo ohranil najstarejšo obliko pripovedi, ki je bila do tedaj znana. Brata Grimm sta v Basilejevih pripovedih prepoznala vzporednice svojim pravljicam.

Na koncu stoletja se je pojavila zbirka francoskega pisatelja Charlesa Perraulta. Zanj je značilen zelo preprost slog pisanja, ki je pretežno zvest ljudskim izvirnikom, s čemer se njegovi poznejši posnemovalci ne morejo pohvaliti.

Pravljice so postale v 18. stoletju pravi hit – dame francoskega dvora so ustvarile kup domiselnih vilinskih zgodb, velika spodbuda za avtorje je zbirka *Tisoč in ena noč* (1704–1712), za katero je francoski avtor Jean Antonie jemal navdih iz arabski rokopisov in ustnih pripovedi. Po njegovem zgledu je nastalo lepo število psevdoorientalskih zgodb. Konec stoletja izide zbirka *Nemške pravljice* (*Volksmärchen der Deutschen*, 1782–1786), avtorja Johana Karla Augusta, ki se, zgrožen nad izumetničenostjo modernih del, vrne k pristnejšemu ustnemu izročilu.

Brata Grimm sta zaznamovala 19. stoletje s svojo zbirko in pravljice dvignila na višji nivo; pravljice so postale pogost predmet raziskovanj. Ne samo, da sta izhajala iz ljudskega izročila in to objavljala, razpravljala sta tudi o naravi pravljice in prišla do analiz, ki sicer niso bile izpiljene, vendar kljub temu zelo učinkovite. Čeprav sta izhajala iz dejstva, da sta zvesta ljudski pripovedi, sta si dovolila kar nekaj svobode in pravljice preoblikovala po svoje in s tem prišla do

zaključka, da sta odkrila pravi ljudski jezik in stil. Čeprav so strokovnjaki kasneje ovrgli marsikatero njuno tezo, njuno delo še vedno velja za kreativno umetniško dejanje in ostaja predmet občudovanja.

Raziskovanje se je, zaradi raznovrstnih in vedno pogostejših zbirk, poglobilo in razširilo, pojavile so se najrazličnejše hipoteze:

- Arnold van Gennep, Mircea Eliade, Vladimir Propp, Jeleazar Mojsijevič Meletinski, in še nekateri drugi so skupaj z bratoma Grimm zagovarjali teorijo, *da so pravljice nastale, ko je začel mit razpadati* in so prvobiten izraz ljudske duše;
- Andrew Lang, Wilhelm Wundt, Friderich Panzer, Hans Naumann, Andre Jolles ... so trdili, da *so pravljice nastale pred mitom* in so prva oblika pripovedi;
- Max Lüthi, Detlev Fehling idr. so zagovarjali tezo, da so pravljice stilno zelo zahtevne tvorbe, ki so jih *profesionalni pesniki višjih plasti ustvarili in so kasneje propadle* ter se kot kulturno bogastvo razširile med preproste ljudi.

Kako so pravljice nastale in se nato širile, sta tudi vprašanji, ki sta postali predmet razprav raznih strokovnjakov:

- Theodor Benfey, Carl Wilhelm Sidow, finska šola in nekateri drugi so bili zagovorniki *indogermanske ali arijske teorije*, ki je predstavila Indijo kot prvotno domovino pravljic. Od tam naj bi se v migracijskih tokovih širile po celem svetu.
- Edward Burnett Tylor, Andrew Lang, Joseph Bédier ... so bili kot njihovi nasprotniki zastopniki *antropološke teorije*, ki je zagovarjala miselnost, da so pravljice nastale v več središčih, ki med seboj niso bila povezana. Trdili so, da pravljice izhajajo iz prvinskih in naravnih stanj, torej lahko nastanejo povsod, saj je človeški duh enak vsem ljudstvom tega sveta.

Ravno tako se je razvila dilema glede samega smisla pravljic:

- Mitološka šola je smisel pravljic dojemala kot odgovor primitivnega človeka na dogajanje v naravi, ki si ga sam ni znal razložiti.

Podobno so nekateri avtorji (Adalbert Kuhn, Friedrich Leberecht Wilhelm Schwartz, Hermann Oldenberg ...) smernice za pisanje našli v vremenu, nevihti, blisku in gromu, gibanju sonca (Angelo de Gubernatis, Leo Viktor Frobenius, ...) in meseca (Paul Ehrenreich, Eduard Stucken ...). Dunajska mitološka šola je imela močan vpliv na naše raziskovalce, kot so bili: Davorin Trstenjak, Matija Murko, Jakob Kelemina, Ivan Grafenauer ...

- Drugače so na to gledali misleci antropološko-etnološke šole, ki so smisel nastanka pripisali običajem, ritualom, miselnim obrazcem in izkušnjam s sanjami. Nekateri avtorji so poudarjali vidik smrti in onstranstva, drugi magije, tretji (med njimi tudi Propp) vidik raznih obrednih dejanj, poročnih obredov in praktik – te so zbrane tudi v delih Edwarda Burnetta Tylorja, Jamesa Frazerja in Bronislawo Malinovskega.

Z naraščanjem materiala se je večalo tudi število tez in nesoglasij. Tako je stopila v ospredje potreba po klasifikaciji. Te klasifikacije pa so odprle nove probleme, saj ni bilo moč najti enotnega vzorca, s katerim bi lahko analizirali vso to raznoliko gradivo.

Tako so poskušali iz te množice zbranih del izločiti najmanjše gradbene elemente, iskali so jih bodisi v motivu ali pa v sižeju. Raziskovanje se je vrtelo v krogu, vendar je velik korak v pravo smer napravil prav ruski formalist Vladimir Propp, ki se je klasifikacije lotil z oblikovne poti. Po njegovem mnenju siže in motiv ne določata enotne strukture pravljic, saj so zanj le spremenljive količine. Znotraj nekega sižeja je povezovanje in razporejanje motivov odvisno od kompozicijske strukture, ki je v pravljici tipična in stalna. Ti omenjeni elementi so funkcije delujočih oseb, število le-teh je omejeno in si sledi po istem vrstnem redu. To njegovo razmišljanje je bilo objavljeno leta 1928 v delu *Morfologija pravljice* in ni navdušilo sovjetske literarne znanosti – očitali so mu formalizem in pomanjkanje poslušnosti za zgodovino. Tako je zaradi ocene, da je to delo politično neprimerno, ostalo neznano vse do leta 1958, ko je izšlo v angleškem jeziku.

V dialogu s Proppom je francoski antropolog Claude Lévi-Strauss izoblikoval svojo teorijo, ki je bila posvečena strukturalni analizi mita.

Francoski raziskovalec Algirdas Julien Greimas je v prizadevanju, da bi združil Lévi-Straussa in Proppa, pravljичne funkcije razporedil v pare in tako ustvaril pozitivno in negativno serijo.

Nekateri raziskovalci so se osredotočili na analizo stila pravljice. Max Lüthi je menil, da je posebnost pravljice v načinu, kako svoje motive uporablja, njena forma ne živi iz vsebine, ampak iz sebe.

Pojavile so se tudi raziskave, ki formo pravljic puščajo ob strani in se osredotočijo na samo vsebino. Sem sodita psihoanaliza in globinska psihologija. Tu se avstrijski psihoanalitik Sigmund Freud dotakne predvsem pomena sanj; v povezavi z njimi ga zanimajo predvsem miti in religije. O pravljicah so govorili njegovi nasledniki. O istem, vendar z drugačnim poudarkom, je razmišljal švicarski psiholog in filozof Carl Gustav Jung v svojem delu *Človek in njegovi simboli* (1974) in njegovi nasledniki – razvili so arhetipe, strukturne elemente človeške duše. Jungovska psihologija pravljic je prerasla v antropologijo, preko avstrijskega filozofa in pisatelja Rudolfa Stainerja pa celo v antropozofijo. Freudovo in Jungovo razumevanje nezavednega je zavrnil nemški socialni psiholog in humanistični filozof Erich Fromm, ki s svojo interpretacijo mitov in pravljic sodi k novolevičarjem – tem se odpirajo »postmaterialistične« teme. Fromm tako vpliva na ideološko artikulacijo modernih duhovnih gibanj.

Drugi avtorji so se dotaknili nekonfliktnega prilagajanja posameznika družbi in svetu – med pomembnejšimi je nemški psiholog Otto Graf Wittgenstein, ki je ustvaril koncept pedagoške poteze, njegov cilj je notranja uravnoteženost in harmonično vključevanje v družbo in svet.

Še dlje od pedagoškega smisla je posegel ameriški pisatelj in otroški psiholog Bruno Bettelheim, ki je menil, da otroku pravljice omogočajo, da v različnih razvojnih obdobjih čutno dojame notranje konflikte in jih preko fantazije izživi. Iz te pedagoške funkcije je Bettelheim opredelil pravljice kot zvrsti. Pravljice po njegovem mnenju skupaj z miti in drugimi oblikami tvorijo izročilo starodavnih družb in imajo svoje posebnosti; služijo pa oblikovanju celotne osebnosti.

Ker so se pravljice proti koncu 18. stoletja uveljavile kot otroška literatura, so se o njihovi vzgojni in socialni funkciji spraševali pedagogi, vendar tudi oni niso našli enotnega zaključka. Nekateri so pravljice videli kot strup za dušo, drugi so trdili, da so pravi »opij« ljudstva, da otrokom vsiljujejo zastarele vrednote in poglede itd. Spet drugi so na pravljice gledali s svetlejše strani – da pravljice otroka psihično razbremenjujejo, prinašajo razvedrilo in vznemirjanje, premagajo izkoriščanje itd. Veliko kritikov je motila krutost, na katero naletimo v mnogih pravljicah, vendar se danes večina strinja, da so pravljice otroku odlično vzgojno sredstvo.

V zadnjih desetletjih preučevanja pravljic so se razvile nove veje znanosti, najbolj tipični sta sociologija in biologija pravljic, v ospredje pa stopa zanimanje za kontekst pravljичne pripovedi.

Raziskave, ki se tičejo nacionalnih značilnosti in stila pripovedovanja, se šele rojevajo.

Odločilno vlogo igrata tip kulture in pristop do snovi. Arhaična ljudstva verujejo, da ima pripovedovanje magično moč, oznaka pravljice pa še ni čisto določena, saj se prepleta z miti, burkami ... V Evropskem prostoru gre bolj za ustvarjanje lahkotne pripovedi – mešanje fantazije in resničnosti, ki se zaključí srečno.

Iz vsega zgoraj opisanega lahko vidimo, da so vprašanja okoli pravljic burila duhove in odpirala razne polemike. Tako je še danes. V 19. stoletju so prevladovalе razprave o izvoru in smislu pravljic, v 20. stol. pa se je spraševalo po njihovem bistvu, zgradbi in funkciji. Ker so pravljice umetniško delo, je vsaka razlaga le enostranska in njihovega bogastva še zdaleč ne more izčrpati. Vsega znanja o pravljicah najverjetneje nikoli ne bomo imeli, čeprav se raziskovanja na tem področju nadaljujejo in nadgrajujejo.

(Goljevšček, 1991)

3.1.2 Zgodovina raziskovanja pravljic na Slovenskem

Prve sledi naše ljudske proze so redke in skorajda neznatne ter segajo v 9. stoletje. Prvi, ki je poimenoval različne zvrsti ljudske proze je bil Primož Trubar, slovenski protestantski duhovnik, pisatelj in prevajalec – govoril je o perpuvidah, istorijah, zgodenah, eksemplah, preglisah in basnih. Znameniti slovenski učenjak, zemljepisec in zgodovinar Janez V. Valvasor je v svojem delu *Slava vojvodine Kranjske* (1689) zbral in zapisal veliko pripovednih del, nekaj zgodb pa nam je ohranil Janez Svetokriški v svojih pridigah. Prvi premiki so znani v obdobju romantike, vendar je ljudsko prozo zasenčilo takrat priljubljeno ljudsko pesništvo. Veliko del je ostalo neobjavljenih, nekaj proze pa so zbrali Stanko Vraz, Emil Korytko in Matevž Ravnikar. Pravo spremembo so prinesli mlajši zbiralci sredi 19. stoletja (Matija Majar-Ziljski, Matija Valjavec, Janez Trdina). Zbiranje in objavljane narodnih del je postala redna praksa, ki se ji je pridružil praktično ves slovenski tisk. V zahvalo ljubiteljem, ki so dejavno sodelovali pri zbiranju, je nastalo nekaj splošnoslovenskih zbirk ljudske proze in več pokrajinskih. V Arhivu slovenskih ljudskih pripovedi Inštituta za slovensko narodopisje v Ljubljani (ustanovljen leta 1951) je ostalo še veliko neuporabljenega gradiva.

V današnjem času se zaradi slovenskega nacionalnega preporeda širi interes za zbiranje ljudskega materiala. Veliko sta Slovincem dala pesnik in zbiratelj ljudskega izročila Franc Černigoj ter pisatelj in kulturni delavec Marjan Tomšič, ki sta s svojim delovanjem ohranila del pomembnega ljudskega izročila in prispevala k slikoviti in splošni kulturni zavesti.

Če pogledamo na teoretično področje, je stanje slabo, saj v Sloveniji razprav o pravljicah ni. Najbližje temu področju sta stopila Ivan Grafenauer, neutruden raziskovalec folklore, in etnolog Milko Matičetov, ki je z zbiranjem, prevajanjem in izdajanjem rezijanske poezije in proze poskrbel, da se je ta poseben delček slovenstva vtisnil v našo splošno kulturno zavest.

Področje raziskovanja pravljice je torej pri nas precej zapostavljeno, zato nimamo rezultatov, kakršnih bi si želeli. Žalostno je, da se nismo niti približali dvema temeljnima pogojema za podrobnejše raziskovanje – prvič, nismo uredili in natisnili vsega gradiva, drugič, naše pravljice še vedno niso katalogizirane in so

s tem izključene iz mednarodnega raziskovanja.
(Prav tam, 1991)

3.2 OPREDELITEV IN KLASIFIKACIJA PRAVLJICE

Pravljico delimo na:

- ljudsko in
- umetno (pod to spadata klasična in sodobna pravljica).

3.2.1 Ljudska pravljica

Ljudska pravljica velja za praobliko vseh pravljичnih različic in danes po večini že izginja v tisti svoji pravi, prvotni podobi. Sam izraz *pravljica* sta uvedla brata Grimm, ki veljata tudi za utemeljitelja in začetnika zbiranja ter zapisovanja ljudske pravljice. Brata Grimm sta pravljico obravnavala kot pozabljeni in razkrojeni mit. Zato sta verjela, da sta z njim odkrila starodavno ljudsko mišljenje, ljudski jezik in stil. Naslov njune prve objavljene zbirke (*Kinder- und Hausmärchen, 1812*) nam pove, da so že v začetku 19. stoletja postajale ljudske pravljice otroško branje. V ta namen sta se odločila za predelavo ljudskih pravljic, ki so postale poglavitno delo nacionalne in internacionalne mladinske književnosti.

V 19. stol. so se pojavile potrebe po klasifikaciji pravljic, s katero bi to obliko ljudske ustvarjalnosti razvrstili v nekaj osnovnih in značilnih tipov – poskusili so z razvrstitvami po tematiki, motivih in literarnih junakih, vendar so se te klasifikacije izkazale za neuspešne. Velik korak v tej smeri je naredil finski analitik Antii Aarne, ki je izdelal mednarodni katalog sižejev. Vendar je tudi ta klasifikacija doživela mnogo kritik. Sledil je čisto svež pristop ruskega teoretika Vladimirja Proppa, ki je v svojem znamenitem delu *Morfologija pravljice* predstavil 31 funkcij delujočih oseb, ki gradijo potek dogajanja (*več pod točko 4.2*). Čeprav je njegova strukturalna metodologija predstavljala velik preobrat pri preučevanju in močen vpliv na raziskovanje ljudske pravljice, je prejela tudi številne kritike na račun zanemarjanja vsebine.

Pri nas je zgradbo ljudske pravljice najaktivneje raziskovala filozofinja in ustvarjalka sodobnih pravljic Alenka Goljevšček. V svojem delu *Pravljice, kaj ste?* (1991) se je posvečala vrednostnemu sistemu pravljic. Pravljico po njenem mnenju opredeljuje življenjski krog mitotvornih družb, ki se kažejo predvsem v štirih vsebinskih stalnicah: izročnost, selstvo, zajedavstvo in milenarizem (*več pod točko 3.3.1*).

Švicarski raziskovalec Max Lüthi ima največje zasluge za to, da se je ljudska pravljica dokončno uveljavila kot literarna vrsta. Zanimala ga je predvsem sama oblika ljudske pravljice. V svojih študijah se je posvetil analizi stila evropske ljudske pravljice in specifičnemu načinu pripovedovanja. Lüthi pravljico še natančneje definira, ko govori o abstraktni, literarni in stilizirani obliki (*več po točko 3.3.3*).

Ko naletimo na razprave o ljudskem izročilu, strokovnjaki menijo, da je ljudska pravljica že zgodovinski pojem. Istega mnenja je tudi Propp, ki pravi, da v Evropi lahko zasledimo le še nezapisane primerke, ki pa so nastali v daljni preteklosti. Zapisane ljudske pravljice izgubljajo svoje prave lastnosti, v starodavne pripovedne vzorce se vnaša nove, realistične drobce. Ljudsko pravljico odlikuje svojstvena združitev spremenljivosti v okviru stalnosti in prav zaradi tega žive ljudske pravljice delujejo bolj življenjsko, starejše pa iz istega razloga bolj fantastično.

Značilne lastnosti ljudske pravljice so:

- je kratka prozna pripoved o čudežnih/fantastičnih dogodkih, objektih/subjektih in njihovih zmožnostih;
- zaznamuje jo enodimenzionalnost – resnično in fantastično delujeta v njej vzporedno;
- zavezana je svoji notranji logiki;
- dogodki in epizode so nanizane brez podrobnejših opisov;
- splošna shema, ki jo največkrat srečamo, deluje po principu premagovanja težav z obveznim srečnim razpletom;
- dogajanje se odvija v nedoločenem prostoru in času, značilna je neindividualiziranost (splošno prikazovanje) pravljичnih likov;

- specifičnost morale: vrednote so poustvarjene z junakom, predstavljene so s črno-belo opredelitvijo likov.

(Tancer-Kajnih, 1994)

3.2.2 Klasična umetna pravljica

Njena predhodnica je ljudska pravljica, zato ji je po svoji zunanji in notranji strukturi podobna. Pod pojmom klasična pravljica se skriva starejši vzorec avtorske pravljice iz 19. stoletja; besedica »*umetna*« pove, da je avtor znan. Takšni primeri nastajajo še danes, saj je ljudsko izročilo klasične umetne pravljice še vedno živo in zanimivo.

V Evropi je svoj razcvet in vrh doživela v obdobju romantike. Najbolj jo je zaznamoval danski romantik Hans Christian Andersen, ki je razširil pravljичne motive in pravljici podaril subjektivno noto, saj je v pisanje vključeval svoje doživljanje in domišljijo.

Pravljico kot eno izmed zvrsti literarne teorije lahko razdelimo na posamezne podtipе: literarna pravljica, literarna ljudska pravljica, partizanska in tradicionalna pravljica.

Značilne lastnosti klasične umetne pravljice so:

- je krajše prozno delo v katerem se dogajanje stopnjuje,
- dogajanje je enodimenzionalno,
- jasno postavljena struktura z bogato zgodbo,
- izpostavljeno je moralno sporočilo in vloga pozitivnega,
- dogodki in liki so polarizirani,
- čudeži, ki uravnavajo red sveta.

(Kobe, 1999)

3.2.3 Sodobna umetna pravljica

Sodobna pravljica je poimenovanje, ki v 20. stol. nadomesti izraz »klasična umetna pravljica«; predstavlja pa pravljичno prozo, ki je vpeta v sodobni prostor in čas. Poleg izraza sodobna, srečamo tudi naslednja poimenovanja: »moderna pravljica«, »fantazijska pravljica«, »moderna fantazijska pravljica« ...

Sodobna pravljica pokriva dve vzorca besedil:

- kratko sodobno pravljico in
- fantastično pripoved.

Kratke sodobne pravljice so v povprečju dolge le 1,5 do 10 strani. Navadno izidejo kot slikanice ali v zbirki in so namenjene otroku, ki je v začetnem bralnem obdobju.

Razvilo se je več različic glede na glavni literarni lik:

- glavni literarni lik je otrok (ta zavzema osrednje mesto),
- glavni literarni lik je oživila igrača ali kak drug predmet,
- glavni literarni lik je posebljena žival ali rastlina,
- glavni literarni lik je posebljeno nebesno telo ali nebesni pojav,
- glavni literarni lik je znan iz ljudskega pravljичnega izročila.

Fantastična pripoved:

- opisuje dva svetova: realističnega in fantastičnega, ki skupaj predstavljata eno celoto;
- čas in kraj dogajanja sta razvidna in določena;
- nastopajoče osebe so iz resničnega sveta – največkrat otroci;
- v svoji klasični podobi je obsežnejše besedilo, običajno razdeljeno na krajša poglavja, ki predstavljajo zaključeno bralno enoto.

(Prav tam, 1999)

3.3 MODEL LJUDSKE PRAVLJICE IN NJENE ZNAČILNOSTI

Če se opremo na glavne teoretike modela ljudske pravljice v 20. stoletju, lahko rečemo, da v grobem obstaja šest različnih pogledov na model ljudske pravljice.

Prvi je **folkloristični** in se nanaša na finskega teoretika Anttija Aarneja (*The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*, 1910) in Stitha Thompsona (*The Motif-Index of Folk Literature*, 1961, 1987). Drugi je **strukturalistični** (Vladimir Propp: *Morfologija pravljice*, 1928, v slovenščini

2005). Tretji je **literarni** (Max Luthi: *The European folktale: form and structure*, v nemščini 1974, v angleščini 1986). Četrty je **psihoanalitiški** (s podtipi: C. G. Jung: *Four Archetypes*, v nem., v angl. 2002. Bruno Betelheim: *The Uses of Enchantment*, 1976, v sln. *Rabe čudežnega* 1999, 2002. Marie Louise von Franz: *Interpretation of Fairy Tales*, 1970; *The Psychological meaning of Redemption Motifs in Fairytales*, 1980; *The Individuation in fariytales*, 1990; *Arhetypal Patterns in Fairy Tales*, 1992; *Feminine in Fairy tales*, 1993; *Shadow and Evil in Fairy Tales*, 1995). Peti je **sociološki** (Jack Zipes: *Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales*, 2002, *Happily Ever After*, 1997, *The great fairy tale tradition: from Straparola and Basile to the brothers Grimm*, 2001). Šesti je **feministični** (Maria Tatar: *Off with Their Heads! Fairy tales and the Culture of Childhood*, 1993; *The Hard Facts of the Grimms Fairy Tales*, 2003; *The Classic Fairy Tales: Texts, Criticism*, 1998; *The Annotated classic Fairy Tales*, 2002, *The Annotated Brothers Grimms*, 2004; *Secrets beyond the Doors: The Story of Bluebeard the Doors: The Story of Bluebeard and His Wife*, 2004) idr.

(Blažič, 2008)

3.3.1 Značilnosti ljudske pravljice po Alenki Goljevšček

Alenka Goljevšček, pisateljica in raziskovalka slovenskega ljudskega izročila, je v svojem delu z naslovom *Pravljice, kaj ste? odkrila vsebinske modele oz. sheme, ki so stalne, in jih razdelila na:*

1. Izročnost (nesubjektivnost):

pravljичni junak ni subjekt. Bistvo subjekta je njegova subjektivnost: enkratna, samostojna, avtonomna oseba; njegov odnos je v znamenju agresivnosti proti objektu; usmerjen je k določenemu cilju. Pravljичni junak ne ustreza temu opisu – sam sebe ne more obvladovati, saj nad njim vlada neka usoda, ki mu usmerja življenje. Za izpolnitev določene naloge mu navadno ni treba storiti nič drugega, kot le izvršiti navodila/ukaze višjih sil. Junak nima dejavne volje, ampak je poslušen in podrejen (v nasprotnem primeru ne bi dočakal srečnega konca). Junak velikokrat ni junak v pravem pomenu besede, izberejo pa ga vedno višje sile. Zakaj je nekdo izbran za glavnega junaka s strani višjih sil, je največkrat

neutemeljeno, tega mu ni treba zaslužiti. Junak mora skoraj vedno na poti do cilja prestati neke preizkušnje, a jih največkrat namesto njega opravijo mogočne sile. Izbira možnosti, ki ga pripelje do cilja, je vedno prava, čeprav nikoli ne razglablja ali aktivno vrednoti izbire.

Iz vsega tega vidimo, da pravljичni junaki sami po sebi ne vrednotijo notranjega življenja.

2. Selstvo (nomadstvo):

v pravljicah junak vedno odide od doma in s tem odpre čas in prostor pravljice. Ko se poruši neko stanje ravnotežja, junak odide. Vzroki za to so različni, ne vplivajo na formo in največkrat je to odhod brez posebnega načrta. Na teh potovanjih nastopijo preizkušnje, celotno dogajanje je prepleteno s simboli poti. Prostor je za nas enoličen kontinuum, v pravljicah pa ni enovit, ampak se kvalitativno lomi. Prostor je v sebi zbran in predstavlja točko orientacije. Oblike, ki jih mora junak prepotovati, so različne (od neznatnih razdalj pa do nepremagljivih ovir), vendar gre vedno za premet iz enega pomembnega prostora v drugega. Junaki vedno potujejo v skrivnost, nepoznan kraj. Gre za stalno odhajanje in prihajanje, neprestano gibanje, ki pravljичnega junaka simbolizira kot človeka selca, kateremu je potovanje pogoj za eksistenco.

3. Zajedalstvo:

delo je eno temeljnih opredelitev človeka kot subjekta, v pravljica pa se jasno kaže zajedavstvo v odnosu do dela. Pravljična oseba se mora v svet vključiti, da zadovolji svoje potrebe; vsemu se prepušča in nima k cilju stremeče volje, zato delo ocenjuje kot negativno. Delo je v pravljici muka in ne proizvaja nikakršne prave vrednosti. Junak si ga ne izbere kot sredstvo za preživetje, ampak gre raje v svet in si tam nabere premoženje. Velikokrat pravljice kažejo, da bogastvo rodi še večji pohlep, ta pa seje grozo in lomi ravnotežje. Pravljice se zavzemajo za enakopravnost, zato so želje pravljичnih junakov navadno skromne.

Delo v pravljica ne ustvarja novih vrednosti, uspešnejša je pri tem moč magije.

Pravljična oseba je torej opisan kot potrošnik – zajedalec, saj ničesar ne ustvarja, le zajeda tisto, kar je bilo že pred njim.

4. Milenarizem:

predstavlja vero v tisočletno kraljestvo in odrešitev na zemlji. V pravljici se dogajanje oblikuje tako, da zadnji postanejo prvi, ponižani pa povišani – nekakšen notranji zakon pravljice. Junak je v takem primeru šibek, zasmehovan, zapostavljen ipd., na začetku torej nič junaški, šele kasneje pokaže svojo moč, z njo nadvlada sovražnikom. Pravljice se ne ozirajo na verodostojnost, nagnjene so k močnemu pretiravanju. Milenarizem se kaže kot mehanizem prerazporeditve moči. Dogajanje v pravljicah je takšno, da podre obstoječe stanje – ustvari neko vrzel, ki jo kasneje zapolni in s tem pokaže svojo pomembnost.

(Goljevšček, 1991)

3.3.2 Značilnosti ljudske pravljice po Brunu Bettelheimu

Bruno Bettelheim – *RABE ČUDEŽNEGA, O pomenu pravljic (1999)*

Pravljica kot enkratna umetniška zvrst

Otroški psiholog in pisatelj Bruno Bettelheim trdi, da pravljica pospešuje razvoj otrokove osebnosti in je obenem zabavna. Otrokovo življenje bogati na več načinov, saj mu posreduje svoj pomen na najrazličnejši nivojih. Psihološki prispevek pravljice k zorenju otrokove osebnosti je izjemnega pomena. Nanj ima takšen notranji vpliv, ker je prava umetniška stvaritev. Ta veja umetnosti je edina, ki je otroku razumljiva, otrok namreč isto pravljico razume v odvisnosti od svojih interesov in potreb, ki ji ima v posameznem obdobju. Poleg psihološkega pomena otroku posredujejo kulturno dediščino in prispevajo k otrokovi moralni vzgoji. Katera izmed pravljic bi lahko najbolj vplivala na posameznega otroka v določeni starosti, je odvisno od njegove stopnje psihološke razvitosti in težav, ki ga mučijo. Starši se morajo sami odločiti, katero pravljico bodo svojemu otroku brali in zakaj; če otrok želi, jo lahko izbere tudi sam.

Otrok pravljичne motive doživlja kot čudežne, saj v njih vidi upoštevanje in razumevanje svojih čustev.

Pravi pomen in čar v vsej veličini občutimo, če pravljico beremo ali poslušamo v njeni prvotni obliki.

Nekatere pravljice in ljudske pripovedke so se razvile iz mitov ali pa so bile vključene vanje. Nastale so zaradi potrebe ljudi, da ohranijo stare modrosti in to zapustijo prihodnjim rodovom. Skozi pravljice je otrokom kulturna dediščina prikazana na najbolj preprost in razumljiv način.

Za Bruna Bettelheima je *mit* zgodba, v kateri kraljuje nadnaravna, božanska moč, ki je v nenehni izziv smrtnikom. Junak je skozi mit posamezni kulturi predstavljen kot lik, ki naj bi ga človek v svojem življenju posnemal. V *pravljicah* gre za boj notranjih konfliktov – pravljica nas uči kako premagati te konflikte in postati »višji« človek. Pravljica se pripoveduje na sila preprost način, tako da od poslušalca nič ne zahteva. V nasprotju z npr. basnijo, ki zahteva in grozi, pravljica opogumlja in budi upanje v prihodnost ter srečen konec.

B. Bettelheim predstavi enajst motivov, ki se pojavljajo v različnih ljudskih pravljicah:

1. Načelo ugodja proti načelu realnosti:

pravljica nam prepušča odločitev, ali jo želimo skozi fantazijsko sliko uporabiti v realnem življenju. Kot primer poda znano pravljico *Trije prašički*, katere zgodba je poučna, vendar je nauk skrit v fantastični dogodkih – ali se bomo odzvali na to skrito sporočilo, je odvisno od nas oz. naših življenjskih izkušenj in stopnje razvoja osebnosti.

2. Fantazija o hudobni mačehi:

ohranja podobo dobre matere, obenem pa pravljica pomaga preživeti ob dejstvu, da se otroku zdi njegova mati zlobna. V pravljici je mati vedno posebitev vsega dobrega, njeno nasprotje (mačeha, čarovnica ...) pa ima skrajno negativno osebnost (tako kot je tudi otrokovo doživljanje sveta črno-belo). Ko otrok začuti potrebo, lahko razcepi želene osebnosti (tudi svojo) v dve osebi in si tako pomaga razumeti svet, dogajanje in vedenje ljudi okoli sebe.

3. Doseganje integracije:

za razlago tega motiva je predstavljena pravljica o *Čebelji kraljici*, ki lahko ponazori osebnostni boj integracije proti kaotičnemu razkroju. Ko se junak

spoprime in prisluhne živalski naravi v sebi, jo lahko naravna skupaj z jazom in nadjazom in tako okrepi svojo osebnost. Dosegati popolno integracijo pomeni združiti naravo onega, jaza in nadjaza ter tako doseči neke vrste popolnost.

4. Združevanje naše dvojne narave:

že najzgodnejši misleci so govorili o dvojni naravi – človeški in nečloveški. Na primeru Grimmove pravljice *Bratec in sestra Bettelheim* govori o tem, da naš razum ne more brzdati živalskih nagonov, ko se ti enkrat prebudijo. Razcvet človeških lastnosti je omogočen šele, ko so človekove živalske težnje in asocialna nagnjenja odpravljena.

5. Domišljija proti resničnosti:

skozi zgodbi *Sinbad pomorščak in Sinbad nosač* lažje razumemo same sebe, ker sta v pravljici, tako kot v našem realnem življenju, dva dela naših protislovij vezana vsak na drugo osebo. Ti dve na videz različni osebi v resnici vodita do enega in istega človeka. Ta dva lika predstavljata dva pola ene osebnosti – ono in jaz, ki skupaj tvorita celoto. Za takšno integracijo je potrebno poznavanje neskladnih vidikov naše osebnosti.

6. Pravlјice o dveh bratih:

predstavljajo navidez nerazdružljiva vidika človeške osebnosti, ki se kasneje ločita in doživita različno usodo. V teh pravljicah sta brata po razhodu še vedno povezana s čarovnijo. Vsem tem zgodbam (ki imajo redko drugačen naslov, npr. *Dve sestri*) je skupno, da poudarjajo istovetnost obeh junakov, od katerih je eden preudaren in pogumen, drugi pa nespameten in sili v nevarnosti. Ta dva lika simbolizirata nasprotna vidika naše narave, ki nas pripeljeta do tega, da ravnamo na nasprotna načina.

7. Grajenje integracije:

če želimo razumeti svoj pravi jaz, moramo prisluhniti svoji duševnosti in spoznati njeno delovanje. Dobro življenje dosežemo, ko povežemo neskladne težnje, ki so lastne naši naravi. Ta integracija je močno zaželena in jo upodablja junak pravljice *Trije jeziki*, ki se srečuje z različnimi težnjami in jih vgrajuje v svojo osebnost. Ko se

vse težnje združijo v njem, doseže raven prave samostojnosti in človeškosti. Ko je proces integracije izpolnjen, je človek pripravljen na prevzem »višjih« funkcij.

8. Najmlajši otrok kot tepko:

Število tri se velikokrat nanaša na tri ravni duševnosti: ono, jaz in nadjaz. Ta motiv lahko prepoznamo v Grimmovi pravljici *Tri peresa*. Pravljičnica poudarja moč nezavednega. Zavest, ki se odtrga od svojih nezavednih izvorov, vodi na kriva pota. Najmlajšega ali zaničevanega otroka skoraj vedno najdemo pod številko tri, druga dva brata/sestri pa vedno enako ravnata in sta si podobna tudi po videzu. Bettelheim pravi, da je bistrost naravni dar; je intelekt, ki ni odvisen od značaja. Modrost pa je posledica notranje globine, pravih izkušenj, ki nas obogatijo – vse to odraža globoko in dobro integrirano osebnost.

9. Vitez v blešččem oklepu in dekle v stiski:

Pravljičnica lahko otroku razjasni, kako naj živi s svojimi konflikti; napelje ga k fantazijam, ki si jih sam ni zmožen izmisliti. Tako naj bi vsak majhen deček lahko razrešil svoj ojdipski konflikt, ko se vživi v vlogo tihega junaka, ki premaga vse ovire in nazadnje reši brhko kraljično. Ta kraljična je mati, ki jo otrok želi le zase, tega pa mu ne preprečuje oče (čeprav ga v resnici ogroža prav on), ampak hudobni zmaj. Tudi deklice lahko rešujejo ojdipski problem – ona hoče biti samo očkova, hkrati pa še vedno obdržati materino ljubečo skrb, zato sebe raje vidi kot kraljično, ki jo na poti do sreče ovira hudoben ženski lik, tako da ljubimec ne more do nje. Torej otroci lahko v domišljiji uživajo v ojdipskih zadovoljitvah, v resničnost pa ostajajo v dobrih odnosih z obema staršema.

10. Doseganje neodvisnosti:

ta tematika je poudarjena v pravljici *Gosja pastirica*, ki simbolno ponazarja dva vidika ojdipovskega razvoja: zgodnja faza in višja faza, ko fantazije o zadovoljitvi želja nadomesti zrelejši in razumnejši pogled na starše. Otrok mora slej ko prej sam na pot zrelosti, samostojno se mora soočiti z različnimi preizkušnjami. Osamosvojitve je torej mogoča le z lastnim delovanjem. Tako gosja pastirica, kot tudi odraščajoči otrok spoznata, da je težko biti to, kar si, vendar je le v tem resnično zagotovilo neodvisnosti oz. samostojnosti.

11. Cikel pravljic o živalskem ženinu:

Pravljice, v katerih junaki ubijajo strašne sovražnike in rešujejo device, utelešajo ojdipske fantazije moške veličine. Ti junaki potlačijo vse občutke tesnobe, a včasih pridejo na plano spolne tesnobe, ki se skrivajo za fantazijami o pogumu. Več pravljic, ne da bi sploh omenjale potlačitev spolnosti, uči, da je za ljubezen potrebna radikalna sprememba pogleda na spolnost. Tako se žival spremeni v prelestnega moškega. Vsem tem zgodbam je skupno, da se spolni partner najprej doživlja kot žival. Poleg tega so jim skupne še tri lastnosti: prvič - ne izvemo zakaj je bil moški zaklet v žival; drugič – zaklela ga je hudobna čarovnica, ki ni kaznovana za svoja dejanja in tretjič – junakinja se živalskemu ženinu pridruži po očetovih ukazih, mati ni omenjena. Analiza pokaže, da je ta potlačitev spolnosti vezana na preteklost oz. na čas, ko je bila ta potlačitev pogost pojav, saj so otroke učili, da bodo spolno zreli po poroki.

(Bettelheim, 1999)

3.3.3 Značilnosti ljudske pravljice po Maxu Lüthiju

Max Lüthi je bil švicarski literarni teoretik, ki je pravljice preučeval predvsem z vidika uporabe motivov. Poudarek njegove raziskave je na zapisani ljudski pravljici v indoevropskem prostoru. Njegova raziskava je zaradi geografske obširnosti področja, s katerega je zajemal gradivo, ena najpomembnejših.

Njegov cilj je bil ugotoviti, kaj najbolj zaznamuje pravljice in kaj so njihove najbolj osnovne skupne zakonitosti. Lüthi trdi, da je opisovanje čudežnega, ki ga nekateri teoretiki označujejo kot svojstveno lastnost pravljice, moč najti tudi v pripovedki in legendi in da je za pravljico bistven način uporabe motivov.

Pri proučevanju nemških, francoskih, irskih, skandinavskih, finskih, ruskih, estonskih, latvijskih, madžarskih, bolgarskih, albanskih, jugoslovanskih in grških pravljic je odkril in v svoji knjigi *Das europäische Volksmärchen, Form und Wesen* (v angleščini jo najdemo pod naslovom *The European Folktale, Form and Nature*) tudi predstavil pet glavnih značilnosti, ki zaznamujejo evropsko ljudsko pravljico:

1. Enodimenzionalnost:

pravljичni svet je celovit in hkrati prepletajoč. Dimenzije nadnaravnega in realnega se srečujeta, med njima ni mej. Pravljичni junaki se srečujejo z bitji, ki prihajajo z drugih svetov, vendar jih to ne vznemirja. Običajna živalska bitja lahko kar naenkrat spremenijo obliko in prevzamejo človeške lastnosti. Junaku je pridobitev čudežnega sredstva samoumevna; njegova moč je brezmejna in zmore premagati vse ovire; vsa bitja, od čarovnic pa do zmajev, pripadajo eni in isti dimenziji.

2. Fizična in psihološka površinskost:

obe značilnosti se kažeta na več nivojih. Fizično površinskost zasledimo v odnosu junaka do svojega (rojstnega) kraja. Navadno se zgodba začne odvijati nekje na poti in ko junak opravi svojo nalogo, se vrne domov. Prav tako se kaže v njegovem telesnem stanju, saj se junak skozi zgodbo ne stara in ne spreminja. Čeprav je junak velikokrat uročen (večletna kazen, spremenjena oblika ...) in to lahko traja daljše časovno obdobje, je junak po premostitvi uroka isti kot je bil pred njim.

Psihološko bežnost je moč najti v odnosu junaka do ostalih nastopajočih, saj se čustev do bližnjih ali sovražnikov ne opisuje, le kratko se jih omeni, ali pa še to ne. Ravno tako psihološko površinskost občutimo, ko gre za junakov odnos do samega sebe – če že pokaže čustva, le-ta služijo razvoju dogodkov ne pa podrobnejšemu prikazovanju psihičnega stanja oz. njegovega čustvovanja.

3. Abstraktnost:

pravljica je v celoti zelo abstraktna in ne ustreza konceptu realnega. Nastopajoča bitja, prostor in čas – vse to ni opisano, ampak poimenovano. Predmet poimenovanja je tako lažje razumljiv, kajti pretirano opisovanje bi ga popačilo, prikrita bi bila njegova eksaktnost.

Čudežne predmete, ki jih prejme, ali bitja, ki jih junak srečuje, zaznamuje mentalnost in mineralnost (npr. zlata jabolka ali zlati lasje).

Abstraktnost je vidna tudi pri nalogah, ki jih junak izpolnjuje – največkrat potuje sam, sledi navodilom, uporablja čudežna sredstva, opravlja le, kar mu je naročeno. Večkrat zasledimo, kako junaku dvakrat spodleti, v tretje pa mu uspe nekaj praktično nemogočega.

V pravljici najdemo čiste ekstreme, značilno je prehajanje iz ene skrajnosti v drugo.

4. Izolacija in univerzalna povezanost :

abstraktnost odraža tudi izolacija, ki se kaže v odnosih med nastopajočimi. Junak je največkrat osamljen in izoliran, ne vzpostavlja odnosa z ostalimi (opisano v drugi točki Lüthove delitve), nima duhovnega življenja.

Kazatelj te izoliranosti je omenjanje vsega, kar je redko, dragoceno, ekstremno in v svoji pojavnosti izolirano (pogostost žlahtnih kovin, bogatih tkanin in oseb, ki jih zaznamuje neka posebnost). Junaki odidejo od doma v svet kot osamljeni posamezniki, navadno nimajo spletenih tesnih odnosov z družino ali s kom drugim.

5. Sublimacija in vsevključenost:

motivika v pravljicah ni izvorno pravljicična, saj se v njih prepletajo tako magični (npr. personifikacija živali), kot tudi vsakdanji motivi (npr. poroka). Prevzame in preoblikuje pa jih do te mere, da ustrezajo motiviki pravljice.

V preobrazbo so vključeni mitološki, magični, obredni in erotični motivi. V pravljici se vsa magija izvede brez kakršnihkoli težav, za to ni potrebno naprežanje in posedovanje posebnih moči ali znanja. Pri preobrazbi mitološkega motiva vidimo, da prehod v svet mrtvih junake ne navdaja z grozo ali strahom. Obredi in običaji so tako preoblikovani, da jih je zelo težko prepoznati; zabrisana je tudi spolnost in erotika (elementi erotičnosti niso podrobno opisani, v pravljicah se to ne poudarja).

(Lüthi, 1986)

3.3.4 Značilnosti ljudske pravljice po Jacku Zipesu

Jack Zipes je ameriški literarni teoretik, ki je s svojim obsežnim literarnim opusom, enciklopedijo z naslovom *The Oxford Companion to Fairy Tales (The Great Fairy Tale Tradition: From Straporal and Basile to the Brothers Grimm, The Encyklopedia of Children Literature* itd.), postavil nepogrešljive mejnike za

preučevanje pravljic. Vendar ni le teoretik, je tudi profesor, pisatelj, prevajalec, aktivist in avtoriteta na tem področju.

Raziskovanja pravljic se je lotil z vidika ustreznosti: dotaknil se je problematike pojavljanja nasilja in njihovo socialno vlogo. Preučeval je tudi jezikovne korenine pravljice. Zipes meni, da so si pravljice po svetu zelo podobne, kar razlaga z obstojem bazičnih instinktov v človeku, ki so gensko pogojeni. Odražajo se v odzivu na civilizacijske procese, ne glede na to, kje oseba živi.

Zipesa je zanimalo kako so se pravljice prenašale skozi stoletja, preko ustnega izročila po neznanih pripovedovalcih. Ugotovil je, da so pravljice, po zapisih teh neznanih avtorjev, povezane z rituali, zgodovinskimi anekdotami, religioznimi prepričanji, običaji, nenavadnimi dogodki in čudežnimi preobrazbami. Skozi čas so ljudje, ki so prenašali ustno izročilo, pravljice spreminjali ali pa jim dodajali nove vsebine, skratka, oblikovali so si jih tako, da so ustrezale njihovim izkušnjam in željam. Tako so se lažje poistovetili z junaki oz. liki, ki so ustrezali njihovemu statusu.

Zakaj se oblikovanje in pojavljanje pripovedne strukture, ki je običajno v ustnem izročilu in zapisani pravljici v Evropi, začne ravno v srednjem veku, ni povsem jasno. Jasno pa je, da se je pravljica razvila kot del točno določene pripovedne tradicije, ki se je preoblikovala v tako imenovano čarobno ali čudežno pravljico.

Ustno pripovedovanje, čudežnost v pravljici in vsa čustva, ki se ob tem prebudijo, so služila utrjevanju splošnih družbenih pravil in z njimi povezane ideologije.

Čudežna pravljica ima to pomembno lastnost, da v spomin pripovedovalca in tudi poslušalca priključuje davno pretekle odnose.

Zaradi tako dolgega, večtisočletnega obstoja pravljice, ki se je, zaradi podvrženosti spremembam v procesu ustnega izročila, spreminjala skozi čas, je težko določiti pripovedovalčev ideološki namen kakor tudi njeno osnovno ideologijo.

Nenazadnje je v naravi človeka, da si že od nekdaj želimo svoj družbeni položaj, kar se v pravljici skozi element čudežnih sprememb odraža vse do današnjih dni.

V Zipesovem delu, *The Oxford Companion to Fairy Tales* (2000), so opisani pristopi k preučevanju pravljic. Ti pristopi oblikujejo ideološke domneve o odnosih med jezikom, pripovednostjo, literaturo, pomenom, družbo in literarno publiko, zrcalijo pa kritične, kulturne in zgodovinske kontekste, v katerih so bili ustvarjeni.

Glavni pojmovni pristopi k literarni pravljici so se pojavili v 20. stoletju in so: folkloristični, strukturalistični, literarni, psihoanalitični, zgodovinski, sociološki in ideološki ter feministični:

1. Folkloristični pristop:

folkloristi menijo, da ljudske pravljice izvirajo iz ustnega izročila in da je edina definitivna verzija posebnega tipa pravljice rekonstruirana iz njenih prej obstoječih različic. Stith Thompson in Antti Aarne sta ustvarila metodo, ki jo imenujemo končna oz. zgodovinsko-geografska. Z njo sta, z zbiranjem in delanjem seznamov ter analiziranjem vseh različic določene pravljice, poskušala pravljico razdeliti na tipe.

2. Strukturalistični pristop:

strukturaliste zanimajo predvsem sestavni deli ljudske pravljice na splošno. Ta pristop je dokaj podoben folklorističnemu, le da strukturalisti bolj identificirajo osnovne sestavine določenega tipa pravljice. Najbolj tipičen predstavnik tega pristopa je prav Propp, ki ima v mojem diplomskem delu najpomembnejšo vlogo med teoretiki.

3. Literarni pristop (Max Lüthi):

pri prejšnjih dveh pristopih je preučevanje usmerjeno na obliko in strukturo pravljic. Predstavniki tega pristopa, med katerimi najbolj odmeva ime Maxa Lüthija, so usmerjeni v sam pomen pravljice. Lüthi kombinira stilistično analizo teksta pravljic in razvija interes za njihov pomen; ne ozira se na socialni in kulturni kontekst, ampak se osredotoča na način pisanja, na tematiko na splošno in zgodovinski razvoj.

4. Psihoanalitični pristop: Junge in Freud:

čepprav se Jungove in Freudove interpretacije razlikujejo, imajo dokaj podobne poglede na jezik, pripovednost in splošen pomen pravljice; uporabljajo tudi slične metode preučevanja. Zagovornica Jungovega pristopa Marie Luise von Franz meni, da so ljudske zgodbe izraz celotnih nezavednih psihičnih procesov in predstavljajo psihološke pojave. Freudov zagovornik Bruno Bettelheim pa meni, da pravljica izraža psihični razvoj posameznika in govori o splošnih problemih človeka.

Tako Luise von Farnz kot tudi Bruno Bettelheim razlog za izvor pravljice ne pripisujeta starostnim, spolnim, socialnim, rasnim in izobrazbenim razlikam, ampak zgolj psihičnim vplivom, ki izhajajo iz človeka.

Ta pristop je zelo usmerjen v simbolizem, kateremu se pripisuje izreden pomen, kar se zdi nekoliko pretirano. Toda kljub temu je psihoanalitični pristop pomemben in nujen, ko govorimo o raziskovanju pravljič.

5. Zgodovinski sociološki in ideološki pristopi:

zgodovinski pristop ločimo na dva pomembnejša dela: prvi pripisuje velik pomen socialnim in kulturnim učinkom posameznih skupnosti, iz katerih pravljice izhajajo. Veliko motivov iz pravljič je mogoče povezati z obredi, navadami, običaji in zakoni iz zgodovinskega obdobja, v katerem se je pravljica pojavila. V drugem pristopu se govori o zgodovinski sorodnosti – besedilne različice pravljič odsevajo posebne kulturne in zgodovinske kontekste, v katerih so bile ustvarjene. Socialno-zgodovinski, marksistični in drugi pristopi, ki so k literarnim besedilom usmerjeni skozi kulturo, preučujejo torej socialno–zgodovinski kontekst besedil, hkrati pa zanemarjajo obliko in strukturo pravljice.

6. Feministični pristop:

predstavniki tega pristopa so kritični do vsebin tistih pravljič, v katerih je moč zaslediti uporabo »razdirajočih« patriarhalnih vrednot. Sporne se jim zdijo pravljice, v katerih se pojavljajo ženske uboge v duhu, ki so preveč ubogljive, pasivne in brez karakterja. Manj kritični pristopi se posvečajo pravljičam, v katerih srečujemo ženske močne narave, ki so pogumne, iznajdljive in karakterne. (Zipes, 2000)

3.3.5 Značilnosti ljudske pravljice po Clarissi Pinkoli Estés

Clarissa Pinkola Estés, ameriška jungovska psihoanalitičarka in pisateljica, v svojem znamenitem delu *Ženske, ki tečejo z volkovi* (2003), osvetljuje medosebne odnose, podobo o sebi in različne oblike odvisnosti. V njem obuja spomine na druge kraje, pretekle čase in načine življenja, nam predstavlja zgodbe in mite. Te zgodbe in mite razlaga z zemljevidom vseh pasti, ki jih ženska doživlja ob vračanju k instinktivnemu jazu divje ženske in jih hkrati poziva, naj se soočajo s svojimi strahovi in s svojo izredno močjo. *Ženske, ki tečejo z volkovi* je priznано kot klasično in ustvarjalno delo notranjem življenju žensk; je preplet starodavnega pripovedništva, psihoanalize in kulturne antropologije, poziv ženskam, naj prebudijo ustvarjalne potenciale in postavijo zdrave meje.

Clarissa Pinkola Estés s svojim delom predstavlja feminističen pogled na model ljudske pravljice:

1. Tuljenje: vstajenje divje ženske:

La Loba, starka, predstavljena v kratki zgodbi, nam pravi, naj iščemo kosti – neuničljivo življenjsko silo. Ta zgodba govori o vstajenju, o prebujanju ženske tradicije; govori o starki, divji ženski, ki je v nas – o starodavnem in vitalnem divjem sebstvu, ki se bohota v najgloblji psihi ženske. Divja ženska kot arhetip je neposnemljiva in nepopisna sila, je moč, ki je nobena od nas ne sme zatreti. Vsak izmed nas se znajde v nerazložljivi psihični pokrajini, ki jo Jung imenuje kolektivno nezavedno. V ta kraj med svetovi nas vodi hrepeneče iskanje nečesa, kar je vidno le kotičku očesa. Redki najdejo pravo pot do »moralne dolžnosti«, da živijo in svetu kažejo tisto, kar so spoznali, ko so srečali z divjim sebstvom.

Volčje kosti predstavljajo instinktivno naravo in nepokvarjenost.

Bivanje v puščavi pa predstavlja skromno, a sijajno stanje duše – največ se dogaja tik pod površjem zemlje.

2. Zalezovanje vsiljivca: začetna iniciacija:

razvijanje odnosa z divjo naravo je bistveno za individualizacijo ženske. Za razvoj te individualizacije se moramo podati v temo in se zavedati vseh pasti, skritih v njej. *Sinjbradec* je zgodba, v kateri Estés tega grozečega moškega predstavi kot

plenilca psihe. V različnih pravljicah in mitih srečujemo te plenilce v podobi maga, padlega čarovnika, hudiča ... Vsem tem plenilcem je skupno, da si želijo nadvlade in moči nad drugimi. Bitje, ki se jim upre, je kruto kaznovano.

Mlajša sestra v tej zgodbi predstavlja naivno žensko, ki še ne zmore spregledati plenilca svoje psihe, a če ga premaga, postane močnejša in modrejša. Ta zgodba je dragocena tudi za starejše ženske, ki se pripravljajo na dokončno in odločilno bitko s »Sinjebradcem«. Ženske potrebujejo podobno iniciacijo kot volčji mladiči. Naučiti se morajo, da zunanji in notranji svet nista brezskrbna kraja. Ključek, ki ga nevesta ne sme uporabiti, odpira pogled v najgloblje in najtemnejše skrivnosti psihe. Vrata, ki jih ta ključek odpre, so prikazana kot psihična ovira, tančica na očeh, ki nam preprečuje, da spregledamo. Ženska radovednost, ki uporabi ključ, ne predstavlja nadležnega vohljanja, ampak uporabo instinkta, čuta za resnico.

Živalski ženin je pogost pravljичni simbol, ki predstavlja pomemben arhetipski proces v ženski psihi. Predstavlja zlonamerno bitje, ki se skriva za dobrohotnim videzom – navzoč je v vsaki ženski, ki goji naivne občutke.

Estés pravi, da po arhetipskem vzorcu ne smemo izbrati bega pred plenilcem psihe, ampak plenilca razkosamo, se mu upremo – to bi storila starodavna ženska v nas.

3. Odkrivanje dejstev: oživitev dejstev kot iniciacija:

iniciacija je zaklad ženske psihe, orodje, skozi katerega gledamo s skrivnostnim notranjim vidom. V tretjem poglavju je predstavljena pravljica o *Vasilisi*, mladi deklici, ki je po smrti matere nase prevzela blagoslov intuicije in iz svojega prezaščitenega obdobja življenja prešla v obdobje polno izzivov in razvoja. Vsi vidiki zgodbe pripadajo posameznikovi psihi, ki preživlja proces iniciacije. V Vasilisinem procesu razvijanja se zvrsti devet nalog:

1. Dopustiti, da predobra mati umre: Vasilisi mora nase prevzeti vse naloge, zaživeti samostojno, se zavedati prežečih nevarnosti in paziti nase. S smrtjo zaščitniške matere se rodi nova ženska.
2. Razkritje krute sence: odkritje, da pretirana dobrota ne lajša življenja. Neposredno se je treba soočiti z lastno senčno naravo in vzpostaviti čim boljše odnose z najtemnejšimi kotički svoje duše. Opustiti je treba smrt starega in dopustiti rojstvo novega intuitivnega jaza.

3. Krmarjenje v temi: zavestno tvegati in stopiti v globoko iniciacijo. Prepoznavati svojo lastno intuitivno moč; opirati se na lastne notranje občutke; se znati vrniti nazaj k Divji materi, znati nahraniti lastno intuicijo in dopustiti smrt krhkemu, nevednemu dekletu.
4. Soočenje z divjo coprnico: mirno soočenje s podobo besne matere; spoznavanje in rahlo prevzemanje drugačnosti divjega; soočanje z veliko močjo v drugih in sebi ter dopustitev, da ranljivi otrok še malo umre.
5. Služenje neracionalizmu: privajanje na mogočnost divje psihe ženske; poznavanje lastne moči in moči notranjega očiščenja; čiščenje, razvrščanje, hranjenje energije in idej.
6. Odvajanje in odbiranje: znati ločiti dobro od slabega in dobro presoditi; opazovati moč in delovanje nezavednega, ko ego odpove; neprenehoma učiti se o življenju in smrti.
7. Spraševanje o skrivnostih: spraševati, da bi globlje spoznali, kar nam je še neznano/uganka, hkrati pa razumeti vse prvine divje narave.
8. Stati na vseh štirih: prevzeti moč, da druge lahko vidimo in vplivamo nanje; pogled na življenjske okoliščine v novi luči.
9. Pretopitev sence: uporaba ostrega, preciznega vida, da se lahko ognemo pastem lastne psihe in ostalim negativnim dejavnikom; pretopitev teh negativnih senc.

4. Partner: zveza z drugim:

Manawe je zgodba o fantu, ki je hodil snubit dvojčicama, a ju ni mogel dobiti, dokler ni uganil njunega imena. Dvojčici predstavljata dvojno naravo ženske in če želi partner osvojiti srce divje ženske, mora razumeti njeno dvojnost. Ženska, ki zmore videti in prepoznati oba vidika svoje psihe in ju videti kot celoto, ima ogromno moč. Poznati imeni pomeni pridobiti in tudi obdržati zavest o dvojni narave psihe. Skrivnosti ženske psihe ne moremo dojeti, če samo vprašamo po njej – potrebno je vztrajati, se poglobiti in si neumorno prizadevati rešiti uganko o ženski duši.

Psiček in njegova vztrajnost v tej zgodbi prikazujeta, da je ohranjanje zavedanja dolgotrajen proces, v katerem je težko vztrajati. Dober partner je kot ta psiček: vedno znova se vrača in trudi razumeti, pri tem pa ga ne ovirajo prepreke na poti.

5. Lov: ko je srce samotni lovec:

v pravljici *Okostnjakinja* se arhetipa življenja in smrti združita v eno. Estés v tej zgodbi vidi mnogo več kot premike znotraj individualne psihe, vidi niz nalog: odkritje drugačnega kot duhovnega zaklada; razvijanje sočutja s spoznavanjem vidika Življenja/Smrti/Življenja v odnosu; zaupanje, da si lahko z nekom ustvarimo lepo prihodnost in pozabimo na preteklost.

Ribič, ki misli, da je na lovu za hrano, potegne na plano celotno prvinsko naravo ženske. Lik ribiča simbolizira psihološke prvine ljudi, ki iščejo znanje z željo nahraniti sebstvo v združevanju z instinktivno naravo. Okostnjakinja kot lik na drugi strani predstavlja nedejavno obliko globokega instinktivnega življenja. Oba skupaj s postopnim približevanjem prideta do ljubezenskega razmerja, v katerem preoblikujeta drug drugega in srečno zaživita skupaj.

6. Iskanje črede: pripadnost kot milost:

pravljica *Grdi raček* je temeljna psihološka in duhovna zgodba, ki vsebuje resnico, temeljno za človekov razvoj: da je razvoj brez integracije pripadnosti negotov, saj človek ne more psihološko napredovati, dokler to ne spozna. Grdi raček kot izgnanec sodi med prvobitne like; predstavlja simbol divje narave, ki se v krutih okoliščinah instinktivno ter za vsako ceno bori za obstanek. Drugi vidik te zgodbe je občutek življenjske moči, ko del instinktivne in duhovne duše končno dobi občutek pripadnosti.

Izgon drugačnega otroka je pogost motiv, predstavlja lahko izgnano divjo žensko, ki se sooča z dvojnimi težavami: notranjimi in osebnimi ter zunanjimi in kulturnimi.

Vrste mater so različne. Odrasel ženski lik v svoji psihi deluje in se odziva tako, kot je ženska v otroštvu doživljala svojo mater. Materinski kompleks sodi med temeljne vidike ženske psihe. Mati raca v pravljici predstavlja ambivalentno mater, onemoglo mater in mater siroto. Ambivalentna mati se ukloni željam skupnosti in ne stopi na stran otroka, ga ne obvaruje. Te razdiralne kulturne okoliščine jo silijo, da se pokori brez posvetovanja z lastno dušo.

Onemogla mati predstavlja psiho, ki se vda – takrat izgubi občutek o sebi. Ko je mati odrezana od svoje instinktivne narave, se stvari izjalovijo – to je mati sirota. Toda če je mati močna, je močan tudi otrok.

Sindrom grdega račka kaže tudi na patološko prvino, zaradi katere trkamo na napačna vrata, čeprav nam srce pravi drugače.

Občutek neprimernosti pripravi ego, da bi za vsako ceno ugajal in s tem prereže vez z Divjo žensko v psihi.

Grdi raček, ujet v ledu, pomeni biti mrzel, kar v arhetipski psihologiji pomeni biti brez občutkov. Led je treba razbiti in dušo rešiti iz zmrzali.

Čeprav je bil grdi raček izgnan, ne obupa. Kot se ni on, se ne sme predati niti duša – iskati mora naprej pravo pripadnost; divja psiha hrani obljubo za vse nas. Estés pravi, da po zimi vedno pride pomlad.

7. Radostno telo: divje meso:

volk je veličastno bitje, katerega lepoto je treba znati uvideti. Ljudem se zdijo ta bitja preostra, prenevarna, preveč požrešna ... In ravno takšna je miselnost glede žensk – sprejemljive so le tiste, ki so narejene po merilih. To pomeni omejevanje lepote in vrednosti telesa, odvzem vse veličastnosti; prisila, da živi brez duha in oblike, brez pravice do radosti. Podpirati samo eno vrsto lepote pomeni ne upoštevati zakonov narave. In ženska, ki je oropana svoje instinktivne vezi s telesom, izgubi samozavest. Ta svet je neinstinktiven, saj je ženska v njem preobremenjena s svojim videzom. Čarobna preproga odlično predstavlja čutilne in psihične vrednosti naravnega telesa.

8. Samoohranitev: prepoznavanje pasti, kletk in zastrupljene vabe:

v zgodbi z nesrečnim koncem, ki nosi naslov *Rdeči čevlji*, srečamo deklico, ki se odpove svoje največji radosti – ročno izdelanim čevljem. S tem je oropana polnosti življenja. Ženska, ki ne ohranja stika s svojim instinktivnim in divjim jazom, se izgubi.

Arhetipski pomen čevljev sega v čas, ko so čevlji simbolizirali oblast, nosili so jih tisti, ki so bili na visokih položajih. Mi pa lahko simbol čevljev razumemo kot metaforo – varujejo in branijo tisto, na čemer stojimo.

Arhetipski pomen nog predstavlja premičnost in svobodo; obute noge pa trdno prepričanje in sredstvo, da ta prepričanja uresničimo.

Rdeča barva pomeni živahno, utripajoče življenje, ki nemalokrat zahteva žrtve.

Našo srečo, ki je na videz uboga, a nas kljub vsemu izpopolnjuje, lahko čakajo iste pasti kot deklico:

1. past: pozlačena kočija – deklico odpelje in ji razvrednoti življenje.
2. past: izsušena starka – navidezna rešiteljica uboštva, v resnici pa starajoča se sila.
3. past: sežig zaklada – uničenje tega, kar nas izpopolnjuje in prinese lakoto duši.
4. past: ujetništvo – življenje po merilih drugih okvari osnovni instinkt.
5. past: poskus skritega življenja – dvojno življenje privede do razcepljenosti.
6. past: ponižanje pred skupnostjo – privede do še temnejše strani osebnosti.
7. past: pretvarjanje, prizadevanje, da bi bile dobre – normaliziranje anomalnega.
8. past: neobvladljiv ples – obsedenost in zasvojenost.

Skrajen, obupan poskus, da bi sezuli čevlje, ko je že skoraj prepozno, je boleč. Vrniti se moramo nazaj in si ročno izdelati nove čevlje, ozdraviti ranjene, okvarjene instinkte.

9. Doma: vračanje k sebi:

zgodbo tega poglavja je moč razumeti kot pojasnitev pomembnega ženskega cikla – njene vrnitve domov, vrnitve v divji dom duše. Nekatera bitja so skrivnostno podobna ljudem, zgodbe o njih so razširjene po vsem svetu in v arhetipskemu jeziku predstavljajo univerzalno vedenje o bistvenem vprašanju duše. *Tjulnja koža, dušna koža* govori o naravi tjulnja, ki sodi med najlepše simbole divje duše. V tej zgodbi najdemo retrograden motiv - v nasprotju z večino pravljic je tu predstavljena žival, ki je prisiljena živeti kot človeško bitje. Ukradena koža je prisposoba dušne kože, ki jo lahko izgubimo zaradi nenehnih pritiskov, nepazljivosti in naivnosti, ko nismo pozorni na to, kaj počnemo ... Obdržati jo je mogoče, če imamo v sebi prastaro, občutljivo zavedanje o njeni vrednosti in uporabi. Osamljeni moški, ki ukrade tjulnjo kožo, predstavlja ego ženske psihe – v želji po svoji duši nam ego ukrade kožo. Brez svoje prave kože se ženska duša začne sušiti in postane pohabljen. Zaradi predolge odsotnosti od doma, izgubi prvotno instinktivno življenje in se ji poruši ravnovesje. Otrok, ki materi vrne kožo, da se lahko spet vrne od koder izhaja in postane to, kar je, pomeni duhovno moč, ki nas priganja, da stvari obrnemo na boljše, da se ne vdamo ... Zavezniki

naše notranje psihe zberejo moč za vrnitev domov, potrebno je le slediti temu klicu.

10. Čista voda: hranjenje ustvarjalnega življenja:

v tem poglavju se srečamo s tremi pravljičami, prepletenimi z zanimivimi nizi prisposodob, ki nam želijo prikazati, kaj se lahko zgodi z ustvarjalnostjo. Po arhetipskem izročilu ustvarjalna sila zazna poseben psihičen prostor, utre si pot do njega in se v njem naseli, če ga le pripravimo.

V prvi zgodbi z naslovom *La Lorna* pride do onesnaženja divje duše, ki uničuje plodnost ženske. Govori o kvarjenju ustvarjalnega toka in obenem opisuje psihično stanje ženske. Ker je konec krut, ženskam predaja sporočilo, naj se izognejo napačnim odločitvam. Reka simbolizira polno življenje in obliko ženske darežljivosti, ki draži, vzbuja strast. Kot v tej pravljici tudi v resnici mnogokrat vidimo, da postane ustvarjalno življenje ženske plen ega, ki stremi le k stvarjem, ki nimajo dušne vrednosti. Ženska ob izgubi ustvarjalnosti izgubi življenjsko moč in z zastrupljeno ustvarjalno silo daje svojemu dušnemu sebstvu »ponarejeno hrano.«

Hidalgo – moški v pravljici predstavlja okvarjeni vidik ženske psihe; otroci pa sposobnost proizvesti iz nič nekaj vrednega.

Estés ženske poziva, naj zavarujejo svoje ustvarjalno življenje; si ustvarijo delo, ki jih izpolnjuje in pripravijo hrano za ustvarjalno življenje.

V zelo znani pravljici *Deklica z vžigalicami* vidimo, da ljudje, ki dekllico obdajajo, ne cenijo njenih ogenjčkov. Vsak plamen predstavlja začetek ustvarjalne možnosti. Ta dekllica se sprijazni s svojim tesnim »kotičkom« življenja in pozabi na Divjo žensko – posledično dočaka tragični konec in zmrzne. Iskati bi morala ogenj za svojo dušo, a je z muko prodajala svoj edini vir toplote. Ta dekllica pooseblja žensko, ki se vzdržuje s hrano zunanjega sveta, ker je odtrgana od hranljive ljubezni divje matere. Tako zamrzne, ne more čutiti, njena duša ne dosega skrajnih meja svoje psihe – ko pride do te točke, postane sanjski svet zelo mikaven, v naslednjem trenutku pa je to le izginjajoča fantazija.

Zadnja zgodba nosi naslov *Trije zlati laske*. Zlati lasje predstavljajo arhetipski spoj v psihi. Starcu v zgodbi ugasne plamen in se izmučen zgrudi na tla – izgubi žarišče in je ob vso energijo. Izčrpanega v naročje vzame mogočna starka in ga ziblje. V varnem naročju se spremeni v zlatolasega otroka. Starka mu odtrga

tri zlate laske on pa srečen, v svoji novi podobi, poleti v nebo. Če izgubimo žarišče moramo postati, se umiriti in pestovati nove porajajoče se ideje; jih nekaj ohraniti in nekaj odstraniti – prišlo bo do obnove, ustvarjalnost bo spet zaživela.

11. Gon: obnova svete seksualnosti:

ženski gon je stanje intenzivnega čutnega zavedanja, ki vključuje spolnost, vendar se nanjo ne omejuje. *Baubo: Trebušna boginja* velja za opolzko zgodbo. Toda ta boginja ima sposobnost, da zrahlja, kar je pretesno, da prežene žalost in vzbudi v telesu stanje humorja, ki pripada telesu, in ohranja proste prehode v njem. Opolzke boginje predstavljajo tisti pogled na Divjo žensko, ki je seksualen in svet. Te zgodbe, mogoče za nekoga neokusne in obscene, si lahko pripovedujejo ženske med seboj, ali pa si predstavljajo, da jim jih pripoveduje boginja Baubo. Zgodbe netijo naše zanimanje za življenje in spodbujajo libido.

Tihotapec Dick je druga takšna zgodba, ki v nas zbudi seksualni smeh kot obliko divjega užitka, ki pripada psihičnemu repertoarju vsake ženske. Seksualno in objestno je lahko sveto zlasti, če deluje kot zdravilo za naš duh.

12. Zaznamovanje ozemlja: meje besa in odpuščanja:

obvladovanje ima tudi drugo plat, ki jo je mogoče opisati le z ženskim besom. Bes je čustvo, ki bi se ga radi znebili, saj je mučen in poguben. Nič nam ne pomaga, če ga poskušamo potlačiti.

V zgodbi *Medved mlade lune* spoznamo, kaj mora narediti ženska, da vzpostavi red v svoji psihi in s tem zaceli jezno sebstvo. Takšne vrste pravljic imenujejo pravljice odprtih, saj omogočajo pogled v skrite kotičke zdravilne duše in nosijo globok pomen. Pravljica kaže pot do pravega ravnanja in vodi do ozdravitve besa.

Srečamo se z vrsto zanimivih prisodob: iskanje zdravilnine pomoči – modra in mirna zdravilna sila; vzpon na goro – sprejeti izziv in oditi na neznano psihično ozemlje; vzpenjanje in tek pod drevesi – prepoznavanje iluzij; srečanje z nemirnimi duhovi – polaganje svojih starih in ubijajočih misli ter občutkov k počitku; potrpežljivo pristopanje k medvedu in čakanje, da nam povrne prijaznost – rotnje velikega sočutnega sebstva; spoznanje, da je medved neukročen –

spoznavanje lastne rjoveče plasti sočutne psihe. Vse to v pravljici opozori na pomembnost vnašanja novih psiholoških spoznanj v realno življenje.

Bes lahko postane učitelj. Je snov, ki čaka na preobrazbo. Ko nas pouči, se spremni in razprši, njegova energija se porazdeli na ostala področja, zlasti na področje ustvarjalnosti.

V psihi medved predstavlja zmožnost uravnavanja življenjskih občutkov; dlaka z njegovega vratu pa dragocen talisman, ki nas opozarja na nova znanja/izkustva.

Druga pravljica *Suha drevesa* nosi sporočilo, da jeze ne gre sproščati nekritično, pomembno je najti pravi trenutek, da jo sprostimo. Pri besu gre tudi za odpuščanje – če znamo oprostiti in pozabiti, nas bes zapusti in je ukročen.

Estés navede štiri ravni odpuščanja: opustiti – pustiti pri miru, vzdržati – ogniti se kaznovanju, pozabiti – zbrisati iz spomina in ne razmišljati več ter odpustiti – odpisati dolg. Če lahko preidemo čez vse štiri stopnje, smo ozdravljen besa in osvobojeni.

13. Vojne brazgotine: članstvo v klanu zabrazgotinjenih:

divja duša ženske mora jokati. Čeprav je ženski jok nekdanj veljal za nevarnega, ker rahlja zapaha skrivnosti, nam je dan, da ga izkoristimo. Vsak od nas ima skrivnosti, vendar so nekatere od njih tako globoke in obdane s sramoto, da žensko ločijo od instinktivne narave. Skrivnosti sledijo podobnim energijskim strukturam kot sanje in pravljice – to so vzorci značilni za drame, ki žal ne sledijo junaški, ampak tragični strukturi. Žensko navadno na skrivnost veže prisega ali osramočenost. V arhetipu deluje skrivnost kot nekakšen urok, ki ženski psihi preprečuje, da bi jo razkrila, saj se boji, da jo bodo sramotili. Grožnja in sramota skupaj sta dvojno breme za žensko dušo. Vendar skrivnost vedno najde izhod. Takšen vzorec srečamo v *Zlatolaski*, ki jo ubijejo, ker se noče zavezati napačnemu moškemu. Njeni zlati lasje, ki se širijo iz groba, kmalu izdajo skrivnost o njenem morilcu. Podobno je pri ženski, ki skriva skrivnost: resnica privre iz globočin na prosto, vpije po razkritju in odrešitvi.

Estés pravi, da je iz preučevanja desetine pravljic izvlekla arhetipski nasvet, kako je treba ravnati s skrivnostmi – komu je treba povedati, ker če ostane nerazkrita, lahko žalujemo vse življenje in tako podiramo naše instinktivno sebstvo. Nikoli ni prepozno za resnico, odrešitev pa zdravi odprte rane.

14. *La selva subterránea: iniciación v podzemnem pragozdu:*

če je zgodba seme, smo mi njena prst – ko vsrkavamo zgodbe vase, se njen nauk vtisne globoko v nas. V pravljici z naslovom *Brezroka deklica* junakinja prehodi celosten življenjski proces ženske. Zgodba govori o ključnih potovanjih ženske duše. Opisuje žensko intuicijo in obred neomajne vzdržljivosti – to je tudi osnovni motiv zgodbe. Vzdržati pomeni se okrepiti, postati močnejši in oblikovati nekaj bistvenega. Kjer tli hrepenenje po Divji materi, tam lahko najdemo tisto globoko žensko izkustvo, ki ga poseblja brezroka deklica.

V prvem obdobju njenega popotovanja je žrtev slepe kupčije, ki jo doživi vsaka ženska, ko se odpove svoji divji naravi v zameno za tisto, kar je na videz bogato in vabi, v resnici pa je znotraj votlo. Vendar je ta izguba tudi koristna, saj žensko popelje globlje v njeno divjost.

V zgodbi se nizajo prisposode:

- Oče v prvem delu zgodbe simbolizira funkcijo psihe, ki naj bi nas varno vodila v svet, toda tega ne zmore, ker še sam ni zmožen videti, kako svet v resnici deluje. Nobeno čutno bitje ne ostane večno nedolžno, ker ga divja, ustvarjalna funkcija psihe sili, da se pouči o mnogih načinih bivanja, zaznavanja in vedenja. V dolgem procesu iniciacije sta prva dva padca izguba in izdajstvo.
- Mlin v zgodbi ne melje in predstavlja mirujočo, spečo psiho.
- Hudič simbolizira temno moč psihe. Predstavlja arhetipskega razbojnika, ki grabi za svetlobo mlade deklice.
- Cvetoča jablana predstavlja tisti veličastni vidik ženske, katerega korenine tičijo globoko v svetu Divje matere in v arhetipskem pomenu simbolizirajo individualizacijo.
- Drevo v pravljici simbolizira obilje divjega in svobodo ženske psihe.
- Mlinarjevo sekanje lesa v gozdu za preživetje pomeni, da je psiha začela z napornim vnašanjem svetlobe vase. Vendar ego vedno išče lažjo pot in sklene pogubni pakt s plenilcem psihe.

V drugem obdobju deklica doživi razkosanje, ker se preda volji plenilca in prestrašenega očeta, ter se tako pusti pohabiti in otopi.

Število tri je pravljичno in sledi vzorcu: prvi poskus ni dober, tudi drugi še ne, pri tretjem pa se že nekaj premakne. Triletno samevanje deklice lahko razumemo kot nekakšno inkubacijo psihe.

Močan jok odžene plenilca, saj so solze del krpanja psihičnih raztrganin, skozi katere je odtekla energija. Traja dokler duša ne sklene svojega modrega izražanja. Jok sam ne predstavlja rešitve, vendar je dober, ker omogoča, da se proces nadaljuje.

Ko deklici odsekajo roke, metaforično lahko razumemo, da se bo rodilo nekaj novega. Izguba rok je izguba najdražjih vrednot in pomenov, s tem pa se poveča pomen preostalega psihičnega telesa in njegovih lastnosti. Deklica kasneje dobi nove dlani, kar je pomembno – dlan je nekakšen senzor, ki ne le sprejema, ampak tudi oddaja. Psihično telo je izgubilo dragocene roke, ki jih nadomesti preostali del psihe.

V tretjem obdobju se spusti še globlje v svojo psiho in gre na potovanje. Pomen bele barve (povojev) je proces spusta in vrnitve. Mati in oče sta kot kolektivni egoistični del psihe izgubila svojo moč, zato ju zapušča. Njen globoki jaz je potepuški, prebujena je in psiha ji pomaga, da premaga ovire. Pomembno je ostati lačen in nadaljevati pot.

V četrtem obdobju srečamo naslednje like:

- deklico, ki predstavlja iskreno in v preteklosti spečo psiho;
- duh v belem – vodnik s prirojenim in prijaznim vedenjem;
- vrtnar je gojitelj duše, ki pazljivo sledi potrebi po spreminjanju in polnjenju;
- kralj je znanje, najdeno v podzemlju, in predstavlja prenavo prevladujočih naravnosti in zakonov v ženski psihi;
- čarovnik predstavlja neposredno magijo ženske moči;
- kraljica mati/starka simbolizira plodnost ter moč, ki prepozna zvijače plenilca, hkrati pa ima sposobnost, da omili uroke;
- hudič predstavlja plenilca ženske psihe, je narava tistega dela ženske duše, ki ščuva. Simbolizira vse, kar kvari razumevanje globokih ženskih procesov;

- jarek v zgodbi predstavlja počivališče za mrtve. Ženska se ne sme predolgo zadrževati v njem, sicer ne izpelje dokončnega oblikovanja svoje duše in otopi;
- sadež (hruška) je prvinska podoba cikla cvetenja, rasti, zorenja in propadanja. Z zaužitjem tega sadeža deklica ta proces ponotranji in s tem dopusti, da smrti sledi rojstvo novega;
- deklica, ki dobi srebrne roke, je obdarjena z veččinami duhovnih rok.

Peto obdobje Estés imenuje trpinčenje duše. Kralj jo po poroki zapusti, gre v boj in ji s tem omogoči nov korak v procesu. Zapusti je ne v pravem pomenu besede, saj jo varuje v njegovem imenu mati kraljica.

Deklica rodi – roditi psihično pomeni, da postanemo izpolnjene in psiha posledično ni več razdeljena. Po rojstvu otroka spet poseže vmes hudič, ki želi deklici škodovati. Vendar mati kraljica ni naivna, spozna uničevalca in, iz spoštovanja do tradicije, pošlje mlado kraljico na nov kraj iniciacije, v gozd. Ko ji nadene tančico, je dekle zastrto, zato je nedotakljivo. V tem obdobju mora ženska vztrajati pri duhovni hrani in se spominjati naučenega, kljub temu, da je ločena od sil, ki so ji poprej pomagale.

V šestem obdobju gre dekle v kraljestvo Divje ženske, ki ji divji gozd predstavlja sveto iniciacijsko ozemlje. Tam ostane sedem let – sedem je število, pripisano lunarnim ciklom in število, ki se ponavlja v svetem času. Vsako obdobje sedmih let zajema niz izkušenj in učenja. Sedem je število iniciacije. V tem času se nam povrnejo roke ženskosti, saj poglobimo instinktivno dožemanje življenjskih naukov. Tu deklica opravi svojo nalogo – ko se pokaže potreba po moči, ki jo nosijo roke, s katerimi bi zaznala in zaščitila svoj napredek, ji le-te zrastejo.

Zadnje poglavje je poimenovano Divja nevesta in ženin, saj oba preživita enako dolgo in mučno sedemletno iniciacijo. Kot nasprotni sili ju povezuje globoka ljubezen, zlasti ker ima to čustvo trdne korenine globoko v lastnem sebstvu.

15. Slediti kot senca: Canto hondo, globoka pesem:

slediti kot senca pomeni gibati se tako lahkotno in tiho, da nismo opaženi. Pomembno je, da sledimo senci Divje ženske in tudi ona nam bo v zameno

ljubeče sledila. Izgubljene stvari je moč izslediti, če gremo za njihovim sencami. Nezavedno proizvaja sanjske podobe, ki se kot nekakšne pravljичne celine porajajo iz naših spečih teles v divje sanje.

Estés ženske poziva, naj svojo žensko modrost uporabljajo zvito, naj imajo v zavesti, da so najboljše, in naj puščajo za sabo globoke sledi:

- potrebno je pestovati zamisli, kot je to počela starka v gugalniku;
- treba je biti pogumen in vztrajen kot ljubeča ženska v zgodbi *Medved mlade lune*;
- ne smemo dovoliti, da nam izgorijo goreče fantazije kot deklici z vžigalicami;
- vztrajno moramo iskati tiste, ki nam pripadajo kot je to počel grdi raček;
- neumorno moramo čistiti ustvarjalno reko, da bo lahko La Llorna našla, kar je njeno;
- pustiti je treba, da nas vzdržljivo srce vodi skozi gozd, kot je vodilo brezroko deklico;
- kot starka moramo iskati kosti starih vrednot in jim povrniti življenje.

Skratka: najti je treba pot do življenja z instinktivno naravo in odgovori na najgloblja vprašanja, da se bodo lahko razkrili tisti pravi cilji, prava pot do izpolnjenega življenja.

16. Volčja trepalnica:

v zadnjem poglavju je kratek odlomek, v katerem je predstavljena pesem z globokim sporočilom, ki nosi naslov *Volčja trepalnica*. To je tiste vrste pesem, ki trka na naša srca in nam pravi, da je najpomembnejše poznati odgovor na vprašanje kje imamo dušo.

(Estés, 2003)

4. VLADIMIR J. PROPP

4.1 ŽIVLJENJE IN DELO VLADIMIRJA PROPPA

Vladimir Propp se je rodil 29. 4. 1895 v St. Petersburgu in na domači univerzi diplomiral iz filozofije. Krajši čas je poučeval ruščino in nemščino. Kasneje se je posvetil izključno folkloristiki in prevzel vodenje folklorističnega oddelka na državni univerzi v Leningradu. Z delom *Morfologija pravljice* (1928) je želel pokazati, da je vse ljudske pravljice mogoče preučevati po eni strukturi. Ker je bil nezadovoljen z Aarnejevim klasifikacijskim sistemom, je predstavil preučevanje pravljice preko funkcij.

Naslednje Proppovo delo z naslovom *The storical Roots of the Magic Tale* je izšlo leta 1946. Z njim je želel dokazati, da izvirajo ljudske pravljice iz ritualov. Leta 1948 skupaj z drugimi sovjetskimi učenjaki postane tarča kritik. Njegovi *Morfologiji pravljice* so očitali, da je preveč formalistična, drugemu delu (*The storical Roots of the Magic*) pa, da naj bi bilo preveč odvisno od zahodnjaškega štipendiranja in preveč naklonjeno ruski pripovedi v globalnem kontekstu. Kljub grožnjam ni bil aretiran in je obdržal svoje mesto na univerzi. Preusmeril se je in njegovo naslednje delo *Russian Heroic Epic* (1958) je bolj marksistično, v njem povezuje epiko s stopnjo socialno-ekonomskega razvoja. V svojem zadnjem večjem delu, *Russian Agrarian Holidays* (1963), se je Propp vrnil k svoji prejšnji metodologiji, kjer pojasnjuje skupne elemente koledarskih ritualov. Vladimir Propp je umrl 22. 8. 1970 v Leningradu in pustil velik pečat na področju raziskovanja ljudskih pravljic.

(Kononenko, 2004)

Vladimir Propp je bil ruski psiholog in strukturalist, ki je analiziral osnovne komponente ruskih pripovedk in opredelil svoje osnovne elemente pripovedi. Njegova raziskava pravljic je dosegla svetovno priznanje kot prva aplikacija strukturalizma v humanistiko in ustvarila osnovo za nove discipline, kot so naratologija, semiologija in strukturalna antropologija. Umberto Eco meni da: »de Saussure, Lévi-Strauss, Hjelmslev in Propp sestavljajo metodo, ki se je

poskušala združevati v eno znanje kot strukturalizem.«
(Olshansky, 2008)

4.2 MORFOLOGIJA PRAVLJICE, 2005

4.2.1 O njegovem delu

Morfologija pravljice je prvič izšla leta 1928 (v Sloveniji 2005) in sodi med najbolj priljubljena dela svetovne folkloristike. Propp je pri preučevanju čudežne pravljice izhajal iz prepričanja, da je treba pred diahronično obravnavo pravljice narediti njen strogi sinhronični opis. Pri oblikovanju načel tega opisa si je Propp kot nalogo zastavil razkritje stalnih elementov, ki so navzoči v čudežni pravljici in ne izginajo iz raziskovalčevega vidnega polja, ko prehajajo z ene teme na drugo. Prav invariante, ki jih je odkril Propp, ter njihovo medsebojno razmerje v okviru pravljичne kompozicije, sestavljajo strukturo čudežne pravljice. Gre za formalistično-strukturalistično zastavitev, ki je sprožila vsebinsko polemiko s Claudom Lévi-Straussom. Delo je še danes živo in aktualno v naratologiji najrazličnejših medijsko posredovanih pripovednih oblik.

(Lévi-Strauss in Meletinski, 2010)

Vladimir Propp: *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005

Propp je v svoji študiji definiriral osrednji pojem v smislu čudežnih pravljic. Na osnovi klasifikacije slovenske znanstvenice Marije Kobe za Proppovo čarobno pravljico v slovenščini uporabljamo termin model ljudske pravljice. Kljub temu so problemi pri razumevanju pojma pravljica (skazka) še vedno odprti.

Na področju ljudske pravljice Slovenija ob koncu 20. in začetku 21. stoletja doživlja neke vrste renesanso, ne le teoretično, ampak tudi praktično.

Odlomek in kratka interpretacija Proppove knjige je bila delno predstavljena v knjigi *Ruski formalisti* v kateri najdemo izbor teoretičnih besedil, ki sta jih v slovenščino prevedla Drago Bajt in Fran Jermana in uredil rusist Aleksander Skaza (1984). Ta fragmentalni prevod je potrebno omeniti ravno zaradi različnih prevodov ključnih Proppovih terminov, ki se med seboj razlikujejo; za primer: v tem prevodu je ključna oseba imenovana nasprotnik, v

izvirni knjigi pa škodljivec. Različni prevodi terminologije so predmet drugih razprav. Bistvo Proppove teorije je, da poleg znamenitih 31 funkcij nastopajočih oseb (sestavni delov pravljic in odnosa do posameznih sestavin), ki se ponavljajo v skoraj vsaki ljudski pravljici, opredeli tudi sedem značilnih pravljичnih likov (pošiljatelj, prejemnik, subjekt, objekt, pomočnik, nasprotnik, lažni junak). Propp je kot tipičen predstavnik ruskega formalizma ugotovil nekaj stalnih in nekaj spremenljivih sestavin v modelu ljudske pravljice. Prve je poimenoval dejanja ali funkcije – te so nespremenljive in jih je 31, spreminjajo se le nosilci ali liki v pravljici, ki uresničujejo te funkcije, in jih je sedem. Inventivno in pronicljivo za svoj čas je ugotovil, da je za preučevanje modela ljudske pravljice izjemno pomembno:

- 1. KAJ (dejanje, aktivnost) delajo liki v pravljicah,
- 2. KDO (osebe, vršilce dejanja) kaj dela in
- 3. KAKO (način dejanja) dela.

Tudi Propp se je zavedal odprtosti terminologije, sam je npr. omenjal, da funkcije nastopajočih oseb Veselovski imenuje motivi, J. Bedier pa elementi (Blažič dodaja, da jih je tudi Stith Thompson imenoval motivi).

Na začetku je Propp definiral, potem generaliziral (določil) in na koncu abstrahirал pravljice, funkcije in like.

- Prvič: pri določanju funkcij je potrebno odmisлити lik, ki to funkcijo odpravlja. Določitev funkcije je izražena ali ubesedena s samostalnikom, ki izraža dejanje (glagolnikom oz. samostalniško glagolsko obliko, ki pomeni dejanje, stanje). Definiral je 31 funkcij: odhod, prepoved, kršitev, poizvedovanje, izdaja, prevara, pomagaštvo, škodovanje, posredništvo, odpor, odprava, preizkušnja, odziv, prejem, premik, spopad, označitev, zmaga, premostitev, vrnitev, pregon, rešitev, prihod, zahteve, naloga, razrešitev, prepoznavanje, razkrinkanje, preobrazba, kazen in poroka.
- Drugič: dejanja ne moremo določiti zunaj konteksta pripovedi. Upoštevati je potrebno pomen določene funkcije v zaporedju funkcij (npr. junak se ne more najprej poročiti, potem se šele roditi). Enake funkcije v različnem kontekstu imajo različen pomen, npr. poroka junaka z junakinjo se razlikuje od poroke stranskega junaka s stransko junakinjo. Prva opomba znotraj te točke je, da so funkcije osnovne sestavine pravljice, zato so

stalne in nespremenljive prvine pravljice, ne glede na to, kdo igra ali izvršuje to funkcijo ali vlogo. Druga opomba je, da je število funkcij v modelu ljudske pravljice omejeno na 31, zato so funkcije stalnice. Tretja opomba je, da je zaporedje funkcij (nalog, vlog, dejavnosti, dejanj, delovanja) vedno enako.

V svojem predgovoru Propp omenja tudi enega prvih raziskovalcev pravljic, finskega folklorista Anttija Aarneja (*Index of Types of Folktale*, 1910), čigar delo je postalo podlaga za znani Aarne-Thompsonov indeks motivov (AT) in folkloristično metodo raziskovanja modela ljudske pravljice, ki je sicer doživela nekaj posodobitev, tudi kritik, vendar je, tako kot Proppova knjiga, mejnik pri preučevanju modela ljudske pravljice. Predvsem študentom so zanimive tudi priloge knjige Morfologija pravljice, ki pomagajo pri razumevanju enaintridesetih funkcij, označenih z matematičnimi simboli in podfunkcijami, npr. priloga 1 je neke vrste dogajalna premica oz. shematski prikaz vsebine in poenostavitev teorije. Sestavljena je iz naslednjih shem: 1. izhodiščno stanje (ima 23 vsebinskih prvin), 2. pripravljalni del (21 prvin), 3. zaplet (23 prvin), 4. darovalci (11 prvin), 5. od pomočnikovega vstopa do prve linije (45 prvin), 6. začetek druge linije (45, ker ponastavitev prve linije) in 7. nadaljevanje druge linije (23 prvin). Zanimiva je tretja priloga, ki v obliki matematične razpredelnice prikaže siže knjige. Nepogrešljiv je tudi seznam okrajšav, ki olajša razumevanje besednega gradiva, ponazorjenega z matematičnimi simboli. Zanimivi so tudi geometrijski prikazi dogajalnih premic – prve linije, druge linije itd., ki jih Propp imenuje asimilacija dvojnega in/ali trojnega pomena posamezne funkcije.

V nadaljevanju študije je Propp zapisal, da je možno tudi združevanje funkcij; omenil je, da vse (ljudske) pravljice nimajo vseh funkcij, kljub temu pa je zaporedje funkcij stalno in se ne spremeni. Potem razlaga pomen t. i. enotipskih pravljic, kar pomeni, da omenjene stalnice veljajo le za tip ljudske pravljice, ne pa za drug tip (model) npr. avtorske ali sodobne pravljice. Metoda njegovega raziskovanja zgodbe ali morfologije pravljic je deduktivna, saj sklepa iz splošnega na posamezno. Na osnovi študija 100 ljudskih pravljic, ki jih je poimenoval čarobne pravljice (ki so enotipske), je izvajal ali sklepal od gradiva (vzrok) k funkcijam (posledice). V pravljicah je sedem spremenljivih likov: škodlivec, darovalec, pomočnik, carična, pošiljatelj in lažni junak. Ravno pri poimenovanju

pravljčnih likov je tudi nekaj prevodnih razlik, ki pa ne zmanjšajo pomena knjige. Veliko vrednost knjigi oz. prevodu dasta tudi študiji J. Meletinskega in vodilnega antropologa Claude Levi-Straussa, ki pojmujeta miteme oz. konstitutivne enote na ravni stavka, kar je podobno Proppu, ki je te konstitutivne enote poimenoval funkcije, Antti Aarne in Stith Thompson motivi, Lüthi strukture itn.

Vladimir Propp je v danes temeljni knjigi Morfologija pravljice pokazal shematičnost modela ljudske pravljice, ki ga imenuje čarobna pravljica (volšebnaja skaza) na osnovi sižeya (snovi) in iz sintagmatskega vidika. Odkril je invariantnost enaintridesetih funkcij (postopkov/dejanj nastopajočih oseb v pravljici), linearno zaporedje funkcij in število sedmih spremenljivih vlog, razdeljenih med konkretnimi osebami v modelu ljudske pravljice. Njegova sinhrona strukturalistična analiza je imela velik vpliv na številne znanstvenike in strokovnjake na začetku 20. in 21. stoletja in nedvomno sodi med nepogrešljive študijske pripomočke. Kdorkoli se ljubiteljsko ali poklicno ukvarja s pravljicami, ne more mimo Proppove knjige, ki je mejnik v literarni vedi 20. stoletja. Hollywoodski filmski režiserji so si Proppov model poenostavili in na njegovi osnovi snemajo visokoproračunske filme, ki pa niso čarobne, ampak ekonomske »skaze«. Ne glede na slovensko osemdesetletno zamudo pri izdaji knjige, gre za eno izmed vrhunskih znanstvenih raziskav modela ljudske pravljice v 20. stoletju, katere vpliv na nadaljnje raziskave je bil izjemen in še vedno traja. Številni znanstveniki se sicer niso strinjali s Proppom in so polemizirali z njegovimi idejami, a Proppovo knjigo je vsekakor priporočljivo preštudirati, ne glede na poglede različnih teoretikov, ki mogoče vidijo dlje, ker so se napajali ob Proppovem strukturalističnem vrelcu.

(Blažić, 2005)

4.2.2 Vsebinski sklopi

4.2.2.1 O zgodovini vprašanja

Propp pravi, da znanstveno narodopisje ni dovolj bogato, splošnih del o pravljici pa skoraj ni moč najti. Problem ni v količini gradiva, temveč v metodah preučevanja. V prvem delu je poskusil kritično osvetliti poskuse reševanja nekaterih poglavitnih problemov, na katere naletimo pri proučevanju pravljice.

Ustreznost samega raziskovanja pravljice je v odvisnosti od prave klasifikacije. Tako poda kritiko različnim avtorjem, ki poskušajo s klasifikacijo: A. N. Afanaseju, W. Wundtu, R. Volkovu, A. Aarneju, J. Bédierjevu, V. Školovskemu in V. F. Millerju.

Splošnega vprašanja, od kod izvira pravljica, še ni mogoče v celoti dobiti, vendar jo lahko z ustrezno morfološko študijo primerno zgodovinsko obdelamo. Vsa preučevanja širom sveta po njegovem mnenju pripeljejo do doslej nerešenega problema – do podobnosti med pravljicami različnih ljudstev, ki med seboj niso imela stikov. Strokovnjak morfolog bo lahko pokazal, da so pojavi, ki se jih je med seboj primerjalo, popolnoma heteronomni.

4.2.2.2 Metoda in gradivo

Čudežne pravljice so za Proppa nujna delovna hipoteza. Po posebnih postopkih izloči glavne sestavne dele čudežnih pravljic in jih potem primerja po sestavnih delih – rezultat tega je morfologija. Pravljico lahko opišemo po stalnicah in spremenljivkah, kar nas pripelje do preučevanja glede na funkcije likov, ki so osnovne prvine pravljice.

V tem poglavju nam predstavi štiri ugotovitve:

- funkcije likov so stalne, ne glede na to, kako in kdo jih izvaja;
- število funkcij čudežne pravljice je omejeno;
- zaporedje funkcij je vedno enako in
- vse čudežne pravljice so po zgradbi enega tipa.

Za obdelavo gradiva vzame sto pravljic, a poudarja, da ne šteje količina gradiva, temveč kakovost obdelave.

4.2.2.3 Funkcije likov

V tretjem poglavju Propp našteva funkcije likov po zaporedju, ki ga narekuje sama pravljica. Ob vsaki funkciji navede kratek povzetek bistva, skrajšano

definicijo in njeno konvencionalno oznako. Ti sledeči nizi funkcij so morfološka podlaga čudežnih pravljic nasploh (*več o tem pod točko 4.2*).

4.2.2.4 Asimilacije. Primeri dvojnega morfološkega pomena ene funkcije

Naštete funkcije moramo določiti neodvisno od tega, kako in na kakšen način se izpolnjujejo.

Pojavlja se vpliv enih oblik na druge, kar imenujemo asimilacija načinov izpolnjevanja funkcij. Najti je potrebno merilo, ki nam omogoča, da kljub enakosti dogajanja v vseh podobnih primerih natančno določimo prvine. Zmeraj se lahko ravnamo po načelu določanja funkcije glede na njene *posledice*. Propp pride do naslednjega sklepa: naloge, ki sprožijo iskanje označimo z B – prvina zapleta; naloge, ki imajo za posledico prejem čudežnega sredstva označimo s Č – preizkušnja; vse druge naloge spadajo pod O – težka naloga.

Pojav, ki je podoben asimilaciji, je dvojni morfološki pomen ene funkcije.

Iz tega lahko vidimo, da načini izpolnjevanja funkcij vplivajo drug na drugega in da se nekatere oblike uporabljajo za različne funkcije.

4.2.2.5 Nekatere druge prvine pravljice

A. Pomožni elementi za medsebojno povezavo funkcij:

poleg funkcij, ki so osnovne prvine, obstajajo še sestavine, ki ne opredeljujejo razvoja, vendar niso zato nič manj pomembne. Funkcije si ne sledijo vedno neposredno. Če sledeče si funkcije izvršujejo različne osebe, mora ta druga oseba vedeti, kaj se je prej zgodilo. Zato se izoblikuje sistem obveščanja, s tem pa se tekom dogajanja ena funkcija povezuje z drugo. Te funkcije so pomembne za zaplet in so zato samostojne narave.

Med različnimi funkcijami se obveščanje pojavlja v presledkih; včasih poteka v obliki dialoga. Vse primere povezuje značilnost, da ena oseba nekaj izve od druge in tako se ta funkcija poveže z naslednjo.

Druga vrsta povezav se oblikuje ko oseba zato, da lahko začne delovati s svojo funkcijo, nekaj vidi.

Za te prvine se uporablja oznaka §.

B. Pomožni elementi pri potrojitvah:

potrojujejo se lahko posamične nadrobnosti atributivne narave, posamezne funkcije ali parne funkcije, skupine funkcij ali celotne linije. Ta potrojitev se lahko pojavlja enakomerno ali stopnjevalno, lahko dvakrat prinese neuspešen rezultat in šele v tretje uspeh.

Vse prvine, katerih naloga je potrojitev, označimo s tretjo potenco.

C. Motivacije:

to so vzroki ali cilji, ki bitje prisilijo v takšno ali drugačno dejanje in spadajo med najmanj stalne oz. stabilne prvine pravljice. Za večino izvršenih dejanj je oseba naravno motivirana z razvojem dogajanja, dodatno motivacijo uvede le škodovanje. Enaka ali povsem različna dejanja so lahko motivirana na zelo različne načine. Pridemo tudi do ugotovitve, da so pravljici tuje motivacije, izražene z besedami in je večina motivacij novotvorb.

4.2.2.6 Razporejanje funkcij med like

Mnoge funkcije se združujejo v kroge, ki v celoti ustrezajo izvajalcem. To so krogi delovanja in Propp jih razmeji na sedem delov:

1. Krog delovanja *škodljivca*.
2. Krog delovanja *darovalca*.
3. Krog delovanja *pomočnika*.
4. Krog delovanja *carične* (iskanega lika) in *njenega očeta*.
5. Krog delovanja *pošiljatelja*. Obsega samo odpošiljanje.
6. Krog delovanja *junaka*.
7. Krog delovanja *lažnega junaka*.

Razporejanje teh krogov med posamezne pravljичne osebe je možen na tri načine:

- krog delovanja popolnoma ustreza osebi;
- ena oseba obsega več krogov delovanja;
- nasprotni primer: en krog dogajanja se razporedi na nekaj oseb.

Če izhajamo iz funkcije likov, moramo živa bitja, predmete in lastnosti upoštevati kot enakovredne količine. Čeprav delujejo na enak način, se bolje sliši, če živa bitja imenujemo *čudežni pomočniki*, predmete in lastnosti pa *čudežna sredstva*.

Čudežne pomočnike razdelimo v tri kategorije:

- univerzalni pomočniki, ki lahko izpolnijo vse pet pomočnikovih funkcij;
- delni pomočniki, ki zaradi določenega skupka značilnosti ne morejo izpolniti vseh funkcij, ampak le nekatere (največkrat živali);
- posebni pomočniki, ki lahko izpolnijo le eno funkcijo (predmeti).

Včasih junak shaja brez pomočnika. Na takega junaka se prenesejo pomočnikove funkcije in atributi.

4.2.2.7 Načini vključevanja novih likov v razvoj dogajanja

Vsaka od kategorij oseb se pojavlja v svoji obliki in na poseben način:

- *škodljivec* se skozi razvoj dogodkov pojavi dvakrat, prvič nenadoma (od zunaj in izgine), drugič kot najdeni lik (najpogosteje kot rezultat vodništva);
- *darovalec* junaku prekriža pot po naključju (najpogosteje v gozdu);
- *čudežni pomočnik* je vključen kot dar;
- *pošiljatelj, junak, lažni junak* in *carična* se vključijo v izhodiščno stanje.

Ta razporeditev bi lahko veljala za pravljичno normo, vendar obstajajo odstopanja (npr. če v pravljici ni darovalca ali če so preko izhodiščnega stanja vpeljane vse osebe).

4.2.2.8 O atributih likov in njihovem pomenu

Atributi predstavljajo spremenljivke pravljice in so skupek zunanjih značilnosti oseb. Pravljico naredijo bolj raznoliko in ji dajo poseben čar.

Dobimo tri temeljne rubrike: videz in nomenklaturu, posebnosti pojavljanja in bivališče.

Oblike, ki se ponavljajo najpogosteje in so zelo izrazite, predstavljajo pravljični kanon (mednarodni, nacionalni, pokrajinski).

Poznamo tudi oblike, ki so umeščene po določenih družbenih kategorijah (vojaški, hlapčevski, napol mestni).

Lahko pa v pravljici naletimo na premeščanje oblik.

Tukaj Propp uvede sistem tabeliranja.

4.2.2.9 Pravljična celota

A. Načini kombiniranja zgodb:

morfologija pravljico označi kot razvoj od škodovanja ali manka do poroke ali katere druge funkcije, ki pripelje do razpleta. Ta razvoj se imenuje *linija*. Če se pojavi nov manko ali novo škodovanje, pridemo do nove linije – torej je posamezna pravljica lahko sestavljena iz več linij (kar ugotovimo z analizo besedila). Posamezne linije je v nekaterih primerih težko razbrati, a kljub temu se jih lahko natančno opredeli. Ni nujno, da je število linij enako številu pravljic.

Možnih je več načinov povezovanja linij (ti niso odvisni od števila pravljic v besedilu) :

- ena linija neposredno sledi drugi;
- nova linija nastopi preden se konča prva. Epizodna linija prekine dogajanje in po koncu te epizode nastopi konec prve linije;
- prekinjena je lahko tudi sama epizoda;
- tudi z dvema škodovanjema hkrati se lahko začne pravljica. Najprej junak premosti prvo nesrečo, nato še drugo;
- dve liniji s skupnim koncem;
- v nekaterih pravljicah nastopata dva iskalca, ki se ločita na sredi linije (objekt, pri katerem se ločita, služi kot ločilni element; predata si signalni predmet).

Kakšni so pogoji, da več linij oblikuje eno pravljico in kako vemo, da imamo pred seboj dve pravljici ali več, je težko ugotoviti, ker ni jasnih znakov.

Poznani pa so očitnejši primeri, kjer gre za eno pravljico:

- če je cela pravljica sestavljena iz cele linije;
- če je pravljica sestavljena iz dveh linij od katerih se ena konča pozitivno, druga pa negativno;
- pri potrojitvi celotnih linij;
- če pride v prvi liniji do prejema čudežnega sredstva, ki pa je uporabljen šele v drugi liniji;
- če se pred dokončno premostitvijo nesreče nenadoma pojavi občutek manka, ki sproži novo iskanje in s tem novo linijo, ne ustvari pa nove pravljice;
- če pride v zapletu hkrati do dveh škodovanj;
- če prva linija vključuje boj z zmajem, druga pa se začne s tem, da bratje junaku ukradejo plen ali kaj podobnega, čemur sledijo neutemeljene zahteve in težke naloge;
- če se junaki razidejo pri cestnem stebru.

B. Primeri analize:

če znamo razporediti linije, lahko pravljico razstavimo na njene sestavine. Poznamo pet kategorij, ki določajo pravljico v celoti: funkcije likov, povezovalni elementi, motivacije, pojavljanje likov in atributivni elementi ali pritikline. Propp kot primer predstavi kratko analizo pravljice z eno linijo: Gosi–labodi (najdemo jo na str. 114–116).

Rezultat takšne analize je shema, le-te so pomembne za sleherno znanost. Sheme lahko s takšno analizo med seboj primerjamo in odgovorimo na vrsto vprašanj, kar Propp poda pod naslednjo točko.

C. Vprašanje klasifikacije:

obravnava dva sklopa:

- prvi je razločevanje kategorije čudežnih pravljic od drugih kategorij pravljice,
- drugi predstavlja klasifikacijo samih čudežnih pravljic.

Trdnost zgradbe čudežne pravljice nam omogoča, da podamo hipotetično definicijo: čudežna pravljica je zgodba, ki je sestavljena iz pravilno menjajočih se funkcij v različnih oblikah. V vsaki zgodbi nekatere funkcije manjkajo, spet druge se ponavljajo.

Seveda poznamo tudi pravljice iste vrste, ki so zgrajene čisto drugače; obstajajo legende, novele in posamezne živalske pravljice, ki imajo prav takšno strukturo.

Podobno kot se asimilirajo prvine znotraj pravljice, se križajo in asimilirajo tudi žanri – tako lahko nastanejo zapleteni konglomerati. Podobno zgradbo ima veliko starodavnih mitov in viteških romanov.

Pravljico razdelimo tudi glede na njihovo bistvo. Ustrezno klasifikacijo je moč narediti na tri načine: prvič po različicah ene značilnosti, drugič po odsotnosti in navzočnosti ene in iste značilnosti in tretjič po značilnostih, ki druga drugo izključujejo.

Klasifikacijo pravljic izredno otežuje dejstvo, da je veliko pravljic sestavljenih iz več linij.

Č. O odnosu posebnih oblik strukture do splošnega ustroja:

Propp dalje zapiše štiri shematične zapise čudežnih pravljic in s tem pokaže, da se potrjuje teza o enotnosti zgradbe čudežnih pravljic. Da obstaja možnost, da vse pravljice izhajajo iz enega vira, a ne sme in ne more potrditi, lahko pa domneva, da je res tako. Ta enotni vir je mišljen kot izhajanje iz psihe. Morfološka raziskava pokaže, da je v pravljicah relativno malo prvin iz vsakdanjega življenja. Pravljica vsebuje zelo očitne sledove religioznih predstav.

Ob vrnitvi k shemam vidimo, da zaporedje funkcij ni povsod takšno, kot kaže končna shema –govorimo o obrnjenem zaporedju. Nekatere funkcije se med seboj lahko zamenjajo.

Naslednje vprašanje, na katerega odgovori Propp, je: ali se različice ene funkcije nujno povezujejo z ustrezno različico druge funkcije:

- obstajajo elementi, ki so vedno povezani z različicami, ki ustrezajo druga drugi. Sem spadajo tudi pari, pri katerih to lahko trdimo za nekatere različice;

- naletimo tudi na pare, pri katerih je ena polovica povezana z različicami komplementarne polovice, vendar ne z vsemi;
- drugi elementi in pari so povezani povsem prosto, brez kršitve logike ali umetniške vrednosti.

Pravljičar ni svoboden v svojem ustvarjanju v naslednjih primerih:

- pri splošnem zaporedju funkcij;
- pravljicar nima te svobode, da bi zamenjal tiste prvine, ki so odvisne druga od druge;
- ne more v dogodek, ki zahteva določeno funkcijo, vključiti neke osebe glede na njegove attribute.

Svobodno lahko ustvarja:

- pri izbiri tistih funkcij, ki jih izpusti ali uporabi;
- pri izbiri oblike uresničevanja funkcije;
- pri izbiri nomenklature in atributov likov.

D. Kompozicija in siže, siže in variante:

povedki tvorijo kompozicijo pravljice; osebki, predmeti in drugi deli povedi pa določajo siže.

Ne glede na to, kako opredelimo siže, ga ne moremo ločiti od variante. Skupek čudežnih pravljic obravnavamo kot zaporedje variant.

Če je trditev o sorodni povezavi čudežnih pravljic med seboj resnična, ne moremo enega samega sižeja tovrstnih pravljic preučevati brez drugega.

Ker je ljudsko pravljico težko raziskovati, je potrebno osvetliti vsako prvino, posebej znotraj vsega gradiva čudežnih pravljic. Temu preučevanju prvin sledi genetsko preučevanje osi, okrog katere se čudežne pravljice oblikujejo. Naslednje je na vrsti preučevanje norm in oblik metamorfoz. Šele na koncu se lahko vprašamo po nastanku in pomenu posameznih sižejev.

E. Sklep:

Propp pravi, da je te teze Veselovski predvidel že v preteklosti in ga za konec citira: »Ali je na tem področju dovoljeno postaviti vprašanje tipičnih shem, ki so se prenašala skozi vrsto generacij kot izdelane formule, ki lahko oživijo z novim

razpoloženjem in sprožijo nove tvorbe? Sodobna pripovedna književnost s svojo zapleteno sižejsko strukturo in fotografsko reprodukcijo resničnosti očitno odpravlja že samo možnost takega vprašanja; toda ko se bo za prihodnje generacije znašla v prav takšni daljni perspektivi, v kakršni je zdaj za nas davčina od prazgodovinske do srednjeveške, ko bo sinteza časa, tega velikega poenostavljalca, prešla skozi zapletenost pojavov in jih zmanjšala na velikost pik, ki izginjajo v globini, se bodo njihove črte zlile s tistimi, ki se nam odkrivajo zdaj, kadar se ozremo na poetično ustvarjalnost daljne preteklosti – in pojava shematičnosti in ponovljivosti bosta zavladata v vsej razsežnosti.«

4.2.2.10 Priloge

Priloga 1: Gradivo za tabelarni prikaz pravljic:

tu so opisane vsebine vseh pravljic, večina se z njimi v celoti ne ujema. Z natančnim izpisom besedila pravljice pod rubriko, daje vsaka rubrika zelo nazorno sliko, ki jo lahko samostojno preučujemo. Besedila, ki so izpisana, lahko na določen način razporedimo in tako izoliramo značilne oblike. Ko iz vsake rubrike primerjamo gradivo, lahko raziščemo preobrazbe in metamorfoze vsake prvine. Če vsakemu primeru priključimo oznako ljudstva, pri katerem je primer najden, in poleg tega tudi kraj in čas zapisa, si zastavimo preučevanje lahko še natančnejše in širše.

Tabele se delijo na:

- *Tabela I: IZHODIŠČNO STANJE*
- *Tabela II: PRIPRAVLJALNI DEL*
- *Tabela III: ZAPLET*
- *Tabela IV: DAROVALCI*
- *Tabela V: OD POMOČNIKOVEGA VSTOPA DO KONCA PRVE LINIJE*
- *Tabela VI: ZAČETEK DRUGE LINIJE*
- *Tabela VII: NADALJEVANJE DRUGE LINIJE*

Priloga 2: Nadaljnji postopki analiz:

- Analiza preproste pravljice z eno linijo kategorije; vrsta: ugrabitev človeka.
- Analiza preproste pravljice z eno linijo kategorije; vrsta: izgon po vodi.
- Analiza preproste pravljice z eno linijo; vrsta: uboj.
- Analiza pravljice z dvema linijama, a enim zapletom, ki se razvija skozi spopad s škodljivcem in zmago nad njim; vrsta: ugrabitev človeka.
- Analiza pravljice z dvema linijama. Prva linija se razvija skozi funkcijo spopada in zmage, druga linija pa skozi težko nalogo in njeno razrešitev.
- Analiza zapletene pravljice iz petih linij, ki se prepletajo.
- Analiza pravljice s štirimi linijami.
- Primer analize pravljice z dvema junakoma.

Priloga 3: Sheme in pripombe k njim:

v tem delu so v tabeli navedeni vsi primeri, ki jih najdemo pod nezaporednimi številkami od 93 – 167, v drugem stolpcu je zapisana vrsta linije, v naslednji pa oznake funkcij od A – U* ter \uparrow (odprava) in \downarrow (vrnitev). Tu je izpisana polovica gradiva, zaradi predvidevanja, da bralcu novo gradivo ne bo ničesar dodalo, raziskovalec pa se bo sam odločil ali bo nadaljeval z analizo. Moč pa je najti posamične posebnosti, ki niso samoumevne.

Priloga 4: Spisek okrajšav:

tukaj Propp navede natančen spisek okrajšav. Razdeli ji na pripravljalni del (α , β^{1-3} , γ^{1-2} , δ^{1-2} , ε^{1-3} , ζ^{1-3} , η^{1-3} , θ^{1-3} , λ), A *škodovanje* (*A, A¹⁻⁷, A^{VII}, A⁸-A¹⁶, A^{XVI}, A¹⁷, A^{XVII}, A¹⁸⁻¹⁹), B *povezovalni dejavnik* (B¹⁻⁷), C *začetek odpora*, \uparrow *odprava junaka od doma*, Č *prva funkcija darovalca* (Č¹⁻⁴, *Č⁴, Č⁵⁻⁷, *Č⁷, č⁷, Č⁸⁻¹⁰), D *junakov odziv* (D¹⁻⁶, D^{VI}, D⁷⁻¹⁰), E *podelitev ali prejem čudežnega sredstva* (E¹, e¹, E^{neg.}, E^{obrat.}, E²⁻⁴, E³, E⁴, E⁵⁻⁶, E^{VI}, E⁹, E⁷⁻⁹, e⁹), F *premik na kraj namere* (F¹⁻⁶), G *spopad s škodljivcem* (G¹⁻⁴), H *označitev, zaznamovanje junaka* (H¹⁻²), I *zmaga nad škodljivcem* (I¹, *I¹, I²⁻⁶), J *premostitev nesreče ali zapolnitev manka* (J¹, J^I, J²⁻⁹, J^{IX}, J¹⁰, JE, JE¹, JE²), \downarrow *junakova vrnitev*, K *zasledovanje junaka* (K¹⁻⁷), L *junakova rešitev* (L¹⁻¹⁰), M *prihod brez prepoznave*, N *zahteve lažnega junaka*, O *težka naloga*, P *razrešitev naloge*, *P *predčasna razrešitev naloge*, R *prepoznavanje junaka*, S *razkrinkanje lažnega junaka*, Š *preobrazba*, Š¹ *nova telesna podoba*, Š²

izgradnja palače, Š³ nova oblačila, Š⁴ humoristične in racionalizirane oblike, T *kaznovanje lažnega junaka ali škodljivca*, T^{neg} lažnemu junaku ali škodljivcu se oprostí, U* *poroka in zasedba prestola*, U* poroka, U* zasedba prestola, u¹ obljubljeni zakon, u² obnovljeni zakon, u⁰ denarna nagrada in druge oblike obogatitve ob razpletu, V *nejasne ali od drugod prenesene oblike*, < *ločitev pri cestnem stebru*, Z *izročitev signalnega predmeta*, mot. *motivacije*, poz. *pozitivni izid funkcije*, neg. *negativni izid funkcije*, § *povezave*, ∴ *vezave pri potrojtvah*.

4.2.2.11 Zaključni del

Strukturalno-tipološko preučevanje pravljic

Delo *Morfologija pravljice* je izšlo leta 1928 in je v nekaterih pogledih prehitelo svoj čas. Danes predstavlja eno bolj priljubljenih in priznanih priročnikov s področja svetovne folkloristike. Prevedeno je bilo v več jezikov. Propp je prvi preučeval pravljice tako, da je odkril njihovo strukturo. S svojim delom si je prizadeval za odkritje žanrske specifičnosti čudežne pravljice, da bi bilo kasneje moč najti pojasnilo za podobnost med čudežnimi pravljicami. Razkrival je stalne prvine čudežne pravljice. Invariante, ki jih je odkril, ter njihovo medsebojno razmerje v okviru pravljичne kompozicije, sestavljajo strukturo čudežne pravljice. Na prvih straneh svojega dela Propp kritično razglablja o pogledih svojih predhodnikov, saj po njegovem mnenju ne siže in ne motiv ne pojasnjujeta tistih enotnih funkcij v čudežni pravljici. Te stalnice, ki so ponavljajoče in predstavljajo prvine čudežne pravljice, so funkcije likov. Zelo pomembna je razčlenitev besedila na vrsto zaporednih dejanj. Povedki tvorijo kompozicijo pravljice; osebki, predmeti ter drugi deli povedi pa tvorijo siže. Funkcije, ki si sledijo po času, tvorijo nekakšno linearno sintagmatsko vrsto. Manjša odstopanja pripiše uvedbi obrnjenega vrstnega reda. Odkrije, da je večina funkcij parnih in izpostavi tipe pravljic po različicah. Proppovemu delu naj bi se kasneje najbolj približal Lévi Strauss, vendar so med njima razlike, saj se Strauss ukvarja predvsem z miti, Propp pa z pravljicami. Strauss po preučevanju Proppovega dela poda kar nekaj negativnih kritik, ki so v večji meri nepravilne in se pripišejo Straussovemu nepoznavanju zgodovinskih korenin čudežne pravljice. Po izidu *Morfologije pravljice* ni moč najti zahodnjaškega znanstvenika, ki se pri raziskavi strukturalnih modelov folklorne ne bi opiral na to delo.

Razmišljanje o delu Vladimirja Proppa

S prevodom njegovega dela v angleščino se je humanistični znanosti naredilo veliko uslugo. Ko je izšla ruska izdaja, leta 1928, je bila formalistična šola ravno sredi krize – v deželi je bila uradno obsojena, stikov z zunanjim svetom pa ni imela. Tako je Propp opustil formalizem in morfološko analizo in se usmeril v druge raziskave. Vendar so se ideje ruske formalistične šole kljub oviram razširile. Najprej jih sprejel in razširil Praški lingvistični krožek, po letu 1940 pa je prodril še v Združene države Amerike.

Propp začne s krajšim historiatom problema. Dela, ki se tičejo ljudskih pravljic so po večini zbirke besedil, sistematične študije so redke in površne. Dalje Propp deli motive in dobi enote, ki so manjše od motivov in so nesamostojne.

V drugem poglavju postavi hipotezo, da so čudežne pravljice posebna kategorija ljudskih pravljic. Čudežne pravljice so v začetku opredeljene empirično. Sledijo ugotovitve, da je število funkcij omejeno, kljub temu, da se lahko ponavljajo in si sledijo v točno določenem vrstnem redu. Po Proppovem mnenju so vse čudežne pravljice po zgradbi enega tipa. Pri samem preučevanju pravljic poudarja, da ni pomembna količina, ampak kakovost obdelave.

V tretjem poglavju so našteje funkcije likov, katerih oznaka je koda. Iz teh funkcij je moč sklepati: da je število funkcij omejeno – skupaj jih je enaintrideset; funkcije izhajajo druga iz druge – vse so vezane na skupno os, nobena funkcija nikoli ne izključi druge; določene funkcije se vežejo v pare, spet druge v skupine. Na koncu dobi vsaka pravljica svojo formulo.

V naslednjih dveh poglavjih se posveti razrešitvi oz. razlagi različnih težavnih področij: navidezna asimilacija ene funkcije z drugo; po razgraditvi na funkcije naletimo na preostanek, ki mu ne ustreza nobena funkcija – tako nastaneta dve nefunkcijski kategoriji: povezave in motivacije.

K tem enaintridesetim funkcijam spada določeno število likov, to število pa je ravno tako omejeno – Propp jih loči sedem: škodljivec, darovalec, pomočnik, carična, pošiljatelj, junak in lažni junak. Obstajajo tudi drugi liki, ki sodijo v »povezave«. Pravljica mora biti zasnovana kot celota. To celoto Propp poimenuje linija, katerih je lahko v pravljici več. Kljub množici linij po Proppovem mnenju obstaja ena sama pravljica, kadar so le-te funkcionalno povezane.

Propp se spet vrne k dvema problemoma, ki jih omenja že na začetku: odnos med čudežno in ljudsko pravljico nasploh ter klasifikacija čudežnih pravljic kot kategorije, ki je samostojna.

Formalna razlika med posamičnimi pravljicami je posledica tega, kako vsaka izbira znotraj enaintridesetih funkcij in morebitnim ponavljanjem nekaterih funkcij.

Idealna klasifikacija naj bi temeljila na sistemu nerazdružljivosti funkcij; Propp zagovarja načelo vzajemnega impliciranja, ki zahteva popolno združljivost, kar je narobe – parni funkciji se znotraj iste funkcije tako redko srečata, da nasprotni primere obravnavamo kot izjeme.

Poznejše teoretike preseneča, kako dobro je Propp predvidel kasnejši razvoj.

Sledi vprašanje, zakaj je Propp izbral prav ljudske pravljice, da je preizkusil svojo metodo. Sam pravi, in Claude Lévi-Strauss se strinja, da ni pravega razloga, zaradi katerega bi pravljice ločili od mitov, čeprav razliko med njima zaznava veliko družb. To se pripisuje nezaupljivosti ljudi do arbitrarnih klasifikacij. To, da je Propp izbral prav ljudsko pravljico kot snov za raziskovanje in ne mit, ki mu sicer priznava prav posebno vrednost, si je mogoče razlagati z njegovim nepoznavanjem resničnih razmerij med pravljico in mitom. Propp tudi meni, da bi se s preučevanjem mita morali prej lotiti še zgodovinskega preučevanja. Etnografske izkušnje kažejo, da pravljica in mit izkoriščata skupno substanco (vsak po svoje) in imata komplementarno razmerje. Strauss pravi, da so pravljice miniaturni miti, katerih nasprotja so predstavljena v manjše merilo, in to je prvotna ugotovitev, ki nam pokaže, da je pravljico težje preučevati. Propp naj bi se odločil za ljudsko pravljico tudi zaradi tega, ker je bil žrtev subjektivne iluzije, saj je bil razpet med formalistično vizijo in močno željo po zgodovinskih pojasnilih.

4.3 ZNAČILNOSTI LJUDSKE PRAVLJICE PO VLADIMIRJU J. PROPPU

Funkcije likov

Pravlјica se navadno začne z izhodiščno situacijo – ta se ne umešča med funkcije, je pa pomembna morfološka prvina, ki jo poimenuje *izhodiščno stanje* s konvencionalno oznako α .

Izhodiščnemu stanju sledijo *funkcije*:

I. EDEN OD ČLANOV ODIDE OD DOMA

(Definicija: *odhod*, oznaka β .)

II. JUNAKU NEKAJ PREPOVEJO

(Definicija: *prepoved*, oznaka γ .)

III. KRŠITEV PREPOVEDI.

(Definicija: *kršitev*, oznaka δ .)

Izpolnjen ukaz ustreza kršitvi prepovedi.

Tukaj v pravljico vstopa nov lik imenovan *škodljivec*, katerega poslanstvo je zmotiti življenje junaka in mu škodovati.

IV. ŠKODLJIVEC POIZVEDUJE.

(Definicija: *poizvedovanje*, oznaka ϵ .)

V. ŠKODLJIVCU IZDAJO PODATKE O NJEGOVI ŽRTVI.

(Definicija: *izdaja*, oznaka ζ .)

VI. ŠKODLJIVEC POSKUŠA PREVARATI SVOJO ŽRTEV, DA BI ZAGOSPODOVAL NAD NJO IN NJENIM PREMOŽENJEM.

(Definicija: *prevara*, oznaka η .)

VII. ŽRTEV NASEDE PREVARI IN S TEM NEHOTE POMAGA SOVRAŽNIKU.

(Definicija: *pomagaštvo*, oznaka θ .)

VIII. ŠKODLJIVEC PRIZADANE ALI ŠKODUJE ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV.

(Definicija: *škodovanje*, oznaka A.)

Ta funkcija je ena pomembnejših, saj skrbi, da se pravljica ustrezno razvije. Prvih sedem funkcij lahko označimo kot *pripravljalni del* pravljice, s škodovanjem pa se v pravljico uvede *zaplet*. Oblike škodovanja so zelo različne.

VIII.a. ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.

(Definicija: *manko*, oznaka a.)

Tu je možna razvrstitev po oblikah dojetanja manka ali pa omejitev na porazdelitev po objektih manka. Odkrite oblike: manko neveste, potreba po čudežnem sredstvu, manjka neka čarobnost, posebna oblika manjka, racionalizirane oblike in še druge različne oblike. Sam objekt manka ne opredeljuje konstrukcije pravljice.

IX. JUNAK IZVE ZA NESREČO ALI MANKO, NEKDO SE OBRNE NANJ S PROŠNJO ALI UKAZOM, GA NEKAM POŠLJE.

(Definicija: *posredništvo*, *povezovalni dejavnik*, oznaka B.)

S to funkcijo se v pravljico uvede junak. Junaki pravljice so razdeljeni na dve vrste: prvi so *iskalci*, drugi pa *junaki žrtve*.

Pomembnost tega dejavnika je v tem, da se zaradi njega junak odpravi od doma.

X. ISKALEC PRIVOLI ALI SE ODLOČI ZA ODPOR.

(Definicija: *začetek odpora*, oznaka C.)

Ta dejavnik je tipičen za pravljice, v katerih je junak iskalec.

XI. JUNAK ZAPUSTI DOM

(Definicija: *odprava*, oznaka ↑.)

To ne označuje začasnega odhoda. Junaki iskalci se odpravijo, da bi nekaj našli; junaki žrtve pa brez iskanja odkrijejo začetek poti na kateri ga čakajo prigode. Skupek elementov ABC↑ privede do *zapleta* pravljice, v pravljico hkrati vstopi nov lik – *darovalec*.

XII. JUNAKA PREIZKUŠAJO, IZPRAŠUJEJO, NAPADAJO ... TER GA TAKO PRIPRAVLJAJO NA ČUDEŽNO SREDSTVO ALI POMOČNIKA.

(Definicija: *prva darovalčeva funkcija*, oznaka Č.)

XIII. JUNAK SE ODZOVE NA DEJANJA PRIHODNJEGA DAROVALCA.

(Definicija: *junakov odziv*, oznaka D.)

Pri večini primerov je junakov odziv pozitiven ali negativen.

XIV. JUNAK PREJME ČUDEŽNO SREDSTVO.

(Definicija: *podelitev ali prejem čudežnega sredstva*, oznaka E.)

Kot čudežna sredstva lahko služijo:

- živali,
- predmeti, iz katerih se pojavijo čudežni pripomočki,
- predmeti, ki imajo čudežno lastnost,
- lastnosti, ki jih prejme neposredno.

Vsa ta sredstva imenujemo čudežna sredstva, oblike prejemanja pa so različne.

XV. JUNAKA NEKDO PRENESE, DOSTAVI ALI PRIVEDE NA KRAJ, KJER JE OBJEKT ISKANJA.

(Definicija: *premik na kraj namere, vodenje*, oznaka: F.)

XVI. JUNAK IN ŠKODLJIVEC SE NEPOSREDNO SPOPADETA.

(Definicija: *spopad*, oznaka G.)

XVII. JUNAKA ZAZNAMUJEJO.

(Definicija: *označitev, zaznamovanje*, oznaka H.)

XVIII. ŠKODLJIVEC JE PREMAGAN.

(Definicija: *zmaga*, oznaka I.)

XIX. PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA.

(Oznaka: J.)

Ta funkcija v paru s škodovanjem (A) pripelje dogajanje v pripovedi do vrhunca.

XX. JUNAK SE VRNE.

(Definicija: *vrnitev*, oznaka ↓.)

Navadno vrnitev poteka v enaki obliki kot prihod, implicira pa prostorski premik, tako da ni potrebno opredeliti funkcije, ki bi ji sledila. Do vrnitve pride takoj in največkrat v enakih oblikah kot pri prihodu. V nekaterih primerih ima vrnitev naravo bega.

XXI. JUNAKA ZASLEDUJEJO.

(Definicija: *zasledovanje, pogon*, oznaka K.)

XXII. JUNAK SE REŠI ZASLEDOVANJA.

(Definicija: *rešitev*, oznaka L.)

Pravljice se velikokrat tu končajo – z rešitvijo pred zasledovanjem. Vendar ni vedno tako, pravljичno dogajanje lahko junaku dodeli nove preizkušnje – ponovi se prvotno škodovanje. Tu se začne nova zgodba, posebnih oblik novega škodovanja ne poznamo. To kaže, da so takšne pravljice sestavljene iz dveh nizov funkcij ali linij. Novo škodovanje ustvari novo linijo in ponekod v eno zgodbo poveže celo vrsto pravljič.

XXIII. JUNAK PRISPE DOMOV ALI V DRUGO DEŽELO, NE DA BI GA PREPOZNALI.

(Definicija: *prihod brez prepoznav*, oznaka M.)

XXIV. LAŽNI JUNAK POSTAVI NEUTEMELJENE ZAHTEVE.

(Definicija: *neutemeljene zahteve*, oznaka N.)

XXV. JUNAKU NALOŽIJO TEŽKO NALOGO.

(Definicija: *težka naloga*, oznaka: O.)

Ta prvina se šteje med bolj priljubljene, saj zaplete in popestri samo zgodbo, junak pa ima znova priložnost, da se izkaže.

XXVI. NALOGA JE REŠENA.

(Definicija: *razrešitev*, oznaka P.)

Vrste razrešitve ustrezajo nalogam. Nekatere od nalog so razrešene še preden so naložene, takšne primere označimo s *P.

XXVII. JUNAKA PREPOZNAJO.

(Definicija: *prepoznavna*, oznaka R.)

Prepoznajo ga po znamenju, znaku, čudežnemu predmetu, po rešitvi neke naloge ali pa po dolgi ločitvi.

XXVIII. LAŽNEGA JUNAKA ALI ŠKODLJIVCA RAZKRINKAJO.

(Definicija: *razkrinkanje*, oznaka S.)

Ta funkcija se povezuje s prejšnjo in je lahko posledica nerešene naloge. Večkrat je podana v obliki zgodbe, včasih pa so dogodki od začetka povedani v obliki pravljice.

XXIX. JUNAK DOBI NOVO PODOBO.

(Definicija: *preobrazba*, oznaka Š.)

XXX. ŠKODLJIVCA KAZNUJEJO.

(Definicija: *kazen*, oznaka T.)

Srečamo se z različnimi oblikami kazni, včasih pa se škodljivcu velikodušno odpusti, kar se označi s (T_{neg}).

XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE CARSKI PRESTOL.

(Definicija: *poroka*, oznaka U.)

S tem se pravljica zaključí. Število funkcij je omejeno na število 31. Po teh funkcijah se razvija dogajanje v čudežnih pravljicah vseh ljudstev. Nobena funkcija ne izključuje druge, vsi pripadajo eni osi.

Pridemo do naslednjih sklepov: veliko funkcij je razporejenih po parih; druge funkcije lahko razvrstimo v skupine; obstajajo tudi samostojne funkcije (npr.: odhod, kazen, poroka ...).

(Propp, 2005)

5. LEA FATUR

5.1 ŽIVLJENJE LEE FATUR

LEA FATUR (1865–1943) je pisateljica, rojena v Zagorju na Pivki, kjer je tudi obiskovala osnovno šolo. Izučila se je za šiviljo in pozneje dolga leta gospodinjala svojemu bratu v Ljubljani. Svoja pripovedna dela je objavljala v številnih revijah (zlasti v DiS) in zbornikih. V knjižni obliki je izdala le dve deli, in sicer zgodovinsko povest iz druge švedsko-poljske vojne (17. stol.) z naslovom *Vislavina odpoved*, ki je izšla leta 1912, in *Pravljice in pripovedke I – II*, ki so izšle leta 1941 (napisane že 1910).

(Lah, 1997, str. 140)

Kljub temu, da je za seboj pustila veliko sledi, so le-te zabrisane in žal pozabljene. Veliko njenih izjemnih del še ni bilo objavljenih, nekaj se jih je pripisalo drugim avtorjem ... O njenem življenju ni veliko zapisanega, kar bi lahko pripisalo njeni skromnosti. Ustvarjala je v obdobju, ko so se posamezne ženske predstavnice šele začele boriti za enakovreden položaj v družbi, vendar je do tega prišlo šele po nekaj desetletjih.

Razlago, zakaj Lea Fatur v slovenski književnosti nima mesta, ki bi si ga zaslužila, nam ponuja feministična literarna teoretičarka Toril Moi v razpravi o ustvarjalnosti slovenskih pisateljic v obdobju od konca 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne, ki je del širše raziskave, posvečene prozi Zofke Kveder.

Zamejitev raziskovalnega področja se nanaša na spol ustvarjalk. Predvsem študije feminističnih literarnih teoretičark so pokazale na problematičnost raziskovanja, ki izpostavlja spolno pripadnost in poskuša na tej osnovi priti do novih spoznanj.

Toril Moi ugotavlja: »V patriarhalni družbi, ki zapostavlja pisateljice zato, ker so ženske, ni težko upravičiti razprave o njih kot o ločeni skupini. Bolj žgoč je problem, kako naj se izognemo vnašanju patriarhalnih pojmov iz estetike, zgodovine in izročila v »žensko izročilo«, ki bi ga rade izgradile.«

(Toril, 1999, str. 90)

5.2 BIBLIOGRAFIJA

- *V burji in strasti*; povest (1905)
- *Vilemir*; romantična povest izza turških bojev (1906)
- *Cvete reseda, dehti jasmin*; sličica (1907)
- *Skušnja*; črtica (1907)
- *V žaru juga*; novela (1907)
- *Takrat so cvetele akacije*; črtica (1907)
- *Biseri*; povest (1908)
- *Jezerska roža*; fantazija (1908)
- *Za Adrijo*; povest iz uskoško-benečanskih bojev (1909)
- *Domovina* (1910)
- *Komisarjeva hči*; zgodovinska povest (1910)
- *Iz naših dni*; novela (1911)
- *Črtomir in Bogomila*; novela (1912)
- *Vislavina odpoved* (1912)
- *Ko je gorela grmada*; spomin na Turke (1913)
- *Matjažek 1.* (1927)
- *Matjažek 2.* (1927)
- *Matjažek 3.* (1927)
- *Matjažek 4.* (1927)
- *V mesto gredo za godce* (1927-28)
- *Graščak in kmet* (1927-28)
- *Lisica vabi v goste* (1927-28)
- *Lisica in volk* (1927-28)
- *Matjažek 5.* (1928)
- *Matjažek 6.* (1928)
- *Matjažek 7.* (1928)
- *Matjažek 8.* (1928)
- *Matjažek 9.* (1928)
- *Matjažek 10.* (1928)
- *Divji mož in razvajena otroka* (1928–29)

- *Ivan Nisemplah* (1928–29)
- *Kam-Kam in Gak-Gak* (1928–29)
- *Ko še niso lovile mačke miši* (1928–29)
- *Prišel bo Jezušček* (1928–29)
- *Slava Pravičnih* (192–29)
- *Smrt išče iskre* (1928–29)
- *Stric Hav-hav in teta Mjav-mjav* (1928–29)
- *Lena lastovičica* (1928–29)
- *O sinčku Binčku 3.* (1929)
- *Od bojne sekire do orala 1.* (1929)
- *Od bojne sekire do orala 2.* (1929)
- *Od bojne sekire do orala 3.* (1929)
- *Od bojne sekire do orala 4.* (1929)
- *Kako so nastale gosli* (1929–30)
- *Lisica, hijena in krokodil* (1929–30)
- *Od bojne sekire do orala 5.* (1930)
- *Od bojne sekire do orala 6.* (1930)
- *Od bojne sekire do orala 7.* (1930)
- *Od bojne sekire do orala 8.* (1930)
- *Od bojne sekire do orala 9.* (1930)
- *Od bojne sekire do orala 10.* (1930)
- *Otok svetega Brandala* (1930)
- *Volčji davek* (1930)
- *Dogovor je dogovor* (1930–31)
- *Slastoznal in Tenkospal* (1930–31)
- *Zgodba o porednem Jurčku* (1930–31)
- *Zgodba o Telebanu* (1930–31)
- *Deklica zmaga dvanajst roparjev* (1931–32)
- *Kdo je največji bedak* (1931–32)
- *Opazuj in sklepaj* (1931–32)
- *Leži otok na sred morja 1.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 2.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 3.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 4.* (1932–33)

- *Leži otok na sred morja 5.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 6.* (1932– 33)
- *Leži otok na sred morja 7.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 8.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 9.* (1932–33)
- *Leži otok na sred morja 10.* (1932–33)
- *Solnčica in čarovnik* (1934)
- *Mladi hlevar* (1939)
- *Pravljice in pripovedke I–II*, 1941
- *Za biser iz pesnikove duše* (1941–42)
- *Živali sklenejo obrambno zvezo* (1941–42)
- *Solze sirot odpirajo zaklade zemlje* (1942–43)
- *Nehvaležni lev* (1943–44)
- *To je bilo v Indiji Koromandiji* (1943–44)
- *Kako je prvotni človek ustvarjal orodje in orožje* (1943–44)

Med zgoraj naštetimi deli so:

- **povesti** (*Biseri, Ko je grmela grmada, Komisarjeva hči, Leži otok sred morja, Matjažek, Od bojne sekire do oralna, Prišel bo Jezušček, Vislavina odpoved, V burji in strasti, Vilemir, Za Adrijo*), katerih najpogostejša tematika so turški vpadi in krščanski motivi, ki kažejo na močno pisateljičino naklonjenost zgodovini Slovencev, ki so se borili za obstoj naroda in vere, ter na njeno veliko predanost bogu. *Vislavina odpoved* je edina povest, ki je bila izdana v knjižni obliki.
- **Črtice** (*Cvete reseda, dehti jasmín, Domovina, Skušnja, Takrat so cvetele akacije,*) so si bolj ali manj tematsko podobne in govorijo o notranjih bojih in težkem bremenu odločitve, ki nekaj prinese, a na drugi strani tudi nekaj vzame; pogosta so hrepeneča čustva do ljubimcev in/ali domovine.
- **Novele** (*Črtomir in Bogomila, Iz naših dni, V žaru juga,*) se dotikajo nesrečnih, hrepenenja polnih življenj junakov, ki v imenu ljubezni ubirajo trnjevo pot in svoj cikel trpljenja končajo tragično.

- **Fantazija** (*Jezerska roža*). V njej se ponovi motiv, ki ga Lea Fatur pogosto uporabi: primerjava ženske z rožo; nedostopni čudoviti cvet – nedostopna lepa ženska.

Pri zgoraj naštetih povestih, črticah in novelah je opaziti njen izredni smisel za detajle, kar se odraža pri opisovanju kraja dogajanja, ki je zelo natančno in nekoliko pesniško orisano. Lepota narave je zanjo pomembna in najpogosteje tudi edina stvar, ki je v njenih delih okronana kot nekaj čudovitega, neomajnega, netragičnega. Vsi liki se neprenehoma srečujejo s preizkušnjami in trpljenjem – predvsem se osredotoča na žensko kot subjekt, ki išče svoj prostor pod soncem.

Branje teh del mi ni nudilo velikih užitkov in sproščenega sprehoda med vrsticami, a njeno slogovno izražanje in močno sporočilo kažeta na izredno kulturno zavzetost, njeno borbenost in željo izraziti perečo problematiko tistega pa tudi preteklega časa.

- V **pripovedke** (*Deklica zmaga dvanajst roparjev, Divji mož in razvajena otroka, Graščak in kmet, Smrt išče iskre, Solze sirot odpirajo zaklade zemlje*) pisateljica že vnaša nekaj hudomušnosti in igrivosti; dela so lažje berljiva in pritegnejo bralca; krščanska motivika je prisotna, vendar neprimerljivo manj izražena; junaki so iznajdljivi; usoda jim ne nalaga preizkušenj poučnega značaja; junak jim je kos; zaključki so relativno srečni.
- Največ njenih del lahko uvrstimo med **pravljice**, ki sem jih razdelila na pravljice z **ljudsko tematiko** (*Dogovor je dogovor* – turška, *Ivan Nisemplah* – češka, *Kako so nastale gosli* – ciganska, *Kdo je največji bedak* – indijska, *Opazuj in sklepaj* – indijska, *O sinčku Binčku, Otok svetega Brandana* – španska, *Slastoznal in Tenkospal* – indijska, *Slava pravičnih* – jutrovska, *Solnčica in Čarovnik* – primorska, *To je bilo v Indiji Koromandiji, Za biser iz pesnikove duše* – arabska, *Zgodba o porednem Jurčku* – tržaška, *Zgodba o Telebanu*) in pravljice z **živalsko tematiko** (*Kam-Kam in Gak-Gak, Ko še niso lovile mačke miši, Lena lastovičica, Lisica, hijena in krokodil, Lisica in volk, Lisica vabi v goste, Nehvaležni lev, Stric Hav-Hav in teta Mijav-Mijav, V mesto gredo za godce, Živali sklenejo obrambno zavezo*).

Pravljice in pripovedke I–II so njena edina zbirka pravljic in pripovedk, ki je izdana v knjižni obliki.

Vsa ostala dela najdemo na spletni strani *Digitalne knjižnice Slovenije*.

Kritike njenih del skorajda ni, ker se z analizo njenega pisanja ni ukvarjalo veliko strokovnjakov.

Ena redkih kritik del Lee Fatur je prispevek Katje Mihurko, slovenske literarne zgodovinarke in urednice, v katerem preučuje njene zgodovinske povesti. Kritika je bila objavljena v strokovni reviji *Jezik in slovstvo* (letnik 1999/2000):

V teh delih sicer nastopajo zanimivi ženski liki, vendar pisateljico bolj zanima prikaz zgodovinskih dogodkov kot posamezne usode. Te povesti je objavljala v prvem desetletju našega stoletja kot skorajda edina avtorica v *Domu in svetu*. Povesti se dogajajo v različnih dobah in v različnih deželah. V *Vilmerju* (1906) in v *Ko je grmela grmada* (1912) se je vživela v čase turških vpadov na slovensko ozemlje. Zgradba je večinoma enaka: v uvodu pisateljica opiše pokrajino, v kateri se bo zgodba odvijala, nato pa predstavi glavnega junaka, neustrašnega branitelja domovine, ki se mora rešiti iz turškega ujetništva, da bi lahko s svojim ljudstvom svobodno zaživel.

Med zgodovinske povesti uvrščamo tudi delo *Komisarjevs hči* (1912), ki je postavljeno v čas francoske revolucije in Ilirskih provinc.

Čeprav se zdi, da v to pripovedno zvrst sodi tudi delo *Črtomir in Bogomila* (1912), ni tako. Pisateljica je namreč zapisala, da gre za novelo, dogajanje je postavljeno v njeno sodobnost, kraj dogajanja je Ljubljana. V primerjavi z drugimi krajšimi besedili Lee Fatur je ta gotovo nekaj posebnega. Kar zadeva pripovedne postopke, je ta novela napisana manj gladko kot zgodovinske povesti. Zdi se, da je pisateljica ostala nekako na pol poti; kot da se je ustrašila drugačnosti te novele in jo na nek način pustila slogovno premalo izbrušeno. Vendar jo glede na tematiko lahko prištejemo k tistim delom tedanje ženske literature, ki so poskušala ubirati drugačne poti.

Vstop pisateljic v literarno življenje na prelomu stoletja v literarni zgodovini vendarle pusti sledove. Njihova prisotnost je sodobnikom pokazala, da je literarna ustvarjalnost nekaj, kar ni samo v moški domeni. Kar se nam danes zdi samoumevno, leta 1883 še zdaleč ni bilo.

To dokazuje tudi zapis Ernestine Jelovšek v *Ljubljanskem zvonu*:

»Znano mi je sicer, da ženski v obče ne pristoji, ponašati se s pisateljskim peresom, in še manj spuščati se v književne boje, a če se jaz danes usojam stopiti pred slavno občinstvo, ne vabi me k temu dehteči lovor, nego veleva mi najsvetejše čustvo otroške in domovinske ljubezni.«

Po Zofki Kveder in njenih sodobnicah, ženske, če se že kje pojavijo, naletijo na glasen odmev in kritiko. In tudi v tem se nenazadnje skriva pomen prvih slovenskih pisateljic.

(Mihurko, 1999/2000)

V času ustvarjanja Zofke Kveder so začele izhajati mnoge slovenske revije (*Ljubljanski zvon*, *Dom in svet*, *Vesna*, *Slovanski svet* itd.), v katerih je objavljala tudi Lea Fatur. Takrat sta bili najbolj cenjeni reviji *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet*. Na nek način so bile te revije vadnica v pisanju za prenekatero avtorico, zato se v revijah kaže tudi njihov ustvarjalni razvoj. Lea Fatur je ena redkih pisateljic, ki je uspela v revijah poleg krajših besedil objaviti tudi romane v nadaljevanjih.

Katja Mihurko se v razpravi dotakne tudi ženskih likov, ki jih srečamo v proznih delih sodobnic Zofke Kveder (te so: Lea Fatur, Pavlina Pajk, Marica Nadlišek, Marica Strnad, Lila Liljanova ...) in pravi, da so v besedilih narekovale fabulativno podobo. Najpogosteje prikazujejo usodo žensk, ki so mladostniško sveže zaljubljene, zakonskih žena, samohranilk in mater. Ta usoda je pogosto zaznamovana z nesrečno ljubeznijo, psihičnimi in fizičnimi zlomi in se konča s smrtjo junakinje (kot npr. v delu: *V Burji in strasti* avtorice Lee Fatur). Mihurko K. opaza, da se med leti 1897 in 1914 pojavljajo dela, s katerimi so pisateljice želele krepiti narodno zavest. Te tematike se poslužuje tudi Lea Fatur.

V sklepnih mislih Katja Mihurko zapiše, da so dela teh avtoric slogovno in formalno v večini preprosta in ne prinašajo estetskih užitkov ob branju. Na drugi strani pa nas lahko prevzame dejstvo, da so tako vztrajno podajale sporočila o takratnih tabu temah. S tem so veliko doprinesle k razvoju slovenske literature. Te pisateljice so stopale po neuhojenih poteh, saj so bile razpete med družbenimi predsodki in željo po izražanju svojih občutij o tem, da ženske niso same po sebi srečna, tenkočutna bitja, brez potreb in želja.

(Prav tam, 1999/2000)

O zbirki njenih del z naslovom *Pravljice in pripovedke* (1941) je zapisano, da so velik doprinos k ohranjanju ljudskega izročila. Poleg tega je zbirka pomembna tudi za slovensko leposlovje. L. Fatur je v svojih delih spretno krojila in vključevala svojo narodno pripadnost, čas in bivanje. Vsako od teh del je preoblikovala in intimno prečustvovala po sebi, izhajala je iz časa, v katerem je ustvarjala. Vse to je vidno preko posameznik delcev, ki jih pozoren bralec zasledi med prebiranjem zbirke. Motiviko, ki se vrsti v devetnajstih pravljicah in pripovedkah, uvrščamo med doprinos ustnemu izročilu, kateremu bi znanstveniki morali posvetiti več pozornosti.

V *Pravljicah in pripovedkah* gre za značilno preustvarjanje narodne tematike. L. Fatur se je dosledno oklepala kulturne dediščine, tako v fabuli, ki vselej ostaja pristna, kot v dikciji, ki je zvesta ljudski pripovedni tematiki, ki ji hkrati spretno dodaja svojo izjemno leposlovno obliko.

(Lenček, 1942)

Grafenauer Ivan, slovenski književni zgodovinar, v Slovenskem Biografskem Leksikonu o Lei Fatur pravi: »Od leta 1905 je napisala daljšo vrsto večjih romantičnih povesti, deloma zgodovinsko, tudi kriminalistično pobarvanih, ki pričajo o lepem naravnem daru pripovedovanja in orisovanja; omejuje se pa bolj na zunanosti, zato ji nedostaja moči za notranjo poglobitev dejanja in psihološko utemeljeno karakterizacijo.«

(Grafenauer, 2009)

5.3 ROKOPISNA ZAPUŠČINA LEE FATUR ANALIZIRANA PO FUNKCIJAH VLADIMIRJA PROPPA

Ko sem se prvič odpravila v rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice, sem pričakovala zbirko, ki vsebuje petnajst pravljic, pretežno čudežne vsebine. Na ovojnici, v kateri so bili shranjeni manjši listi porumenelega papirja, so bili naslednji podatki: signatura, ime in priimek avtorice ter naslov: *Pravljice (-15)*. Kdo je to zbirko del poimenoval *Pravljice*, se ne ve, nikjer pa tudi ni mogoče najti letnice, kdaj so ta dela nastala. Ker so to njena zadnja, za zdaj še neobjavljena dela (za katera vemo), lahko sklepamo, da so nastala v zadnjih letih njenega ustvarjanja. Prepisovanje njenih rokopisov je bilo zame dokaj zahtevno, saj je

njena pisava posebna, črke so nekoliko umetniško oblikovane in so mi oteževale razumevanje. Pri določenih besedah sem se morala ustaviti in razmisliti o pomenu, vendar ga nisem mogla vedno razbrati. Takšnim besedam sem poskušala najti smiselno različico oz. inačico, da sem lahko zaključila poved. V vseh drugih primerih sem popolnoma ohranila njen slog pisanja; tudi besedišča, ki je bilo takrat v uporabi, nisem prilagajala današnjemu, ker bi se mi ob spreminjanju zdelo, da sem njeno zapuščino okrnila in ji vzela duh časa, v katerem je nastala.

Ko sem prepisovala rokopise, sem kmalu prišla do spoznanja, da ne vsebujejo samo pravljic. To me je presenetilo in tudi malce razočaralo, saj sem se zavedala, da ne bom mogla izpolniti prioritete cilja diplomske naloge: petnajst del avtorice Lee Fatur analizirati na podlagi Proppovih funkcij likov iz tretjega poglavja njegovega dela *Morfologije pravljice*. Vendar sem obenem prišla do novih spoznanj in se soočila s problemom, ki me je prisilil v nadaljnje raziskovanje. Natančno ločevanje med zvrstmi je zahtevno in za laika težavno, saj si nekatere delijo iste značilnosti in lastnosti, po drugi strani pa se elementi različnih zvrsti v nekaterih delih prepletajo.

Na Slovenskem niti legende in niti pravljice niso dobile svojega pečata, ohranile pa so svoj obči pomen. Tako nam ni jasno, kako bi lahko natančno ločili pravljice od legend ali pripovedk. Večina avtorjev mladinske proze s svojo izvirnostjo podajo nekakšno vrednostno merilo, a ker ga ne natančneje pojasnijo, ne vemo, kaj je z njim mislijo.

Anton Slodnjak v svojem delu z naslovom *Obrazi in dela slovenskega slovstva* (1975) navaja štiri skupine ljudske proze: pravljice, legende, pripovedke in bajke.

(Goljevšček, 1991)

Med deli iz rokopisne zapuščine Lee Fatur sem prepoznala tri zvrsti ljudske proze: pravljice, pripovedke in legende. Od petnajstih del sem med pravljice umestila šest del, vendar od teh lahko le tri uvrstim med čudežne pravljice in jih tudi analiziram po Proppovih funkcijah likov.

5.3.1 Čudežne pravljice

5.3.1.1 Lovec, zvezdoslovec, krojač in tat

V dvanajsti deželi, v tridesetem cesarstvu, je živel krojač, ki je imel štiri sinove in malo kruha. Bil je vdovec. Sam je kuhal, sam je učil, sam je oblačil svoje otroke; delal je po noči in po dne, da bi jih preživel.¹

Telo mu je opešalo od prevelikega truda in bdenja, oko mu je oslabilo. Ko so bili dečki dorasli, jih je pozval k večerji in jim rekel:

»Čbela gre po cvetu, človek mora za kruhom. V mladosti se naučiš modrosti. Sinovi moji! Odrasli ste, svet ima štiri strani, pojdite vsak na svojo stran. Ustavite se pri dobrem in poštenem mojstru in kadar mine doba učenja, se vrnite k svojemu očetu.«

Sinovi so rekli: »Pa pojdimo!«² Poslovili so se od očeta in šli skupaj do znamenja, kjer so se križale štiri ceste, tam so si podali roke. Najstarejši je izbral severno stran, drugi se je podal na jug, tretji na vzhod in najmlajši na zahod. Najstarejši je prišel v velik gozd, kjer je lovil zverino lovec, velik bradat mož. Povedal je lovcu, da išče mojstra, ta je rekel fantu: »Lep je lovski stan: zverino podimo, v mahu ležimo. Ostani pri meni, krojačev sin. Tri leta boš delal in se učil, ob slovesu boš lepo darilo dobil.«³

Drugi bratov, ki je šel na jug, je prišel do moža, ki je gledal vse noči zvezde. Rekel je fantu: »Lep je stan zvezdoslovca: po noči bdimo, ob dne spimo. Ostani pri meni, krojačev sin. Tri leta mi služi. Delal boš in se učil, ob slovesu boš lepo darilo dobil.«³ Tretji bratov, ki je šel na vzhod, je prišel v roke roparjem. Njih glavar mu je rekel: »Lep je roparski stan: to srebra in zlata ne brani nam ključ, ne vrata. Ostani pri nas, krojačev sin. Tri leta se boš kraje učil, ob slovesu boš lepo darilo dobil.«³

Četrti bratov je prišel do krojača, ki je rekel dečku: »Lep je krojaški stan: strižemo in šijemo,

¹ **α** – IZHODIŠČNO STANJE

² **I** . EDEN OD ČLANOV DRUŽINE ODIDE OD DOMA.

Definicija: *odhod*, oznaka β.

(*Sinovi odidejo od očeta, gredo v svet s trebuhom za kruhom.*)

³ **XII**. JUNAKA PREIZKUŠAJO, IZPRAŠUJEJO, NAPADAJO IDR. TER GA TAKO PRIPRAVLJAJO NA ČUDEŽNO SREDSTVO ALI POMOČNIKA.

Definicija: *prva darovalčeva funkcija*, oznaka Č.

(*Element potrojitve: trije bratje se nastanijo pri treh mojstrih, vsem trem je za tri leta zvestega služenja obljubljen nagrada.*)

pojemo in pijemo. Ostani pri krojaču, krojačev sin, tri leta boš delal in se učil, ob slovesu boš lepo plačilo dobil.»³

Štirje bratje so ostali vsak pri svojem mojstru.

Tri leta so jim minila hitro.⁴ Mojster lovec je rekel svojemu učencu, najstarejšemu bratov: »Zvesto si mi služil. Za plačilo vzemi darilo, čudostrelno risanico, ki rastreli zrno peska ali skalo. Kamor boš meril, blizu ali daleč, povsod boš zadel.»⁵

Zvezdoslovec je dal svojemu učencu drobno steklo: »Vzemi daljnogled v spomin in plačilo. Pogledaš vanj, vidiš v zemljo, nad oblake, v neskončne daljave.»⁵

Tretjemu bratov je rekel mojster, roparski glavar: »Za plačilo in spomin sprejmi dober svet: Varuj se tiralic in vislic.»⁵

Najmlajši bratov pa je dobil od svojega mojstra iglo, ki je sešila najtanje in najdebelejše tvarine.⁵ – S temi darovi so prišli vsi štirje domov in so našli očeta pri dobrem zdravju. Izpraševal jih je, kaj so se naučili in kimal: »Lepo mi govorite sinovi. Zdaj pa pogledajmo, če je vse to res. Pogledajte na našo jablano: pisanček si je naredil gnezdo na veji. Zvezdoslovec, povej, koliko jajc je v gnezdu.« - Sin je pogledal na svoje steklo in povedal: »Jajček je pet, v njih so mladiči, na njih sedi starka.« - »Dobro«, je rekel oče, »zdaj pa ukradi učenec roparjev jajca izpod starke, ne da bi splašil ptice.« - Tretji krojačev sin je splezal na jablano in prinesel očetu topla jajčka. Oče je postavil na vsak ogel mize eno, zadnje sred mize in rekel: »Urno lovec! Prestreli jajca tako, da ne bo škodilo mladičem.« - Lovec je ustrelil, odstrelil je kapico nad mladiči. Oče veli najmlajšem: »Urno krojač, da se ne prehlade mladiči.« - Najmlajši je zašil jajca, drugi jih je nesel nazaj. Čez pet dni so čivkali na jablani mladiči, vesela starka je obletavala drevo in hišo.

Tačas se je raznesel po dvanajsti deželi glas o puški, ki zadene vse, o steklu, ki vidi vse, o igli, ki zašije vse, o tatu, ki ukrade vse. Ta glas je prišel tudi do graščaka, kateremu so odnesli roparji velik zaklad. Poslal je po štiri brate in jim je obljubil veliko plačilo, če mu najdejo in vrnejo oni zaklad. Bili so zadovoljni:

⁴ **XIII. JUNAK SE ODZOVE NA DEJANJA PRIHODNJEGA DAROVALCA.**

Definicija: *junakov odziv, oznaka D.*

(Vsi trije ostanejo pri mojstrih in jim dobro služijo.)

⁵ **XII. JUNAK PREJME ČUDEŽNO SREDSTVO.**

Definicija: *podelitev ali prejem čudežnega sredstva, oznaka E.)*

(Vnovična potrojitev funkcije: vsak od treh bratov po uspešno prestanem služenju dobi nagrado.)

zvezdoslovec je pogledal na svoje steklo in povedal: »V tretji deželi je gozd teman, v gozdu stoji stolp visok, v kleti stolpovi leži zaklad zakopan, čuva ga dvanajst roparjev. Daj nam, gospod, urne konje, da ti pripeljemo zaklad.« - **Gračak jim je dal urne konje in odhiteli so v tretjo deželo, v temni gozd, do roparskega brloga.**⁶ Roparski stolp je molel visoko v nebo. Vrata zaprta, okna visoka in zamrežena, zid visok. Zvezdoslovec je pogledal na steklo in povedal: »Vsi roparji leže nad kletjo in spiyo. Ukradi, tat, vrata, potem streljaj lovec.« - Tat je prinesel zaklenjena vrata in je branil lovcu: »Ne boš streljal! Moj mojster je to, moji tovariši! Zašij jim ti, krojač, veke, da bodo vedeli, kdo jih je obiskal.« - **Krojač je sešil spečim roparjem veke, tat je izkopal zaklad, vsi štirje so ga nesli in so hiteli do konjev.**⁷

Ta čas pa so prišli drugi roparji domov, našli so vrata pred stolpom, tovariše speče. Grozno so zakričali in so suvali ležeče tovariše: »Vi spite, gnile klade, a v zidu ni več vrat. Lepa straža!« Speči roparji so planili po koncu. Zdajci si janejo mendrati oči in kričati: »Gorje nam! Oslepila nas je sveta Lucija!«

»Napili ste se, mrhe«, so vpili vanje, »natrosil vam je kdo maka v vino, zaspali ste in izmaknili so vam zaklad.« - Roparji z zašitimi očmi so se jezili: »Mimo nas in preko nas ni šel, ne more nikdo. Samo oni krojačev sin bi to zmožel. Prepričajte se, da je zaklad tam kjer je bil.« - Prepričali so se, da zaklada ni več tam, in zagnali so velik krik. – »Zastonj delamo«, so kričali videči. »Nič ne vidimo«, so kričali slepi. »To ni storil nikdo drugi kot krojačev sin,« je trdil roparski glavar. »Ti si kriv, ki si ga pustil od nas,« so se zadirali drugi nanj. Jeli so se psovati in suvati – in kmalo je ležalo nekaj mrtvih na tleh. **Drugi so se spomnili, da dojelejo morda še tatu. Po mahu in blatu so se poznale stopinje in kmalu je obkolilo dvanajst roparjev štiri brate.**⁸ Nakrat so ji zvezali, jih pometali na tla in jim grozili: »Čakajte bratci! Zdaj vam posvetimo! Viseli bote kakor mačke in da se vam bo bolj prileglo, vam podkurimo.« - »Pa le glejte, da dobite pravo drevo,« se je norčeval tat. »Ni vsaka veja za tak sad.« - »Saj res,« so rekli roparji

⁶ **XV. JUNAKA NEKDO PRENESE, DOSTAVI ALI PRIVEDE NA KRAJ, KJER JE OBJEKT ISKANJA.**

Definicija: premik na kraj namere, vodenje, oznaka F.

(Junaki s hitrimi konji pridejo do roparskega skrivališča s pomočjo pridobljenih čudežnih sredstev.)

⁷ **XVI: JUNAK IN ŠKODLJIVEC SE NEPOSREDNO SPOPADETA.**

Definicija: spopad, oznaka G.

(Ne pride do tipičnega spopada, ker roparji spiyo, jih pa onemogočijo in premagajo – zmaga jim prinese sam objekt iskanja, po katerega so bili poslani.)

⁸ **XXI: JUNAKA ZASLEDUJEJO.**

Definicija: zasledovanje, pogon, oznaka K.

(Roparji sledijo junakom.)

in so se rezbegali, da poiščejo pripravno drevo, da nabero dračja za ogenj. Tačas je rekel najmlajši tatu: »Pregrizi mi vezi!« Tat se je priplazil po hrbtu in se je zbližal z usti bratovim zavezanim rokam. Ko je pregrizel tat vrv, je odvezal krojač urno vrvi bratov, lovec je zagrabil puško, oni trije so vzeli zaklad in so bežali. Roparji so bili kmalu za njimi. Lovec je napel petelina, tat je zaklical: »Odstreli jim samo nosove.« - **Puška je počila, dvanajst krikov je prestrašilo šumo, dvanajst nosov je odletelo v travo. Štriindvajset rok se je pritislilo na obraz.**⁹ Tat se je smejal nekdanjim tovarišem: »Ste nas obesili, ste nam podkurili? Pa da vidite, da smo dobri ljudje, vam vrnemo nosove, ako nam obljubite, da postanete pošteni možje.« - Kaj je preostalo roparjem? Obljubili so in se zakleli – krojač jim je prišil nosove. Vsi skupaj so šli k graščaku, ter so mu izročili ukradeni zaklad. Graščak je obdaril štiri brate bogato in je sprejel roparje za hlapce. - **Bratje so šli v mesto, so se razveseljevali in ko niso imeli več cvenka, so se vrnili k očetu in čakali, da jih pokliče zopet kdo na pomoč.**¹⁰ Ptičica, ki je imela gnezdo na jablani, pa je hodila na okno najmlajšega, klujuvala je po šipi in kadar je odprl, je pravila žvrgoleče nekaj, kar ni razumel mladi krojač. Fant je povedal očetu, kako čudno se obnaša ptica. Oče je uganil: »Zahvaliti se ti hoče, ker si ji zašil jajca, ko jih je lovec razstrelil. Razume pa človek žival samo tedaj, če ima nevede praprotovo seme v obuči.« - »Kje pa naj dobim praprotovo seme?« je vpraševal žalostno sin. »Vprašaj zvezdoslovca,« mu odgovori oče. - Zvezdoslovec pogleda v nebo, na zemljo - in pravi: »Vidim velikansko praprot v rebri kamenite gore – na vrhu praproti je drobno seme. Ustrelil lovec, ustrelil tako, da prileti seme krojaču na golenico.« - Lovec ustrelil ... Od bratov ni videl nihče, ne kam meri, ne kaj je zadel. Napenjali so pač oči, toda kako naj bi videli nevidno praprotovo seme, ki kali in zori samo Ivanjo noč? Da je pa zadel lovec, tega se je prepričal krojač, ko je priletela zvečer pisana ptičica in mu zažvrgolela:

»Čuj, kaj ti povem krojačev sin! Hvaležno je srce drobne ptice, sešil si jajca, rešil mi tako neizvaljene

⁹ **XXII: JUNAK SE REŠI ZASLEDOVANJA.**

Definicija: rešitev, oznaka L.

(Junaki premagajo roparje in se tako rešijo njihovega zasledovanja.)

Razvoj, ki sledi, ustvari novo linijo, vendar gre tu vseeno za nadaljevanje dane pravljice.

X – XI_{bis} - junak se znova odpravi na iskanje (C↑). GI. X-XI.

¹⁰ **VIII.a. ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.**

Definicija: manko, oznaka a.

(Manko denarja in pustolovščine.)

mladiče. Zato čuj! Priletel je orel iz daljnih krajin in pravil je nam pticam čudno pravljico: **Nad severnem morju kipi visoka skala, na tej skali živi krilati zmaj Vatram, ki ima sedem glav in štirinajst oči, ki je nepremagljiv v boju, strašen človeškemu pogledu. Krilati zmaj se je zaljubil v hčerko kralja desete dežele. Odnesele je prelepo v svoj skalnati grad. Tam živi revica in čaka rešenika. Nešteto vitezov se je že napotilo preko morja, da reši blagodušno deklico, da si pridobi kraljestvo in njo. Nihče njih se ni vrnil, zažgal jih je zmajev strupeni dih, oslepila jih je zmajeva neznanska grdoba. – Poskusi še ti, dobrotnik moj! Vzemi s seboj svoje brate in podaj se k kralju desete deželi. Naroči mu, da vam napravi ladjo, iztesano iz rožmarinovega lesa, naj jo opremi z zlatimi vesli, z svilenimi jadri. Hodi in bodi srečen!**«¹¹

Še je pokimala ptičica s pisano glavico in je odletela na jablano. Krojač je zavriskal, da je priletela vsa hiša k njemu. »Po kraljično gremo! Le urno lovec in zvezdoslovec! Pripravi se tat!«¹²

Sam je ostal oče doma. Sinovi so se podali na dolgo pot iz dvanajste v deseto deželo, ki leži ob južnem morju.¹³ Zvezdoslovec je gledal na daljnogled in jim kazal smer poti, lovec je streljal divjačino, tat je kradel žito, krojač je kuhal. Tako so prišli, lepo polagoma, v deseto deželo. Tam so se predstavili kralju in so mu razodeli, da hočejo rešiti njegovo hčer.¹⁴ Kralj se je razveselil pogumnih mladeničev, jim dal ladjo iz rožmarinovega lesa, z zlatimi vesli, svilenimi jadri. Dal jim je tudi obilnega brašna za dolgo, nevarno pot. –

Veter je pihal v svilena jadra, urna je hitela rožmarinova ladja, iz južnega morja na severno stran. Sama so se obračala zlata vesla. Zvezdoslovec je krmaril, lovec je ribaril, krojač je kuhal, tat je kradel letočim ptičem perje. Tako so prejadrali srečno tri morja. Prišli so v mrzli, severni kraj. Zvezdoslovec je pogledal na svoje steklo in videl zmajev grad na višini skalnatega otoka. Krmaril je na ono stran in kmalu so se izkrcali ob skalnatem obrežju.¹⁵ Zvezdoslovec je pogledal na steklo in je povedal, da spi zmaj na

¹¹ **IX. JUNAK IZVE ZA NESREČO ALI MANKO, NEKDO SE OBRNE NANJ S PROŠNJO ALI UKAZOM, GA NEKAM POŠLJE.**

Definicija: posredništvo, povezovalni dejavnik, oznaka B.

(Eden izmed bratov od hvaležne ptice izve za ujeto kraljično.)

¹² **X. ISKALEC PRIVOLI ALI SE ODLOČI ZA ODPOR.**

Definicija: začetek odpora, oznaka C.

(Junaki se odločijo, da bodo s skupnimi močmi poskusili rešiti ujeto kraljično.)

¹³ **XI. JUNAK ZAPUSTI DOM.**

Definicija: odprava, oznaka ↑.

(Odpravijo se od doma v deseto deželo h kralju, očetu ugrabljene kraljične.)

¹⁴ **XII. JUNAK SE ODZOVE NA DEJANJA PRIHODNJEGA DAROVALCA**

Definicija: junakov odziv, oznaka D.

(Junaki povedo kralju, da mu želijo rešiti hčerko; odzovejo se na željo kralja, ki želi najti junaka, ki bi odrešil kraljično.)

¹⁵ **XV. JUNAKA NEKDO PRENESE DOSTAVI ALI PRIVEDE NA KRAJ, KJER JE OBJEKT ISKANJA.**

Definicija: premik na kraj namere, vodenje, oznaka F.

(Z ladjo čudežnih značilnosti in s pomočjo čudežnih sredstev hitro

<p>kraljičinem krilu, da je pot do gradu dolga, da je zaprt grad, da ga straži troglavi pes. Bratje so jeli premišljevat, kako bi prišli v grad. Nevede še kaj ukreniti, se podajo na strmo pot. Na ozki poti so srečali belega medveda. »Streljaj,« so vpili bratje na lovca, a tat se ni ganil od strahu. Medved je šel mimo njih in je rekel lovcu: »Vem, kam je vaša pot. Toda v grad vam brani pes, katerega ne umori nobena krogla. Dobi si, lovec, leskovo enoletno mladiko, s to mladiko udari psa od sebe, po gobcu srednje glave, ki nosi ključ gradu. Zver bo izpustila ključ in ušla. Tedaj ukradi tat urno kraljično, tedaj se poženite preko morja. Vrne se pes in prebudi zmaja.«</p> <p>Medved je izginil na ozki stezi, za njim je vzrastle leskov grm. Tat si je vrezal enoletno mladiko in šli so štirje bratje naprej pod grad. Bili so še daleč, ko jih je zavohal pes stražar. Tulil je in lajal, da bi prebudil zmaja. Drugi brat je pogledal na steklo in je videl, da se je ganil zmaj, ali kraljična mu je pogladila grdo dlako na krilu in zmaj se je umiril. – Kmalo je pritekel bratom besni pes nasproti. Dva gobca sta lajala, tretji je držal zlat ključ.¹⁶</p> <p>Tat je mahal s šibo od sebe in se je bližal psu. Ta se vanj zakadi – tat udari po srednji glavi, ključ mu pade pred noge, pes beži.¹⁷ Tat pobere urno kluč, odpre vrata in hiti navzgor. Zlato in svetli kamni so ga ustavljali, ali ga niso ustavili; zlato in kamni so pač premotili druge viteze, ki so poginili na tej poti, tatu niso mogli premotiti. Priplazil se je tiho v zmajevo sobo, odrezal je kraljičinega krila, na katerem je počival zmaj in je odnesel deklico.¹⁸ Zmaj se ni ganil. Tat je hitel z kraljično navzdol, na ladjo. Krojač je zaklenil vrata gradu in vrgel ključ v morje. Ali komaj so prišli bratje s kraljično na ladjo, je prihitel troglavi pes, vrgel se je v morje in kadar so razpeli jadra, je izplaval že troglavi pes z grajskim ključem v gobcu. Z besnim lajanjem je spremljal pes ladjo in ko je bila že daleč od brega, se je obrnil in tekel proti gradu. Kraljična je zavpila:</p> <p>»Ojoj! Zdaj bo prebudil z lajanjem zmaja ... Priletel bo za nami, ker mu bo odprla vrata. Ubil vas bo</p>	<p>pridejo na cilj.)</p> <p>¹⁶ XVI. JUNAK IN ŠKODLJIVEC SE NEPOSREDNO SPOPADETA Definicija: <i>spopad</i>, oznaka G. (<i>Spopad junaka s strašnim psom čuvajem.</i>)</p> <p>¹⁷ XVIII. ŠKODLJIVEC JE PREMAGAN Definicija: <i>zmaga</i>, oznaka I. (<i>Pes poražen zbeži.</i>)</p> <p>¹⁸ XIX. PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA. Oznaka J. (<i>Kraljično uspejo tiho rešiti iz ujetništva, jo osvoboditi.</i>)</p>
---	--

<p><i>in me odnesel v oni nesrečni grad ...«</i></p> <p><i>Tat je tolažil kraljično: »Ne boj se! Zvezdoslovec ga vidi, lovec ga ustrelj. Ne bo več kradel kraljičen.« - Komaj je izgovoril, se naredi nad ladjo oblak, se spusti na ladjo. »Zmaj! Zmaj! Streljaj!« vpijejo bratje, lovec meri – zmaj pa, strašen, puhajoč ogenj iz sedmih žrel, je že na ladji, zgrabi za jambor in se dvigne visoko ...¹⁹ »Mrtvi smo!« upijejo bratje, lovec sproži – zmaj in ladja padeta iz višine na morje, zmaj se prevrže, plava in udriha okoli sebe, da bi potopil ladjo. Krojač sešij urno jadra in krov, da ne more voda do kraljične, lovec strelja v zmaja, tat in zvezdoslovec obračata vesla, ladja hiti kakor blisk. – Srečno so ušli smrti, srečno so se vrnili v južno morje, v deseto deželo, srečno so izročili kralju hčerko.²⁰ Kraljična je pravila očetu, kako jo je odnesel tat in kralj je dal tatu hčer in kraljestvo, njegovim bratom in očetu vsakemu po en grad in mnogo sveta.²¹ Za tatovo poroko s kraljično je nastreljal lovec divjačine in perutnine treh dežela, krojač je našil bratu oblek za tri rodove, zvezdoslovec mu je odkril skrite zaklade, vredne tri kraljestva. Puška, ki zadene vse, igla ki sešije vse, steklo ki vidi vse, so ohranjeni še danes v dvanajsti deželi, v tridesetem cesarstvu.</i></p>	<p>¹⁹ XXI. JUNAKA ZASLEDUJEJO Definicija: zasledovanje, pogon, oznaka K. (Zmaj zasleduje ladjo z junaki.)</p> <p>²⁰ XXII. JUNAK SE REŠI ZASLEDOVANJA Definicija: rešitev, oznaka L. (Zmaj je poražen in ne sledi več ladji.)</p> <p>²¹ XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE CARSKI PRESTOL. Definicija: poroka, oznaka U. (Eden od junakov dobi kraljičino roko.)</p>
---	--

5.3.1.2 Hčerka išče materi zdravja

<p><i>Bila sta kmet in kmetica, imela sta dva sina in edino hčerko, zalo in pridno dekle. Bil je čarovnik velikan, ki je živel tam daleč za devetim jezerom.¹ Ta je prijahal nekoč na krilatem konju mimo kmetove hčerke, pogledal jo je, se je ustavil pri nji in vprašal še tisti dan kmeta: "Bi mi dal dekle za ženo?"² Oče in mati sta rekla: "Čarovniku! Nikdar!" – Sinova sta se posmehovala Velikanu, hčerka se je jokala strahu. Velikan je odjezdil na krilatem konju in jim zagrozil: "Še iskali in prosili boste Velikana."</i></p>	<p>¹ α – IZHODIŠČNO STANJE</p> <p>² IV. ŠKODLJIVEC POIZVEDUJE. Definicija: poizvedovanje, oznaka ε. (Čarovnik velikan sprašuje očeta, če bi mu dal hčer za ženo.)</p>
--	---

Komaj je izginil čarovnik za oblakom, že je napadla dekličino mater huda bolezen udnica.³ Reva je ležala in trpela, ozdraviti je ni mogla nobena roža, noben zdravnik.⁴ Bolničine bolečine so dele težko možu in otrokom. A niso se domislili, da je začaral Velikan bolezen. Bivala pa je v deveti vasi tistega kraja, ob bistrem potoku, žena vedma, ki je zdravila ljudi. Gospodar si je natrpal torbo in se napotil v deveto vas. Prosil je vedmo, da bi ozdravila njegovo ženo. Vedma je poslušala in odmajala: "Vaše žene ne more ozdraviti nobena izmed nas. Vrnite se domov." – Mož si ni dal miru, hotel je vedeti, zakaj ne more ozdraviti umna žena te bolezn, ponujal ji je svojo kmetijo za zelišče, ki prežene trpljenje njegove žene. Vedma ga je poslušala in se je ujezila: "Če hočete vedeti, pa vedite: bolezen vaše žene je pričarana. Zdravilo ima samo čarovnik Velikan, katerega ste razžalili in ta vam ga pač ne da."

*Mož se je vrnil domov in je povedal, kaj je opravil pri vedmi. Žena je stokala, hčerka je jokala. Starejši sin je vstal in se napravil na pot: "Ne morem več gledati materinega trpljenja, grem in poiščem Velikana, morda ga izprosím."⁵ – Zaman sta ustavljala mati in oče sina. Izvedel je, da stanuje čarovnik za devetim jezerom in napoti se je. "Če se ne vrnem, ko mine leto in dan – tedaj vedite – da sem mrtev in zakopan," je rekel bratu in sestri v slovo. – Preteklo je leto, fanta ni bilo nazaj. Bolezen je mučila mater huje ko prej. **Mlajši brat ni mogel več gledati tega, tiho se je odpravil in odšel.**⁵ Minilo je leto in dan – tudi njega ni bilo nazaj – samo mater je mučila še huje bolezen. Tedaj se je napravila deklica tiho k vedmi v deveti vasi in prosila je vedmo, da ji pomore in svetuje: "Mati trpi kakor nerešena duša, brata sta umrla, povej ti, ki poznaš poti in ljudi, povej mi, kako rešim mater."*

Nasmejala se je vedma: "Zdaj te pošiljajo velikanu!" – Deklica je odmajala z glavo: »Ušla sem. Mati me ne bi pustila.« - Vedma se je začudila in je rekla: »Šibka si, ne poznaš poti, ne zmoreš dela. Morala boš služiti in delati pri Velikanu.« - »Da le dobim zdravje materino,« je rekla deklica neustrašeno. – Tedaj

³ **VIII.** ŠKODLJIVEC PRIZADANE ALI ŠKODUJE ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV.

Definicija: škodovanje, oznaka A.
(Ker mu ne ugodijo, pošlje nad dekličino mater hudo bolezen.)

⁴ **VIII.a.** ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.

Definicija: manko, oznaka a.
(Manko zdravja.)

⁵ **XI.** JUNAK ZAPUSTI DOM.

Definicija: odprava, oznaka ↑.
(Element potrojitve iste funkcije: od doma odide najprej prvi brat, nato drugi in nazadnje še hčer.)

jo je peljala vedma k bistrem potoku in rekla naj gleda nepremakljivo vanj. Deklica je gledala in zagledala neskončno dolgo pot. Preko jezera in gora je šla. Ob koncu one poti je stal velikanski grad, pred gradom so stali trije kamniti kipi. Vedma ji je pojasnila: »To je pot, katero moraš prehoditi, grad je dom čarovnikov. Kamniti kipi so mladeniči, katere je uklela čarovniška beseda. Dva sta tvoja brata, tretji je mlad kraljevič. Ko boš naredila ono dolgo pot in boš prišla k čarovniku, reci mu, da ti je bilo dolg čas po njem. Ne vprašaj ga po bratih, ne radi matere. Če se mu prikupiš, ti bo že povedal sam kaj. Ako hočeš rešiti brata, skrbi, da se ju dotakne čarovnik, potem oživita.« - »Ali tudi oživi tretji kamen?« je vprašala deklica. »Tudi. Toda, če ga oživiš, boš trpela mnogo.« **Deklica se je zahvalila vedmi in se je podala nemudoma na pot.**⁵ Dolgo je hodila in mnogo je prestala predno je prišla do čarovnikovega gradu. Zavest, da reši svoje brate, ji daje pogum. Čarovnik jo je videl prihajati, prišel je na vrata in se krohotal: » Si prišla golobica? Dolgo sem čakal. **Zdaj pa glej, da mi služiš po moji volji, mogoče, da ozdravi tvoja mati. Voda, ki izvira v moji kleti, ozdravi vsako bolezen, oživlja mrtve.**«⁶ - **Deklica se je sukala po gradu in hramu, kuhala je čarovniku sladke štruklje in pekla mu je slastne pogače, nikdar ga ni vprašala po bratih, nikdar ga ni prosila zdravilne vode za mater. Čarovnik je postal vedno bolj prijazen ž njo in tako se je bližala ura, da reši sebe in svoje brate.**⁷ Neki dan je bil odjezdil čarovnik na krilatem konju, ki je hodil po zemlji in plaval po zraku. Deklica je poiskala ta čas mahu zaspanca, skuhala ga je v medicini in pripravila je dobro večerjo. Čarovnik je prišel truden in lačen, je jedel in pil mnogo. Vrč za vrčem je izlival v svoje široko grlo. Tačas je privlekla deklica one tri kamne, svoje brate in tujega kraljeviča, v vežo. Ko je bil Velikan ves omočen od pijače, je kolebal po veži v svojo spalnico. Letal je od ene strani zidu na drugo in tako se je dotaknil dekličinih bratov. Oživela sta in se vrgla na pijanega čarovnika. »Še tega, še tega!« je prosila deklica in kazala na tretji kamen. »Kaj mu hočeš?« sta rekla brata. »To je kraljev

⁶ **XII. JUNAKA PREIZKUŠAJO, IZPRAŠUJEJO, NAPADAJO IDR. TER GA TAKO PRIPRAVLJAJO NA ČUDEŽNO SREDSTVO ALI POMOČNIKA.**

Definicija: prava darovalčeva funkcija, oznaka Č.

(Škodljivec, ki si lasti čudežno zdravilo, deklici pove, da mu bo morala vdano služiti, če želi prejeti zeleno sredstvo.)

⁷ **XIII. JUNAK SE ODZOVE NA DEJANJA PRIHODNJEGA DAROVLACA.**

Definicija: junakov odziv, oznaka D.

(Darovalcu, ki je obenem škodljivec, se pokori, da bi dosegla zeleni cilj.)

sin in mi smo kmetje.« - Ona pa je naslonila tretji kamen na čarovnika, da je oživel. Poskočil je krasen mladenič, ki je zaklical urno bratom: »Ne ubijte ga, dokler nam ne da žive vode. Bolno nevesto imam, če ne dobim te vode, mora umreti.« - Deklica se je ustrašila teh besed, povedala je, da je voda v kleti, da iščejo tudi oni vode za svojo mater. Tedaj so ubili čarovnika in so ga vrgli pred grajska vrata. Deklica je vprašala kraljeviča, če je že dolgo, kar je bil okamenel. Kraljevič ni vedel tega povedati, pač pa je pravil, da je bil prijezdil na krilatemu konju in je bil prinesel s seboj mnogo denarja, da bi bil kupil od čarovnika žive vode; toda Velikan mu je vzel konja in denar. – Še tisto noč je silil kraljevič, da so šli v klet po vodo, domenili so se, da zajašejo jutri krilatega konja in pridejo tako hitro domov.⁸ Ali ko je vstala deklica zjutraj, da zavre medice za zajnterk, ni bilo več kraljeviča, ne krilatega konja. Deklica je jokala, zaradi dolge poti, je rekla bratoma, v resnici pa zato, ker se je bila zaljubila v zalega mladeniča. »Vidiš, sta ji očitala brata. Saj sva ti rekla, da, to imaš zahvalo. Da ga nisi oživela, hinavca, bi jezdili lahko domov na krilatemu konju.«

Spravili so se na dolgo pot. Kadar so bili trudni so popili par kapljic žive vode in takoj jih je minil ves trud. Tako so prišli nepričakovano hitro domov. Mater so našli skoraj umirajočo. Ko so jo pokropili z živo vodo, je bila takoj zdrava.⁹ Zdaj bi bilo vse dobro, da ni mislila zdaj deklica na nehvaležnega kraljeviča, ki jo je zapustil, ne da bi se bil poslovil. Tako je bila vedno otožna in je odbijala vse snubače. Prešlo je par let. Deklica ni mogla nič izvedeti, ali je ozdravila kraljevičeva nevesta, ali sta se poročila, ali sta srečna. Prišel je nekoč pevec dolge brade in otožnih oči. Ustavil se je v hiši dekličine matere in jo prosil prenočišča. Po večerji, ko so sedeli vsi za pečjo, je jel peti pesem o kraljeviču, ki je bil šel svoji bolni nevesti po zdravilne vode. Pel je, kako ga je spremenil čarovnik v kamen, kako ga je rešila mlada deklica, kako so se domenili, da odjezdijo vsi skupaj domov. Pel je kako ga je poklical krilati konj sredi noči in mu rekel: »Odidiva urno! –

⁸ **XIV. JUNAK PREJME ČUDEŽNO SREDSTVO.**

Definicija: *podelitev ali prejem čudežnega sredstva, oznaka E.*

(Deklica odreši žrtve in pride do zelenega zdravila za mater.)

⁹ **XIX. PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA.**

Oznaka J.

(Mati po poškopitvi s čudežno vodo ozdravi.)

<p><i>Nevesta umira!« - Pel je, kako je odšel na konjev klic, ne da bi se zahvalil in pozdravil. Pel je, kako je prišel prekasno domov: Nevesta je bila zakopana, njegov oče je umrl. Tedaj je izročil kraljestvo začasno bratu in podal se je na pot, da najde ono deklico, ki ga je rešila, deklico, ki mu je ljuba in draga. Nič ne ve, kje biva, kje je doma. Pa pevec jo najde, pevec jo prosi, da pojde z njim, da bo njegova kraljica. – Ko je končal pesem je odložil brenkljo, odtrgal dolgo brado – in tu je stal pred deklico ljubljene kraljevič. Prosil je in niso odrekli ne starši, ne dekle. Na krilatem konju, po jasnem zraku, sta jezdila skupaj v svoje kraljestvo.¹⁰ Dolgo sta vladala in težko, da bi umrla, saj je nesla nevesta s seboj dragoceno doto. Živo, vse oživljajočo vodo, požrtvovalne ljubezni.</i></p>	<p>¹⁰ XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE CARSKI PRESTOL. Definicija: poroka, oznaka U. (Kraljevič se vrne po deklico in jo odpelje v svoje kraljestvo, se z njo poroči.)</p>
--	---

5.3.1.3 Čarovniško maslo

<p><i>Bila je kmetica, ki je imela eno samo kravico in vendar so bile njene shrambe polne masla.¹ Sosedje so jo izpraševali kaj dela z mlekom in kako, da dobi toliko masla, ženska pa ni razodela nikomur svoje skrivnosti. Rekla je samo: »Imam pač take roke.«</i></p> <p><i>Tej ženski je dorastla hčerka in se omožila na veliko kmetijo. Imela je dosti krav, pa vendar ni mogla napraviti nikdar tolikega masla, kot je umetala njena mati vsak dan.² Kaj naredi? Gre in odnese materi skrivaj lonček masla.³ Odslej ni приметla mati več za pečico masla, hčerki pa se je delalo samo, je naraščalo, je polnilo hram in kaščo, kuhinjo in klet.⁴ Povsod polno masla! Reva ni vedela več kam z njim. Če je odprodala se je naredilo hitro drugo. Lotila se je groza in tedaj je povedala možu, ki se je čudil od kod da prihaja naenkrat toliko masla, kaj je naredila. Mož se je ustrašil in je velel odpraviti takoj čarovniško maslo. Ali kako? Žena je šla k ženski, ki je</i></p>	<p>¹ α – IZHODIŠČNO STANJE</p> <p>² VIII.a. ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI. Definicija: manko, oznaka a. (Manko masla – hčerka ga želi pridobivati v takšnih količine kot mati.)</p> <p>³ XIV. JUNAK PREJME ČUDEŽNO SREDSTVO. Definicija: podelitev ali prejem čudežnega sredstva, oznaka E. (Hčerka materi ukrade lonček masla.)</p> <p>⁴ XIX. PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA. Oznaka J. (Hčerka s pomočjo čudežnega lončka pridelala ogromne količine masla.)</p>
---	---

<p>znala napravljati točo, jemati kravam mleko in druge podobne umetnosti. Povedala je kako je naredila materi, in kako da ji raste maslo nad vsako mero, modra žena je svetovala in povedala:</p> <p>»Tvoja mati mete iz nakradenega mleka. Ker si ti ukradla od nakradenega je priteklo h tebi mleko od raznih strani. Nesi na petek večer štruco masla na križpot, čakaj tam do dvanajstih, pa boš videla kaj bo.«⁵</p> <p>Žena je storila tako. In ko je stala na križpotu za maslom je prišla krava, je prišla kobilica, je prišla sploh vsaka žival, ki ima mleko. Vsaka žival je vzela malo od masla in je šla veslo z njim. Polna groze je šla žena domov in je našla prazne kašče in lonce.⁶ Izginilo je maslo, ali obilnost se je pokazala na žitu. Žena se je veselila blagoslova pridelanega z trudom in ni poskušala nikdar več nepoštenih sredstev.</p>	<p>⁵ XXV. JUNAKU NALOŽIJO TEŠKO NALOGO.</p> <p>Definicija: težka naloga, oznaka O. (Naloga sicer ni težka, vendar se mora junakinja znebiti čudežnega sredstva, ki ji ni služil tako, kot si je zamislila.)</p> <p>⁶ XXVI. NALOGA JE REŠENA.</p> <p>Definicija: razrešitev, oznaka P. (Ko pride hčerka domov, olajšana vidi, da je maslo izginilo, ker je pravilno izpolnila navodila ženske z nadnaravnimi sposobnostmi.)</p>
---	--

5.3.2 Živalske pravljice

5.3.2.1 Pogreb lovca

Živali gozda in gora so sklicale veliko zborovanje. Na dnevnem redu je bila škoda katero prizadeva živalim lovec, ki je prišel od nekod in se je nastanil v gozdu. Zdaj preganja zveri, strelja in mori tudi lisičice, zajčke drobne, nedolžno žival.

»Kaj hočemo z njim?« je vprašal Kralj lev. »Umorimo ga, sicer ne bo miru,« so rekli medvedi, divje koze, turi in risi: »Umorimo ga, sicer pomori on nas. On ima puško nabasano, on ima oster tul, on ima debelo vrv, risje oko, urno roko.«

»Umorimo ga,« je potrdil Kralj. »Toda, ker je junak, predlagam, da mu zastavimo prej naše povelje in želje: ako hoče biti zdrav, naj se obveže, da zapusti ta kraj, da ne bo segal več v naše področje.«

»Tega ne bo obljubil,« je godel medved. »Ti ne poznaš človeka.« »Tiho Miško godrnjač! Nisem te pozval k besedi. Kličem te k redu,« je dvignil Kralj osorno grivasto glavo.

»Tega ne bo obljubil, Miško ima prav,« je pritrdil medvedu jelen rogač. »Ti ne veš Kralj kak je človek, še nikdar nisi bežal pred njim.«

»Tiho rogač!« se otrese lev. »Nisem te vprašal. Kdor se bo oglasil kadar govorim jaz, tega izključim. Tu sem jaz gospodar. Torej! Zapovem: delegacija gre k človeku. V znamenje miru nosi vsak lovorjevo vejico. Povejte in naznanite človeku moje najvišje povelje, vaše želje. Če odklone človek v svoji slepoti – potem mu napovemo neizprosni boj.«

»A kdo naj gre?!«

Plašno je šlo vprašanje po gozdu. Zamišljivo pogleda lev svoje bojzljive podložane, strese grivo in zagrmí:

»Zanikrno seme junaških dedov! Ni čuda, da vas trebi človek. Strahopetnost je začetek in znak pogina. Pa ti, velikan, ti tiger moj, ris – vi se vendar ne bojite človeka?«

»Hm,« je naredil jazbec, ko so molčali nagovorjeni. »Veš Kralj: človek ima oči.«

»In hodi samo po dveh nogah,« se je oglasila divja koza. »In človek kuri o Kralj!« reče hijena. »Kdo se mu bi bližal ponoči?«

»Ne po noči! Čez dan hodijo junaki. Vi znanci človekovi: jazbec, ris, divja mačka in medved, napotite se takoj k človekovemu brlogu.«

Niso šli radi, toda kraljev ukaz je ukaz. Zeleno vejico v roki, počasi in svečano so se bližali lovčevi hiši. Jazbec in ris, medved in mačka za njim. Lovčev pes zavoha zverine, kliče gospodarja. Medved mu brani: »Molči lajač! Mi pridemo na pogovor!«

»Kaj pogovor! Se že pogovorimo!« renči pes. Lovec pride s puško, meri... zveri beže k Kralju, mu tožijo: »Rekli ti smo: med lovcem in nami ne more biti pogajanj.«

»Torej naj umrje!« je rekel lev in pogledal grozno. Ali ker je junak, ukazujem, da ga pokopljete častno.«

»To pa, to!« so pritrdili vsi.

»In kako naj se usmrti človek?« je vprašala divja koza. »To je kaj lahko,« se je smejala divja mačka. »Samo, da je obsojen, umorimo ga kmalu. To je potrebno.«

»Malo nevarno tudi,« se je ogibal volk.

Ko so se pogovarjali in posvetovali je vstal lev. Zborovanje je bilo končano. Počasi je šel lev iz dvorane. Za njim so šli leopardi in kamele, tur in bivol.

»Počakajte vendar, da se domenimo,« jih je ustavljal volk. Tur se otrese:

»Kaj naj se menimo? Menite, da se bojimo mi človeka? Mi ne, zato odpravite sami. Premalo časten je tak posel za nas.«

Odšli so mogočni in veliki, prepustili so izvršitbo nevarnega dela malim. »Kakor ta biva,« je rekla lisica. »Pa jaz se bom že ognila človeka.«

Odšla je tudi ona. Jelen in divja koza sta ji sledila: »Utečeva lovcu.«

Slednjič so ostali samo jazbec, mačka, ris, medved in volk. Ris se je postavila za načelnika imenitne vojske in je ukazal:

»Pojdimo pod smreko pred lovčevim berlogom. Ti volk privedi še nekaj junakov svojega rodu. Napadite in raztrgajte pse, lovčeve varuhe. Mi počakamo pod smreko. Lovec pride k studentu, ljudje pijo kakor mi.«

»Ne,« je ugovarjala mačka. »Pravila mi je sorodnica, da se napijejo ljudje neke omamljive pijače, da obleže pod klopni. Potem reko ljudje o takem: pijan je kakor živina. Prav

kakor da bi živina pila kdaj čez potrebo! To je razžaljivo, in že sporad tega je zaslužil človek smrt. Ubijajo nas, mučijo nas, in nam jemljejo še dober glas.»

»To je res grdo, ali ne spada k stvari,« gode medved. »Ženska se vtika vedno po nepotrebnem v razgovor mož.«

»Mir besedi!« je zakričal ris. »Pojdi volk po svojo svojat. Mi pa pojdimo pod smreko, se skrijemo za njo. Človek lovec pojde pit, nagne se nad vodo – tedaj planemo nanj.«

»Zahrbtno? O kakšni junaki!« se je rogala mačka. Ris jo je pogledal grdo, medved jo je udaril ali jazbec je sunil medveda. Potem so krenili pod smreko, ki je stala ob robu potočca, ki je tekkel iz gore.

Prišel je lovec, brez puške, brez noža. Nagnil se je nad vodo... V hipu mu je sedel ris v zatilniku, medved ga je udaril s taco po glavi – in hitro je bilo po strahu gozdov. Volk je hotel raztrgati lovca, ali medved ga je spomnil Kraljevega ukaza: človek mora biti pokopan častno.

»Pa žalujmo za njim kakor za rodnim očetom,« se je norčeval volk in zatulil. Tulili so njegovi strici in vsaki, medved je zarenčal, mačka mijavkala, ptice so priletele zapele, žalostno: »Oh kaj pa bo, oh kaj pa bo ko lovcev več ne bo!«

Slišali so zajčki in lisice veselo vest, slišale so kune in jerebice, orli in košute, srne in dihurji. Vse je priteklo, priletelo, vse je jokalo:

»Oh kaj pa bo, oh kaj pa bo, ko lovcev več ne bo?«

Ko so počastili tako dovolj lovčev spomin, so se vdali veselju. Podali so si tace in kreljute, in so plesali okrog mrtvega lovca. Zajec, starosta svojega rodu, je zapel. »Vsi lovci so pomrli, so surove zajce drli, oh kaj pa bo, oh kaj pa bo, ko lovcev več ne bo!«

Nato so napravili nosilnico in vej in so nesli lovca v Kraljev tabor. Lev se je odkril mrtvemu junaku in je rekel svojim dvorjanom:

»Glejte! Tako mine slava sveta! Nosil je puško risano, vso zverino je plašil ž njo, zdaj leži tu nem in trd, strašna je junaka smrt.«

Ves dvor je pokimal in zapel:

»Oh kaj pa bo, oh kaj pa bo ko lovca več ne bo!«

Ko so izkazali tako človeku zadnjo čast, je ukazal Kralj napraviti veliko sedmino. Lisica si je privezala pripas in se je zasukala po kuhinji in shrambi. Kuna in dihur sta ji prinašala perutnino, veverica poslastice, miš žito, druge take živalice krompir, zajec zelje i.td. Bilo je vsega dovolj, imenitna pojedina.

Ko so jedli in pili sedminarji ali pogrebci so se jeli veseliti in bahati: »To smo ga!« je rekel lev in se udaril v široka prsa: »Mi smo mi! Kralj zverine in se ne bojimo človeka!«

Tur, bik, leopard, so trkali s kozarci in trdili: »Ali smo ga! Imenitno! Ni bilo lahko, ali za take može ni težave.«

»Res ste ga! Slava vam! Večna slava!« so jim napijale zverine. Mačka, medve, ris in jazbec so sedeli v pogovoru na koncu mize, dasi bi jim pristojal danes v sredi, pri Kralju. Mačka, tenkočutna sliši napivanje in se zavzame: zakaj kličejo onim slavo? Kdo je umoril lovca? In razburjena se oglasi: »Komu gre slava? Samo vam! Mar niste ležali, mar nas niste pustili, da smo prestali sami vse težave?«

»Kaj govori jezikava baba?« je planil leopard in je ubil mačko z mahljajem tace. Medved in njegovi drugi so se pogledali in molčali. Živina in zverina pa je klicala slavo velikim, močnim in bogatim, ki so rešili užke iz nadlog.

Potem so zakopali lovca. Krsto so nosili volki, zajčki so svetili, medved je mrmral molitve, dihur je kadil. Lev je stopal dostojanstveno s svojimi velikaši, ptice so krilile s perutmi, jeleni so kimali z glavami. Krsti so bili pripravili na kraljev ukaz lep grob, vsakdo pogrebcev je vrgel pest prsti na lovca. In ko ga je krila črna prst, so si podali tace in perutnice, in so zapeli: »Oh kaj pa bo, oh kaj pa bo, ko lovcev več ne bo?«

5.3.2.2 Lisica in petelin

Lisičica, modričica, je zahajala na dvorišče katero je stražil šepav pes. Na dvorišču je bila bela jarčica, za njo je hodil košat petelin. Lisica bi bila poskusila rada mlade jarice žlahtno meso, pa petelin, ta gizdalin, ji je hodil vedno na pot, torej je morala odstraniti njega, ako je hotela priti do nje. Modričica se jane dobrikati petelinu:

"Kako lepo perje imaš kikirik! Lepo perje in lep glas! Ni čuda, da gre za teboj vsaka kokoš, ni čuda, da te ime rada bela jarčica, najlepša jarčica."

"Najlepša jarčica," je ponavljala ponosno petelin in se napihnil, vesel samega sebe. Modričica je kimala: "Najlepša jarčica. Kako hodi. Kako se kreče! Kako pa spi kikirik? Pokaži mi vendar kako spi tvoja lepa jarčica?"

Petelin, pijan lisičine hvale, dene glavo pod perutnico: "Tako moja lepa jarčica spi." Lisica pograbi petelina in se smeji: "Petelin gizdalin! Tvoje lepo preje bo mojim mladim zabava, tvoja lepa jarca bo jutri moja večerja." – Petelin prestrašen in omamljen ne izgubi zavesti, smeje se reče lisici: "Si se že zahvalila Bogu za tak kos mladega mesa?" – Modričica se je dala ukaniti od petelina, od neumne živali. Izpustila je petelina in sklenila tačici – petelin je sfrčal na drevo – zapel je in prihitel je šepav pes, raztrgal je lisičin kožuh ves. Petelin na veji je zapel: "Lisičica, modričica, drugikrat ne hvali prezgodaj Boga."

5.3.3 Legende

5.3.3.1 Sveti Bernard gre od maše.

Bilo je bilo ravno polje, po polju so vodile gladke steze, stal je stal hribček strman, na hribčku je stalo suho drevo, ki ni zelenelo že sedem let. Prišla je Marija z Jezuščkom, ustavila se je na hribčku, postavila je zibelko pod drevo, srebrno zibel z zlatim tečajem. Suho drevo se je nizko priklonilo, priklonilo in ozelenelo, dalo je hladno senco Jezuščku in Mariji.

Po polju je prihajal fantič mlad, lepo je žvižgal, še lepše pel. Od Jezusa Zveličarja, od njegovih pet krvavih ran. Marija ga je vprašala: »Kaj si mi, fantiček, tako vesel? Kaj si tako lepo pesem pel?«

Fantič se je poklonil Mariji: »Kako bi jaz ne bil vesel! Saj sem pri sveti maši bil, tam sem videl Jezusa na križ pribitega, za naše grehe mučenega. Pred njim je kri, za njim je kri, češčena bod' Marija ti! Jezus prelepe ima oči, vidi po svetu vse stvari, za njim je kri, pred njim je kri, za nas krvavi pot poti. Pred njim so cvetele rožice, za njim so šle sirotice, od ljudi zavržene, Bogu priljubljene.«

Marija je pritrčila: »Le časti, fantič ti, Boga, po svetih cerkvah in doma; le priporočaj se Jezusu, usmiljenega je on srca, vse, kar ga prosiš, rad ti da. In kadar greš, fantič, na pot, vzemi si ga tovariša samo preljubega Jezusa.«

Fantič se je nizko poklonil: »Jezus naj bode moj tovariš, na moji dolgi poti v zidano puščavo, kjer bom ljudi učil, Boga hvalil. Vse prodam, kar imam, z Jezusom se za Jezusom podam, da bi me sprejel in spremil v sveti raj.«

Jezušček je pomolil rokice iz zibeli in je objel mladega fanta: »Bernardek moj, jaz bom s teboj in z vsemi, ki me kličejo na pomoč!«

5.3.3.2 Stotnik in sveta Barbara

Bilo je ko je hodila po svetu črna kuga, bridka smrt. Prišla je tudi na Koroško. Mašniki so umirali na poti k bolnikom, ljudje so klicali sveto Barbaro, da jim prinese sveto Popotnico. Po noči in po dne so umirali ljudje, po noči in po dne se je vozila sveta Barbara po Koroški deželi; obhajala je bolnike, spremljala je duše v sveti raj. Vozila se je sveta Barbara v kočiji brez konj, pred njo in za njo ni bilo šuma ne prahu, samo prevelika svetloba. In kjerkoli je šel voz svete Barbare tam so se priklanjali ljudje, so se priporočali: »Pridi tudi k nam sveta Barbara, pridi tudi k nam v naši smrtni uri.«

Živel je tisti čas na Koroškem krepak in prevzetan fant. To se je smejal ljudem ko so klicali na pomoč sveto Barbaro in je dejal: »Le kličite svetinjo jaz je ne bom. Tudi črne smrti ne počakam. V žold pojdem, umrjem lahko brez svete Barbare. Iz Koroške pojdem, ubežim kugi.«

Zapisal se je v žold in korakal je še tisti dan po gladki beli cesti v Ogrsko deželo. Ko so bili že daleč iz Koroške pridrči po cesti voz brez konj, brez šuma in prahu, v njem sedi sveta Barbara, drži v rokah zlat kelih, sije kakor solnce. Vsi žolnarji so pokleknili, samo oni prevzetnež ne, vsi žolnarji so prosili, samo oni prevzetnež ne. »Pridi na v pomoč svetinja, ljuba sveta Barbara!« - Vsi žolnarji so spraševali samo oni prevzetnež ne : »Kam se pelješ svetinja, ljuba sveta Barbara?«

Odgovorila jim je svetnica: »Jaz se peljem na Koroško kjer umirajo ljudje, prinašam jim sveto popotnico.« - Vsi žolnarji so prosili: »Prinesi jo tudi nam ob naši smrtni uri preljuba sveta Barbara.« Smejalo se je samo oni prevzetnež: »K meni se ne trudi sveta Barbara, jaz umrjem lahko sam.«

Zažugala mu je svetinja sveta Barbara: » Počakaj, počakaj fantič mlad, prevzetan tak, ošaben tak! Kmalu me boš klical na pomoč!«

Odvozil je voz po gladki cesti, odšli so žolnarji. Huda vojska se je bila na Ogrskem, huda vojska s hudim Turkom. Cesar mu je rekel: »ti si od danes naprej moj stotnik in general.« - Smejale se je Korošec: » Pa je rekla sveta Barbara, da jo bom klical kmalu na pomoč! Zdaj se bomo šele, zdajle!«

Ali komaj je izgovoril prileti krogla in ga zadane v levo stran, nad srcem. Stotnik je ležal leto in dan, ni mogel živeti ne umreti, noben zdravnik, nobena vračarica mu niso mogli pomagati. Stotnik si je prosil smrti, klical jo je, a smrt se je ogibala njegove postelje. Svete Barbare pa ni hotel klicati na pomoč. Stotnik je ležal drugo in tretje leto bolan, ni mogel živeti ne umreti, a svete Barbere ni hotel klicati na pomoč. Naveličal se je trpljenja, naprosil je svoje tri tovariše, da bi ga rešili muk. Eden ga je ustrelil, drugi mu je prebodel srce, tretji mu je odrezal glavo. Vendar ni mogel umreti stotnik. Telo se je zvijalo v mukah, glava je skakala ob telesu, tri dni in tri noči, glava je klicala: »Pridi mi na pomoč svetinja, preljuba sveta Barbara, prinesi mi sveto Popotnico, sprejmi mojo dušo v sveto nebo.«

Pridrčal je voz brez konj in ojes, prišla je sveta Barbara, pridružila je odsekano stotnikovo glavo k njegovemu truplu, obhajala je umirajočega in ga je spremila v sveti raj, katerega Bog nam vsem daj!

5.3.3.3 Pobožni Idris in smrtni angelj Azrael

Arabska legenda. Priobčuje Lea Fatur.

Živel je v pradavnih časih Idris, svet mož. Za posvetno veselje ni maral, za prazne skrbi se ni staral. Vse njegovo življenje je bilo posvečeno delu za bližnjega. Črez dan je šival, po noči je pisal. Vsak dan je sešil tri obleke, vsako noč je spisal tri knjige, ki so oznanjale slavo božjo, popisovala čudež stvarjenja. Obleke je delil svojim ubogim, knjige svojim učencem. Sveti mož ni užival posvetnih navadnih jedi. Bog mu je pošiljal kruha po svojem angelju, tisti čudežni kruh iz nebes ga je krepil in živil.

Prijeten je voj čednosti in pobožnosti, daleč se razširja, razveseljuje nebesa. Irdisove pobožnosti vonj je prišel celo do Azraela, do angelja smrti, ki prihaja po dušo vsakega umirajočega. In zaželel je angelj smrti videti pobožnega moža pri svojem spodbudnem delovanju. Stopil je pred Boga in ga prosil: » Dovolj Gospod, da se spustim na tmino zemlje, da vidim človeško cvetko, katero hrepenim presaditi v tvoj vrt.«

»Idi,« mu reče Gospod. »Toda ne prestraši mojega hlapca, rahla naj bo tvoja sapa, vzemi nase podobo sinov zemlje.« -

Prišla je smrt v človeški podobi k Idrisu in opazovala ga je noč in dan. Idris je sprejel prijazno tujca, ali se ni ustavil pri svoje delu: črez dan je šival, po noči je pisal. A ko je prinašal angelj nebeški kruh, tedaj je odlagal delo, ponudil gostu. Tuji gost se ni dotaknil angelske jedi. Prišla je sobota. Rano v jutro vpraša Irdis tujca:

»Prijatelj in gost, od koder ti mi je tudi poslal Bog – hočeš iti danes z menoj izprehod? Ker je danes dan počitka.«

Šla sta. Po travnikih mimo žitnega polja. Mimo pšenice grede, odsmuče čudno gost zrelo klasje, in ga melje s svojimi topimi zobmi zrnje. Zrnje je stokalo kakor človek v smrtni uri. Začuden pogleda Irdis čudnega gosta in reče:

»Kaj vidim? Kruh nebes zaničuješ, a ješ nezrelo klasje?«

Čudni gost odgovori: »Ne smem jemati pobožnim angeljske jedi – teh zrn pa je prišel čas ...«

Slutnja je prevzela Irdisa. Neustrašeno vpraša: »Kdo si ti?«

»Ne zakrivam. Jaz sem smrt!«

»Si prišel pome, ali me prideš samo obiskat?«

»Danes sem tu samo na obisku. Radujem in krepcam se ob tvoji pobožnosti. A čuj: tri prošnje ti je dovolil Bog. Izpolnjeno bo kar si boš zaželel – samo ne mudi se. Povsod me čakajo trudne duše, po tebe pa pridem drugič.«

Ni se pomišljal pobožni Irdis. Rekel je Azraelu: »Poljubi me brat! Da poskusim grenkobo smrt, in proslavljam, ko se prerodim z nova, dvakrat bolj Boga Stvarnika.«

Poljubil ga je Azrael. Mrtev pade Irdis na tla. A dotakne se ga dah Najvišjega – Irdis vstane preroben in mlad – in smrt se razveseli novega življenja. Povpraša ga smehljaje:

»Kaj se ti zdi? Je bil grenak kelih smrti?«

»Grenkejši nego sem pričakoval ... Dvakrat slajše mi je zdaj življenje. Prisegam, da nočem več umreti!«

»Požuri se z drugo prošnjo,« se nasmehne Azrael.

»Poslušaj: raz ograje, ki loči nebo od pekla, mi pokaži trpljenje zavrženih. Da Bom hvalil Boga tam glasneje za njegovo milost, ko vidim muke nesrečnih, pregnanih izpred njegovega obličja.«

Azrael mu pokaže kraj groze, kjer joče v temini in obupu nesrečne duše, kjer je večna žalost, večno kesanje. Tega ni mogel dolgo gledati Irdis. Užalostil se je in prosil:

»Daj – pokaži mi še raj, da vidim blaženost zveličanih.«

Šla sta skoz nebeški vrt. Kjer vlada večna lepota in pomlad, kjer teko štirje potoki radosti, kjer cveto najbolj divne cvetice, kjer stoje drevesa polna blestečega sadja. In težko postane Irdisu, da bi moral zapustiti raj blaženih, vrniti se na pusto zemljo, postati plen smrti. Pod mogočno cedro zapusti svoj šoln. In ko ga pelje Azrael pred vrata, ko hoče zapreti dom večne sreče, pravi Irdis nedolžno:

»Prijatelj Azrael – v raju sem pozabil svoj šoln. Počakaj me samo trenutek.«

»Idi,« mu veli Azrael, »ali ne mudi me.«

Irdis odide – a se ne vrne. Dolgo čaka Azrael nanj. Nestrpno pokliče za njim: »Žuri se – mene čaka na tisoče trudnih duš.«

»Ne bo nič prijatelj,« mu reče Irdis. »Jaz sem na svojem mestu. Bog pravi: »Nikdo ne pride v raj, če ne okusi prej grenkost smrti«, mene pa si poljubil. Dalje obljubuje Bog: »Nikdo nas ne bo preganjal iz doma ustvarjenega za pravične.«

Azrael je hitel pred prestol Večnega in tožil Irdisa. Gospod pa se je nasmehnil in rekel: »Irdis je moj ljubi sin, kar je storil on, sem sklenil jaz.«

5.3.4 Pripovedke

5.3.4.1 Nezvesti voznik ne mora umreti

Bil je voznik, prešeren fant, ki se je ženil kamor je prišel. Na Kranjskem pri Kranjici, na Koroškem pri Korošici, na Štajerskem pri Štajerki. Vsaki krčmarici, vsaki mostarici je obljuboval, da jo vzame. Na Vrhniki, kjer je bila vse čase črna šola, se je seznanil z mostarjevo hčerjo, ki je znala več kot hruške peč. Voznik ni vedel tega. Ženil se je pri nji kakor se je pri drugih, obljuboval ji je, da jo vzame, kakor je obljuboval drugim. Deli vozil je v Tirole in od Vrhnike do Tirol se mu je ohladilo srce za mostarjevo, vnelo se mu je za Tirolko, bogato vdovo. Ko se je vrnil iz Tirol je dražil mostarjevo: »Ali boš kaj žalovala, če vzamem vdovo, ki ima bele tolarje?« - »Mostarjeva mu je grozila: » ne bom jaz žalovala, žaloval boš kaj ti sam.«

Nič ni mislil voznik na ta odgovor. Vrnil se je v Tirole in se oženil. Ko sedi pred vdovino hišo prileti k njemu laskavica in mu zažvrgoli: »Pošto ti je poslala mostarjeva lepa hči. Njo snubijo trije Talijani, trije bogati gospodje. Ali naj drugega vzame, ali naj tebe čaka še?« - Voznik pa je odgovoril ptičici: »Le leti drobna nazaj. Mene naj več ne čaka, name naj več ne misli. Jaz se ženim s stotnikovo hčerjo. Zaženil ji bom dvanajst konj, oan meni prstan zlat.« - odletela je ptičica, vrnila se je k mostarjevi hčeri. Ko je slišala deklica voznikov odgovor je šla pod most, med mlado vrbje. Govorila je z vodo, govorila je z vetrom, naročala jima je, da hitita. Voda je grgrala, veter je šumel. Odrezala je enoletno šibico, prelomila jo je in vrgla v vodo: »Ne ure ne minute ne bodi zdrav z njo.«

Tačas je šel voznik od poroke, ovenčan in vesel. Kar prišumi k njemu veter, kar zaboli ga glava, kar mu odpovedo noge. Prosil je nevesto: »Oh žena, moja žena, mi je zdajle zaročena, postelji mi posteljo, za umreti mi je hudo.« - Postlala mu je posteljo, ležal je voznik v nji celih sedem let. Meso se je že ločilo od belih kosti, duša se ni mogla ločiti od grešnega telesa. Pa le ni vedel revež ubog, da mu je naredila mostarjeva hči. Nosili so posteljo z bolnikom pod jablano na vrtu, na jablano je hodila ptičica, žvrgolela je in pela. Vprašal jo je bolnik, ki ni mogel živeti, ne umreti: »Ali veš ti drobna ptičica, ki preletavaš svet, ali veš kaj bi moglo mene smrti otet? Ali veš od kod je bolezen, kam naj gre?« - Ptica je odgovorila: »Kaj naj vemo mi ptiči, ki po zraku letamo? Vendar ti povem kar vem: Davi, tri ure pred dnem, sem letel črez neko vas, pa sem slišala, kaj je govorila ob vodi deklica: Ker si me zapustil ljubi, naj te zadene počasna smrt.«

Odletela je ptica, bolnik se je domislil mostarjeve hčere: Če mu je ona naredila, mu mora ona odpustiti, da se reši muk tega sveta. Klical je ženo in ji naročil: »Daj mi žena črno pinto, pero in bel papir. Vzemi žena poselnika hitrega in čvrstega, naj nese pismo tja na Kranjsko k lepi mostarjevi hčeri.« - Pisal je pismo bolni voznik, milo je prosil: »Pošlji mi Kranjica zdravje, zdravje ali grenko smrt.« - Naglo je hodil urni poslenik, prišel je k mostarjevi hčeri, izročil ji je voznikovo pismo. – Ko je brala pismo se je smejala: Kako najj ti zdravja pošljem? Zdravje imam sama rada. Grenko smrt, ko ti to pošlejm.... Kaj ti nisem rekla, da boš žaloval?« - Naglo je hodil urni poslenik, hitro je prišel k bolnem vozniku, ki ni mogel ne živeti, ne umreti. Revež nebog je poslal poselnika nazaj: »Pridi, pridi k meni pogledat in odpusti mi moje grešne reči, da bom mogel umret.« - Naglo je hodil urni poslenik, kmalu je prišel do mostarjeve hčere in ji sporočil bolnikovo prošnjo. Mostarjeva se je jezila: »Kaj pošilja k meni? Kaj naj mu pomagam? Pomaga

naj mu njegova bogata vdova in njeni beli tolarji.« - Naglo je hodil urni poslenik, hitro je prišel k revežu nebogemu in mu povedal odgovore mostarjeve hčere. Voznik se je mučil dolgo še dolgih sedem let. Odlučila se je koža, odpadlo je meso, duša ni mogla iz grešnega telesa. In tretjič je prosil voznik ženo: »Pošlji, pošlji žena moja, tja do mostarjeve hčere. Da bi prišla, da bi mi pomagala iz tega sveta na onega.«

Zdaj se je odpravila žena sam na dolgo pot, sama je prosila, sama je izprosila mostarjevo hčer, da se je podala k bolniku. Sama je vlila mostarjeva mrliško svečo, sama je sešila mrliško srajco, je stopila k nebogemu nezvestemu in rekla: »Loči se loči grešna duša iz tega sveta in pojdi kamor si zaslužila.« - Komaj je izgovorila je izdahnil voznik svojo dušo.

5.3.4.2 Alen in Alenka

Bila sta brat in sestra, Alen in Alenka. Brat pobožni, pridni fant, sestra nepremišljena dekklica, ki je dajala rada fantom vasovalcem odgovor. Brat je prosil sestro, mati je svarila hčer: "Pamet, pamet je lepa reč; kdor jo ima ta kaj velja; kdor jo revež izgubi, tega boli glava žive dni."

Alenčica ni marala za materino besedo odpirala je okno, dajala je fantom šopke in bdela je v pogovoru do petelinovega petja. – nad deželo je prišla vojska. Cesar je klical, graščak je zval. V vojsko je moralo več fantom, v vojsko je moral tudi Alenčikin brat. Ob slovesu je prosil sestro: "Alenčica ne vasuj ponoči, da ne bo greha! Če se pregrešiš ti – umrjem jaz." - Alenčica je jokala in obljubila je Alenu, da ji bo na mar samo cerkev in rožni venec, samo molitev, za bratovo vrnitev.

Molila in jokala je Alenčica cele dva dni, dva večera ni odprla okna. Tretji večer jo je premotilo, da se je oglasila svojemu fantu Ljudu. Odprla je okno in zagazila v velik greh. Takoj jo je zbolelo srce in čutila je, da jo bo bolelo na žive dni. Če umrje Alen, kaj naj počne? – Ko se kesa in premišljuje zaspil in sanja pomenljive sanje:

Romala je v daljno tujo deželo. Pride na veliko široko polje, kjer so ležali pšenični snopi, razmetani, pomendrani. Ona se sklone, da pobere snop, a spozna da so to sami mrtvi vojaki. Hodi prestrašena po tem žalostnem polju in zagleda mrtvega Alena, svojega brata. Leži sred polja, roko na srcu, izpod roke kaplja črne krvi. Alenka zakriči: "Alen! Moj brat! Umrli si – umrjem tudi jaz." Kar se spusti od neba oblak na polje. To ni oblak, to je Marija. Krono na glavi, prstan na prstu, svetost in usmiljenje v pogledu, hodi po mrtvaškem polju. Koga r pogleda, ta vstane, kdor vstane, gre za njo. Pride Marija tudi do Alena, rahlo se nagne nadejn, ljubo ga pokliče:

"Fantič kaj spiš tukaj? Ti ne boš tukaj spal, pojdi za Jezusam. Alen pogleda – Marija mu da roko, mu reče: "Jezusa si častil, ž njim se boš veselil." – Šel je Alen za Marijo. Plaval je pod oblake. Ali predno izgine sestrinim očem, se ozre in ji migne. Alenka zakriči: "Pridem!" in se prebudi. Udarilo je močno ob šipo. Alenka je čutila, da je to spomin. – Rano je vstala, bela kakor mrtvaški prt, se je napravljalala. Mati se prestraši in vpraša: "Kaj ti je Alenčica? Te trese mrzlica, ali te boli glava? Oh sanjala sem čudne sanje"...

Trudno je rekla Alenčica: "Ne boli me glava mati in niti me ne trese mrzlica. Toda pri mojemu srcu več zdravja ni. Pustite me, da grem v pekel, pustite me, da se izpovem župniku. Vi mati pa mi pokličite mojškro, da mi sešije belo srajco, ne prekratko, ne košato, saj ne bom plesala v nji, saj bom ležala na odru v nji! – Pošljite vi mati po čevljarja, da mi naredi šolničke, ne pretežke, ne prekratke, ker pojdem v njih pred božji sod. Pošljite mi mati po pletilko, da mi splete nogavice, ne pretenke, ne nabrane, ker pojdem v njih na večno pot. Tudi pokličite mi mati tesarja, da mi izteše hišico, ne preozko, ne pretesno, ker bom čakala v nji sodnega dne. Tudi mi pokličite mati spletenke, da mi spletejo črne lase, ne košato, ne trakato, ker me bodo spremljale v črno zemljo."

Mater so polile solze ob takem naročilu. Prosila je: "Ne pusti me Alenčica! Komu naj dam tvoje zlate pasove, komu tvoje zlate avbe?"

"Devici Mariji mati, dajte vse Devici Mariji! Oh škoda za Alenovo lepo glavo, škoda za prestreljeno mlado telo! Pa naj le bo, naj le bo, Bog le duši dobro daj!"

Tako je vzdihovala Alenka in hitela v cerkev. – Ves dan so delali šivilja, pletilja, čevljar in tesar, ves dan so spletale spletenke Alenkine dolge lase. Ves dan je jokala mati, ves dan je milila Alenčica velik rožni venec, ki je segal od njene rame do tal.

Nič ni vedel o tem Ljud, Alenčikin fant. Zvečer je prišel po navadi in je potrkal po navadi. Dekle se ni odzvalo, slišal je samo rožljanje debelih jagod velikega rožnega venca. Ljud je zaklical: "Odpri mi Alenčica, prišel sem da pregovoriva besedo ali dve."

Alenčica mu odgovori: "Ostani z Bogom Ljud! Jaz ti ne bom več odgovarjala, ne odpirala, ker sem bila danes pri spovedi, ker sem sanjala nocoj, da je umrl moj brat, ker me je klical in me pozval.

"Beži, beži, je rekel Ljud. Si povedala tudi sanje pri spovedi? In kaj je rekel gospod župnik, kaj ti je dal za pokoro?"

"Za sanje ni nič rekel in ni nič djal. Za pokoro pa mi ni dal drugega kakor da molim rožni venec dolg od belih rok do črnih tal, kadar izmolila bom, takrat dušo izpustila bom."

"Beži, beži! Če boš govorila take bo hirala najina ljubezen," je godrnjal fant in se je pobral domov. Nič ni dal na ženske sanje in besede. Doma se je vlegel in zaspala, spal trdo dokler niso zvonili zvonovi pesem mrličev. Prestrašil se je neznansko, urno je tekel pred Alenčikin dom, pogledal je skoz okno in je zastal: Spletenke, Alenčikine prijateljice, so preoblačile deklico v mrliško srajco, pletilka ji je natikala nogavice, čevljar je dajal šolne, tesar je postavil krsto k zidu, mati je jokala, oče je tolažil: "Saj sva jo dala ljubem Bogu!"

Skoz okno pa je priplaval oblak- izba se je napolnila angeljev, prišla je Marija z svetim Jožefom, odpeljali so Alenkino dušo v sveto nebo. Na roki je imela Marija prstan zlat, na glavi je imela Marija krono zlato. Ljud je vedel zakaj, da se je očistila Alenčica, očistila in se posvetila, ker pomeni krona svetost, prstan čistost. Ljudu je postalo tako hudo, da so poklicali župnika, da so pokopali Alenčico prvi dan, da so pokopali Ljuda drugi dan.

5.3.4.3 Deklica je pometala sveti raj

Bil je mlin, v mlinu gostilna, v gostilni pijanci, nemarno govorjenje. Mlinar je napajal mlarje, jim dajala ohlapne mehove in žaklje, a sebi je polnil kaščo in žep. Smejala se je temu debela mlinarica, težko je delo njeni pobožni hčerki. Prosila in svarila je očeta, ali trdovratni ni poslušal. Tedaj je prosila deklica Marijo, da bi jo vzel iz pregrešnega sveta. Gori v raju bo prosila Boga starše.

Marija je držala deklici luč in jo vodila skozi temno noč do rajske svetlobe. Deklico so vabili angelji, da bi šla pred prestol Jezusov. A ona je prosila, da bi pometala pri vratih. Tam je ostajalo zmiraj nekaj zemeljskega prahu od prihajajočih; deklica je pometala in ogledovala vsakega. Toda prihajale so duše iz vseh strani sveta, samo njenih staršev ni bilo. Vsa pobita pometa neki dan, ko pride mimo nje sam Jezus. Vidi deklico in se zavzame: Žalost med blaženimi! Prijazno se je vstavil, prijazno je vprašal ljubi Jezus deklico: »Kaj ti je deklica, da si tako žalostna? Vse duše v raju se vesele, samo tvoja se ne.« - Deklica je odgovorila: »Kaj ne bom žalostna: vse duše gredo v sveti raj, samo moj oče in mati ne prideta.« - Jezus je tolažil deklico: »Ne maraj deklica ne! Niso še minile maše in pridige, ki odpro tvojim staršem rajska vrata.« - Jezus je šel zamišljen naprej. Deklica je pometala in čakala. Njenih staršev le ni bilo. Prišetala se je Marija do rajskih vrat in je vprašala deklico: »Kaj ti je vendar dušica, da si tako silno žalostna? Vse duše se raja vesele, samo tvoja se ne.« - »Kako ne bom žalostna: vse duše prihajajo v sveti raj, samo mojih staršev ni in ni.« - Mariji se je zasmilila deklica, lepo je povprašala: »Kaki so bili tvoji straši, dokler so živeli na onem svetu?« - Uboga deklica je povsila glavo: »Bili so oča mlinar in gostilničar. Imeli so velike mere, prevelike mere. Ah, morda se v peklju kuhajo!«

Marija je poklicala angelja, svetlega angelja Gabrijela in poslala ga je pogledat, kje sta duši mlinarja in mlinarice. Hitro se je vrnil sveti angelj in povedal: »V najhujšem ognju so mlinarjevi, ki jemljejo krivično mero, v najhujšem ognju so gostilničarji, ki poslušajo nemarno govorjenje.«

Deklica je zajokala in prosila je Marijo: »O prižgi jima raja luč!« - Svetli angelj Gabrijel je stresel zlate peroti: »Nikdar ne pride v raj, kar je zapadlo peklju!« - Deklica je jokala in prosila: »Bodi Marija pekla ključ!«

Marija se je zamislila. Ukazala je angeljcu, ki je godel na drobne gosli: »Sveto in presveto,« da da svoje gosli deklici: Pojdi deklica pred pekel in godi, godi noč in dan, godi angeljsko pesem.« Hudoba bo prišla in te prosila, da nehaš. Ti pa ne nehaj, dokler ne izpusti iz pekla duše tvojih staršev.«

Deklica je šla pred temna peklenska vrata in je godla na goslice angeljsko pesem : »Sveto in presveto.«

Ljudje, duše pogubljene, ki so hodile trumoma v pekel, so se vstavljale in jokale, duše, ki so se kuhale v peklju, so poslušale željno. To ni bilo hudobi prav. Tudi ji je dela težko slava božja. Prišla je hudoba pred vrata in vprašala: » Kaj ti dam dekle, da se umakneš od mojih vrat?«

Deklica je godla: »Nič drugega kakor ono duši dve, ki se v peklju vicata.« »Kar je v peklju ostane v peklju, izberi si kaj drugega!« je zaloputnila hudoba vrata.

Deklica je godla leto in dan. Hudoba si je tiščala ušesa, vendar je morala poslušati salvo božjo. Ali duš ni hotela izpustiti, nikdar in nikoli!

Mariji se je smilila zvesta dušica. Prišla je iz svetega raja, udarila je z nogo v temna peklenska vrata, da so se kar razletela, in so zagledale duše v plamenem morju ljubeznivo Mater grešnikov. Marija je mignila mlinarju in mlinarici. Hipoma sta se dvignila in izplavala iz plamenov, hudoba se je skrila trepetaje. Ali vseh duš v peklu se je polastilo hrepenenje po raju in zaupanje v Marijo; vse so se prijele mlinarja in mlinarice, vse so sledile Mariji in veseli deklici, ki je pela: »Sveto in presveto,« vse so pele za njo.

Hudoba se je prekucnila trikrat od jeze, ko je videla pekel prazen. Sv. Peter pa je pogledal zavzet čudno procesijo, ki je spremljala Marijo. Zadržal je nebeška vrata in je tekkel h Jezusu ugovarjat in tožit, da mu vleče njegova Mati vso sodrgo iz pekla v nebo.

Jezus je hitela sam k vratom, široko jih je odprl, ljubeznivo je sprejel Mater in njeno spremstvo, in rekel sv. Petru: »Kaj si pozabil, Peter, da sem dal svoji Materi oblast nad pekla in nebes vrata?!

5.3.4.4 Modrost kitajcev

Bilo je davne davne dni. Kitajci so nosili že kite, so pisali že z čopičem in so pitali ščetinarje. Jedli so jih pa surove. Bila je pač taka navada in postava in noben kitajec si ne bi domislil da bi izpekkel žival, ki se poje lahko surova. Dogodila pa se je nesreča čestitemu in slavnemu mandarinu Ping-pongu: zgorela mu je hiša, zgorel mu je hlev in z hlevom pitani ščetinar.

Žalosten brska Ping-pong po pepelu in najde lepo zapečenega ščetinarja, ki razširja prijeten vonj. »Kaka škoda,« stoče Ping-pong, »in kaj bo rekel moj oče? Žival tako tolsta, pa pečena! Jokal bi. Da bi bila vsaj za snesti. Hm! Vonj je res dober ... Kaj ko bi poskusil?«

Ping-pong je poskusil in poklical vso svojo rodbino. Njegov oče se je ustavil v godrnjanju radi pogorele hiše, ko mu stlačil sin kos gnjati v usta.

Odslej je zažgal Ping-pong vsako leto svojo hišo in gostil z svinjsko pečenko. Pongovemu sosedu Čong-hingu se je zdela stvar čudna. Pazil je na soseda in opazil je, da so pogosti požari v neki zvezi z pitanimi ščetinarji. Premišljeval je stvar in – zažgal je svojo hišo. Sosega ni ostala taka tajnost prikrita drugim sosedom. In gorele so hiše na vseh koncih in krajih. Kdor je hotel jesti svinjsko pečenko, tisti si je zažgal hišo. Čudno se je zdelo to zavarovalni družbi. Poslala je svojega agenta h nekemu Pong-pingu. Zasačil je tega moža ko je zaklepal ščetinarja v svojo spalnico in vrgel gorečo bakljo za njim. Pong-ping je bil obtožen požiga. Veliki sodnik kitajcev je zapovedal pri obravnavi, da mu prinesejo kos pečene svinjetine. Še tisto leto je zažgal svojo hišo. Tako se je širila navada peči ščetinarje. Po celi kitajski bi ne bilo več stare hiše, da ne bi ostal v teku stoletij veleum, ki je dokazal, da se speče lahko priljubljena pečenko, ne da bi treba požigati hišo. Temu izumu se je čudila cela Kitajska.

5.3.4.5 Juri in divji mož

Juri je gnal čredo ovac na goro in vzel s seboj bokel boba. Ko pride na goro, zakuri in pristavi pisker z bobom. Bob vre, Juri se veseli dobrega kosila. Kar primendra iz hoste ves kosmat, velik in grd, divji mož. Juri pusti čredo in bob, beži kar ga nesejo noge. Divji mož se vsede k kotlu.

Juri teče preko gora, se ustavi na veliki strmini in gleda kaj bo. Divji mož sedi pri kotlu, sega z črno roko v kotel. Zdaj zagleda Jurija in mu zakliče: »Juri – bob je kuhan!«

Juri odgovori: »Če je kuhan, pa ga ji!«

5.3.4.6 Smrt se greje

Kadar počivajo ljudje po prestanem delu, tedaj se spravlja smrt na pot, obiskuje hiše, se vseda za ognjišča, brska po pepelu. Če najde iskrico v pepelu jo podpiha, si greje koščene roke, si skuha morda tudi kak čaj, posebno pozimi.

Če je našla smrt iskro in se ogrela, tedaj pravi: »Dobra gospodinja, mislila je name, naj živi.«

Če pa najde smrt sam mrtev pepel tedaj se ujezi: »Slaba gospodinja je to. Ne misli name, moram jo opomniti.«

In kmalu umrje kdo v hiši ...

Zato je na kmetih navada, da zagrne gospodinja skrbno iskre s pepelom. Bila pa je žena, ki se je posmehovala rada starim dobrim navadam, in ni zakopavala isker. Samo mrtev pepel je čakal na njenem ognjišču jutra, če je bilo kaj ognja, ga je pogasila. Večkrat jo je krega in opominjal radi tega njen mož. Ona pa je dejala: »dobro, dobro,« in je pogasila ogenj in se vlegla. Pa ti pride nekoč gospodar kasno domov od graščinske tlake. Spala je gospodinja in družina. In vendar glej: vrata na vežo so odprta na stežaj.

Kmet si misli: kaj bo to? Gre od druge strani za hišo pokukat skozi malo okno nad ognjiščem v kuhinjo in se prestraši. Pomislite: na ognjišču sedi kostnjak in grebe po praznem pepelu ... Kmeta pretrese mraz. Hitro izmoli očenaš in stopi v kraj. Koj nato gre mrzlo mimo njega, in ko gre k vratom so trdno zapahnjena. Plaho gre kmet v hišo pa najde vse nepremaknjeno, žena in družina so spali sladko.

Nikomur ni pravil, da je videl smrt v hiši. Toda ni še preteklo teden dni, oboli gospodinja, za njo hlapec, za hlapcem dekla. Hlapec in dekla sta ozdravila, ne tako gospodinja, ki se je posmehovala starim navadam, ki ni privoščila smrti, da bi se grela. In kdor hoče dolgo živeti, naj misli na smrt, naj čuva iskro življenja.

5.3.5 Črtica

5.3.5.1 Štorklja rešiteljica (Črtica je iz križarske vojne. Pripoveduje Lea Fatur)

I.

Stoji na južnem Češkem podrtina dobskega gradu. Zapuščena od ljudi je ljubi dom ptic, na visoki steni, ki moli še iz razvalin, ima leto za letom štoklja svoje gnezdo. Črna štoklja, belih perut, kratka štoklja. Rada prileta v bližino človeka, rada mu klepeče in pravi v svojem jeziku, vaščanom pod gradom znano povest o slavnem predniku, štokljaču Tončku, ki je bil rešil, na čudovit način mladega gospodarja Dobskega iz turške sužnosti. O tem dogodku gre tak sluh med ljudmi:

Bilo je v času, ko so zasedli neverni Turki Sveto deželo. Pobožni romar, ki je romal na Božji grob, da izpolni obljubo, za pokoro grehov, se je nahajal v velikih nevarnostih. Turki so ga oropali, zaprli, silili k delu in srečo je imel, če je prišel živ nazaj v rodni kraj.

Takrat se je vrnil iz Jeruzalema Peter Amienski, pobožni romar. Stopil je pred papeža Urbana II. in mu dopovedal, kaj trpe kristjani v Sveti deželi, kaka sramota da je za vsakega kristjana, da je grob Božjega sinu, kraj kjer je trpel, deloval, se rodil in umrl, v rokah sovražnikov naše svete vere. Peter Amienski je želel, da se vzdigne ves svet za rešenje Božjega groba. Papež Urban mu je dal dovoljenje, da hodi od dežele do dežele, da naznanja in nabira sveto vojsko, in čudovit je bil učinek pridig Petra Amienskega. Kjerkoli se je ustavil, kjerkoli je govoril pobožni mož v meniški obleki, suh kakor kostnjak, o trpljenju kristjanov – katerega je izkusil on sam – o sramoti kristjanstva, da mu gazi Turek njegove svetinje. Povsod se je navdušil vitez in meščan, reven in bogat. Na tisoče je pokleknilo pred svetega moža, ga prosilo, da jih vsprejme in pelje v boj za svetinje krščanstva.

»Naj zataji vsak sam sebe, da zadobi Kristusa. Naj vzame križ na svoje rame, naj hodi za njim.«

Tako je rekel in tisoči so klicali: »Bog hoče tako!« Pripenjali so si rdeče križe in nazivali križarje.

Navdušenje je šlo kakor vihar po vseh deželah. Sinovi so zapuščali roditelje, možje dom. Kdor je imel na vesti umor ali drugo pregrešno dejanje, je porabil priliko, da si zadobi odpuščanje grehov.

Tudi do Dobskega gradu je prišel glas o sveti vojni in je razburil mladeniča, edinega sina gospoda Dobskega, Otokarja. Pokleknil je pred očeta, ga prosil za blagoslov in dovoljenje na pot v Jeruzalem. Oče, pobožen mož, mu ni branil. Še v čast si je štel, da bo njegov sin v vrstah bojevnikov za čast kristjanovega imena. Upal je, da se vrne sin zdrav domov, saj ni vedel kake težave čakajo križarjev, in smrt nam je tako povsod za petami.

Oče je dal sinu konja in štiri tlačane na konju za oprode, mati mu je dala srajco katero je stkala sama, in denarja kar je premogla hiša. Otokar se je poslovil od vseh grajskih, a pozabil je na enega. Ta je priletel za njim, se mu je vsel na ramo, tolkel s perutmi, kot da mu hoče kaj povedati. Bila je štoklja, nazvana Tonček, ki je gnezdila že dolgo mnogo let na grajskem dimniku. Otokar jo je božal, poljuboval, ji naročal pozdrave za njene mladiče. Ptica ga je gledala umno, kot bi mu hotela reči: »Ne hodi moj prijatelj – nič dobrega te ne čaka.« Zdelo se je, da pričakuje, da

se bo vrnil mladenič in ko je le jezdil naprej in naprej, je kriknil Tonček žalostno, zapel pesmi in se vrnil v svoje gnezdo.

Tiste čase ni bilo potovanje sploh tako prijetno kakor danes, potovanje v Sveto deželo pa še posebno ne. Ni bilo železnine, ne gladkih cest, ne udobnosti gostiln, ne obljudenih vasi in mest, nasejanih tako gosto kakor zdaj. Pot v Sveto deželo je vodila skozi sovražna ljudstva, skozi gozdove, preko močvirij. Knezi in papež so hoteli, da se pripravi in oboroži križarska vojska previdno in polagoma. To pa ni bilo vseč prevnetim mladim gorečnikom, ni bilo vseč Petru Amienskemu, ki je meni, da bo nadomestila gorečnost, kar jim manjka priprave, pa Bog pravi: »Varuj se sam in varoval te bom tudi jaz.«

Nepremišljeni, ki so hiteli tako naglo pod vodstvom Amienskega in viteza Valterja Nemaniča, so izgubili dosti mož ob potovanju ob Donavi, kjer so jim zastavili domačini past skozi svoje dežele. Malo samo jih je prišlo do Carigrada in še te so pobili v Mali Aziji Turki, ali odvedli v sužnost. Valter Nemanič je padel s svojimi sinovi v boju. Med nesrečnimi, ki so pali v sužnost, je bil tudi Otokar Dobski. Teško ranjenega je odvedel Šeik Ibu Isr v Mosul, kjer je moral obdelovati kot suženj šaikov vrt, kjer ga je naganjal večkrat gospodarjev bič. Otokar je bil oslabil od dolge poti in le za silo zaceljenih ran. Tudi ni bil vajen nobenega dela. Doma se je vadil samo v orožju in je hodil na lov. V sužnost gnan od biča, je delal pač, kar je mogel, a pogostoma se je zgrudil od truda in bolečin. Nekaj mesecev se je vlekel tako pod bičem po vrtu, potem je postajal vedno slabši in čutil je, da se mu bliža konec vseh težav – smrt. In žele si jo je; Bog ve da, želel. Tako daleč od doma ni imel upanja, da bi videl še kdaj svoje roditelje in rodni grad. Prenašati sužnega življenja ni mogel. Zakaj ni umrl naglo, kakor njegovi tlačani... Tolažil se je Otokar le s tem, da mu ušteje Bog njegove muke, njegov dober namen, in da ga sprejme pred svoje svetlo obličje. Truden, pol mrtev, leži nekega dne pod lipovim drevesom na vrtu in strmi v nebo, premišljuje. Ko bi ga postavil zdaj Bog nenadoma pred roditelje, ki čakajo teško nanj, ki molijo za njegovo vrnitev. Morda so dobili vest o porazu križarjev ... No- čakali bodo – in ko ga ne bo, bodo pač molili za njegovo dušo.

Ko premišljuje tako, zažvižga bič, surovi gospodar stoji pred sužnjem, zakriči: »Res, nisi vreden, leni kristjanski pes, da te obseva solnce, zato mu bežiš. Nisi vreden, da vzbujaš srd Alahovega hlapca, nisi vreden, da te ubijem. Alah mi je priča, da te prodam za en sam zlatnik, ko bi se našel norec, ki te odkupi ali zamenja.«

Otokar se je stresel. Naglo, kakor potok v pomladi, se je vzbudil v njem up. Kaj ni pravi in močan njegov Bog? Kaj se ne potegne in izkaže za svojega sluga?

»Prisegel si,« reče šejku. »Naj velja tvoja beseda. Jaz zaupam v svojega Boga, da pošlje mojim sorodnikom vest o moji sužnosti.«

»Ti zaupaš v svojega križanega Boga?« se je zakrohotal šejk. »Bomo videli, če te reši. Da, držim, kar rečem: dam te tudi za en sam zlatnik, če te poišče kdo. Ali varoval te bom tako, da ne bo izvedel nikdo o tebi. Če je tvoj Bog močan, naj ti pomaga, suženj. Alah je velik, ker nam daje v roko vaše dežele, vas pa je zapustil vaš Bog. Okleni se zavrženi pes rajši Alaha, d atí bo čist obraz in da bo pogrnjena tvoja miza.«

Od tega dne se je povečalo Otokarjevo trpljenje. Črez dan ga je podil neusmiljeni nadzornik sužnjev na kamenito njivo za visokim zidom, kjer ga ni mogel videti, in da je vso večnost tam, živ človek. Ponoči je bil priklenjen s težkimi verigami. Od drugih sužnjev se mu ni smel bližati nobeden. Bežati ni mogel, in da bi tudi, do kam bi prišel, sam, izmučen, brez sredstev? A vendar je upal in se zanašal. In če se mu je narogal šeik, da še ni glasu o kristjanskem Bogu – da ne more dati glasu, ker je umrl sramotno smrt na križu – je odgovarjal kristjan suženj: »Velik je naš Bog, vidi vsako stvar, poskuša svojega služabnika, a ga ne pusti sovražniku v zasmeh. Dal je Svete dežele nevernikom v roke, za kazen naših grehov. Vrne jih nam, kadar jih postanemo vredni. O šeik, uvidiš: večje ko je zaupanje, bližje je uslišanje.

Preteklo je par let. Tisoč in šestindevetdesetega, v pomladi, je bil odpotoval Otokar. Pomlad devetindevedesetega leta, poslednjega leta enajstega stoletja, ga je našla še v sužnosti. In nikdo ni mogel do njega, nobenega glasu ni bilo, ali prišli so knezovi s križarji do Svetega groba, ali poginili so tudi oni.

Neki dan pa so pripeljali novega sužnja. Ker ni razumel nikdo njegovega jezika, in ker je hotel izvedeti šeik od kod da je, če ima pričakovati velike kupnine od njega, če zna kako delo – je poklical Otokarja k novem tovarišu. Na pozdrav: »Bodi hvaljen Jezus!« sta se objela kristjana, sta si povedala svoje zgodbe. Šeik je poslušal njuno nerazumno šumenje glasov in rekel: »Bog je velik! Dal je psu lajanje, a neverniku nerazumno govorico.«

Novi suženj je bil Poljak iz Poznonjskega, pobožen in hraber vitez Kobzički. Povedal je Otokarju novice ob katerih se je jokal mladenič.

Po morju in po kopnem so vodili krščanski knezi križarje proti Jeruzalemu. Gotfrid Buljonski, knez Lotrinjski, po kopnem preko Carigrada, Hugo Vermandiški, brat Francoskega kralja in normanski knez Boemund, s svojim nečakom, znanim junakom Tankredom, po morju. Bizantinskemu cesarju Alekseju so obljubili, da mu vrnejo vsa mesta, ki so spadala poprej k njegovemu cesarstvu. Zato je prepeljal križarje v Azijo. V nicejski ravnini je razvrstil Gotfrid vso vojsko križarjev, da jih pregleda in prešteje. In bilo jih je sto tisoč konjиков – tri sto tisoč pešcev! Bili so tu vitezi bogatini in revni meščanski rokodelci, vsi eno v misli na sveti boj. Bil je med vitezi Robert Normandijski, slaven sin slavnega očeta, Stefan Dloški, ki je tako bogat, da šteje koliko svojih gradov, kolikor šteje svojih dni. Bil je tu mogočni in pogumni Raimund Tonlnški, ki je presekal človeka na mah od glave dol kakor mesar živino. Cvet vitevštva Evrope se je nabral pred Nirejo. Navalu tako pogumnih in vnetih mož se ni moglo ustaviti utrjeno mesto. Nireja je padla – križarji so podirali zmagovito v Ikonijo. Tam so pobili veliko turško vojsko, toda izgubili so tudi dosti ljudi. V tuji deželi je primanjalo taki množici kmalo hrane. Nekaterim je upadel pogum, vrnili so se domov – padali so v roke roparjev in sovražnikov. Drugi so se ločili od glavne vojske, in se bojevali na lastno roko. Glavna vojska pa je prišla po dolgem in mučnem potovanju pred Antijohijo, močno utrjeno mesto. Devet mesecev so oblegali mesto. A ko se je udalo, so bili komaj kristjani tri dni v njemu, ko se je prikazal pred mestom mosulski sultan z morjem divjih hrabrih rodov, in zaprl je križarje od vseh strani.

Lakota in bolezen je mučila zaprte križarje. Zdelo se je, da preti vsem pogin, da je obrnil Bog svoje obličje od njih. Kar najde antijoški duhoven v cerkvi svetega Petra sulico s katero je bil

prebodel rimski vojak kristusovo stran. To sveto znamenje je navdušilo križarje tako, da so udrli iz mesta, napasli Turke – jih nagnali v beg in si odprli pot v mesto hrepenenja vsakega kristjana – v Jeruzalem.

Kobzički pa ni imel sreče, da vidi Jeruzalem, da umrje vsaj ob napadu nanj. Ranil ga je Jalačuk, ga vlekel nezavestnega s seboj. V mračno sužnost ...

Otokar ga je izpraševal po nalogu šaikovem, če zna kako delo, če ima pričakovati odkupnine.

»Kake odkupnine,« se je smejal ranjeni Poljak. »Kar se imel, sem prodal, ko sem se napotil sem. Nikdo me ne bo pogrešal ne iskal. Delati ne znam – a naj se opomore – naučim plesati šejkove sužnje.«

Ko je slišal šaik, da ne bo odkupnine ne dela, je oddal Kobzičkega še tisti dan svojemu prijatelju, in mu naročil naj ne varčuje z udarci, ne z verigami, da ukroti kristjanskega psa. Šaik se je bal, da bi ne naredila sužnja viteza kako škodo v hiši, da bi ne pobegnila. Žalostno je gledal Otokar za vitezom. Bil mu je žarek veselja, blisk, ki mu je razsvetlil temo, v kateri se je nahajal glede njegovih tovarišev križarjev, glede sveta sploh-

Spomlad je bila. Doma na Češkem pričakujejo kdaj vrnitev pride, vrnitev Tončka. Morda poleti neka jata ptic tod – o da bi nesla pozdrave sužnja v daljni dragi kraj ...

Žalostno je ležal Otokar na kolenih na kamniti njivi, za visokim zidom. Bil je poldan in njegov nadzornik mu ni branil moliti kleče angeljsko češčenje. »Angelj Gospodov,« je molil in prosil; »Naj pride tudi k meni, naj me reši Gospodov angelj ...«

Kar zašumi nad njim ... Jata štorkelj leti od juga proti severu. Otokar si misli: kaj ko bi le bil med njimi moj prijatelj Tonček? Ko je bil doma je, je zažvižgal samo in priletel je Tonček raz grajske strehe k njemu. Otokar zažvižga ... In glej! Od jate se odloči ptič, kroži nad Otokarjem, se mu spusti nad ramo, tolče s perutami, ga pozdravlja in gleda z mirnimi očmi, kot bi hotel reči: »Kaj ti nisem pravila?«

Ves iz sebe od veselja, stiska Otokar Tončka k sebi, ga gladi in poljubljuje. A Tonček ga gleda, ga udarja s perutami, kot bi hotel povedati kaj. »Ali vem kaj hočeš Tonček – pozdrave domov ti srečna ptica, ki letiš tja – a jaz ne morem s teboj ... A kaj, kako,« - mu šine v glavo, » mi morda poslal Bog to ptico meni v rešitev sebi v slavo?«

Ni premišljeval dolgo. Odragal si je kos srajce, katero mu je bila stkala mati, oster kamen v levico. Namakal je tisto pero – v toplo tekočino – v svojo kri - in napisal poročilo: Da živi, trpi in čaka. Za zlat samo ga odpusti gospodar njegov, samo da pride sploh kdo ponj. – To poročilo je navezal štorklji za vrat – s čopom svojih dolgih las – in izpustil jo je v zrak. Malo je krožila nad njim – potem je šla višje in višje – vedno hitreje, da doleti tovarišice.

Otokar je gledal za ptico, dokler je izginila črna ptičica v neizmerni modrini. In tedaj ga je prevzelo veselje upanja – vrgel se je na obraz in molil: »Angelj Gospodov je prišel in tolažil je žalostne ... Velika o Gospod je tvoja moč – ti odpiraš ječe – ti daješ sužnjem svobodo, ti ne pozabiš onih, ki upajo vate.«

II.

V Dobskem gradu so živeli v veliki skrbi. Tri leta so pretekla od kar je bil odšel Otokar, edini sin in dedič, gnan od svetega navdušenja, kot križar v Sveto deželo. Tri leta. In še ni prišlo nobeno poročilo o njem. Ali je živ – umrl? Če je padel častno naj počiva v slavi božji! Rešil je s svojo smrtjo sorodnikov duše mučenih vice – kajti Bog je dober plačnik – ne izgubi se pred njim nobena žrtev.

Samo da bi ne bil v sužnosti – da bi ga ne tepel bič turški, ne žulila turška veriga! ... Vzdihovala in sklepala je mati. Vrtar je vstavljajl vsakega klateža, gospod pozival vsakega plemiča – vsakdo, ki je šel po poti, ki je prihajal iz širjave velikega sveta, je bil pozvan, poprašan – da li ve kaj o Otokarju Dobskem, o križarjih, ki so odšli z Nemaničem? – Žalostni in teški so prihajali sluhi: vse pobito, vsužnjeno...

Prišel je do Dobskih glas, da se je vrnil iz Azije, šleski vitez, konjarž iz Velike Mogile. Dobski je zajahal konja in jezdil dan in noč, da je došel do onega, ki je prihajal iz krajev, kjer trohne morda kosti njegovega edinega sinu.

Našel je konjarža v postelji. Brez levice, glavo povezano. »Levo oko in leva roka sta šla,« je razlagal Dobskem. »Jeldčniki imajo tako močne sablje, da presečejo najboljše oklepnice. Da me nista rešila zvesta oproda, da me nista zakrivala s svojim životom, me skrivala med grmovjem, blodila z menoj puščavah – ne bi videl nikdar Ileške. Naj bo na slavo božjo kar sem prestal! Ko ozdravim, pojdem zopet nanje.«

»Pa vendar ne?« se je začudil Dobski in vprašal: »Povejte mi vendar vitez – ali mučijo pasjeverci res svoje sužnje tako neusmiljeno?«

»Raje sem brez roke, kakor v njihovi sužnosti,« je zatrjeval konjarž. »Ti vragi imajo take oči, da režejo kar meso iz tebe. Vse kar si more izmisliti sam vrag, vse naredo... Gorje plemenitemu vitezmu, ki pade nekrščene roke! Upajmo, da je mrtev tvoj sin. Videl ga nisem, ko so nas napadli ti vragi pred Angoro. Vem, da je prišel do tja – od tam pa ne vem drugega kakor, da smo se borili kakor gre poštenim vitezom, a da je padalo pred menoj – za menoj ... Padel je Nemanič – vriskaje so skočili nanj – mu odrobili glavo – takrat je odrezala meni sablja levico, tekkel sem naprej z desnico, dokler nisem omagal, ker mi je drla kri iz rane.«

Žalosten se je vračal Dobski. Nič ni mogel povedati čakajoči ženi, družini. Žalost ga je potrla, da je jel bolehati. Vedno mu je bil pred očmi Otokar. Videl je, da mu režejo jermena iz telesa, da mu pečejo podplate, mu votlijo oči ... Po noči je slišal sinov stok, njegove prošnje, da ga reši smrt. Tako je prišla tretja pomlad kar je bil odšel sin. Od onih, ki so sledili Gotfridu so prihajale tu in tam novice: da so prišli srečno v Azijo, da so se bili pri Doribeji, da stoje pred Antijohijo. Da se dvigajo napram križarjev oblaki besov, ki motijo kristjanske viteze, ki jih begajo. V njih tabor pošilja peklo arpije zavisti, jeze, razdora. Bitka za Božji grob, je bitka med peklom in nebesami. In čudno ni, če ne zmagujejo oni, ki so prinesli s seboj svoje strasti, častilakomnost in drugo – le čista srca bodo osvojila Sveto mesto. A gode se in se bodo dogajale čudne stvari, predno bo križarjem mogoče, da izpolnijo svojo obljubo, predno bo Jeruzalem, kraj kjer je učil in trpel naš Rešenik, v njihovih rokah. Iz svojih skrivnostnih žrel izbruha Azija in Libija

najrazličnejša ljudstva, ki so vsa hrabra, pogumna, vsa navdihnjena besnega črta nad kristjani. Kdo bo zmagal – pekel ali nebo? – In da premagajo tudi križarji s pomočjo angeljev zle duhove – gotovo je vendar – da se ne vrne od onih jezer mož komaj mali potočič v domovino. Naj jim bo trpljenje in smrt v večno izveličanje! –

Tretja pomlad je bila kar je bil odpotoval Otokar. Vračale so se ptice, zelenela je trava, vračale so se cvetice. Samo od ljubega sina ni bilo glasu. Žalostna motri Dobski raz stolpa gradu let ptičev. Gleda, če se vrne prijatelj Otokarjev Tonček. On prileti iz krajev, kjer trpi ali pa trohni ljubi sin. Morda je videl sin jato vračajočih se ptic, morda jim je naročil pozdrave ...

Črne ptice so prihajale na modrem svodu nebesnem. Rastejo, se bližajo. Že se razločijo peruti, ki nosijo čudežnim potom drobno živalico preko širokega morja. Že se razločijo kljuni, noge. Štorklje so ... Dobski ne umakne pogleda njih. Je med njimi Tonček – se vrne v staro gnezdo? Ga ne odvedejo tovariši s seboj drugam?

Tako se vprašuje oče – a že se spušča par štorkelj na grajsko streho. Bele peruti, črn život – to je Tonček! Zdaj kroži z družino nad gnezdom, se spusti na dimnik, pozdravlja klepetaje in perhutaje stari dom, če mu je pustila huda zima še kaj sledu o lanskem gnezdu. Za nič se ne ozre na očeta, ki jo pričakuje, ki upa, sam ne ve kaj ...

Dobski zažvižga. Štorklji se ustavita pri pregledovanju gnezda, Tonček stresa glavo kot da se spominja nečesa, se oprošča pri svoji družici in prileti k Dobskemu. Ginjen ga vzame v roke, mu gladi peroti, zagleda zavzet, da nosi ptica nekaj na vratu. Naglo odvezuje – se trese veselja, ko pozna blago Otokarjeve srajce, ko bere sinove vrstice ... Dobski poljubuje tiste črke, poljubuje Tončka, in zahvali na kolenih Boga, skliče rodbino in družino, da vidijo kako je poslal Bog po ptici vest, preko morja, iz daljnih dežel.

Nepopisna je bila materina radost, veselje vseh tlačanov, ki so ljubili dobrega Otokarja. Vse se je gnetlo v grad, vsak je hotel videti Tončka, slišati iz ust grajskih kako se je zgodila cela stvar, kje je Otokar, kaj je pisal. Kdo pojde ponj. In nekaj pogumnih tlačanov se je ponudilo, da gre po gospodarjevega sina. Ali kako naj najdejo neuki možje pot, kako naj se izognejo nevarnostim? Res da spoštujejo tudi Turki sela, ki prihaja z odkupnino, ali kako dopovedo neki tlačani, po kaj in kam gredo? –

V teh skrbeh pojezdi Dobski zopet na Šlesko, s seboj vzame one štiri tlačane, katere je odločil, da pojdejo po Otokarja. Vzel jih je s seboj, da jim razloži konjarž, kod naj hodijo, kako naj se ravnaajo, v tuji zemlji, med neznanimi narodi.

Konjarž je bil po konci, pil in se jezil, da mora biti doma, ko pojdejo srečnejši od njega pred Jeruzalem, se udeležijo odpustkov in slave.

»Skoro bi jim zavidal«, je dejal. »Oni bodo umirali na zidovih svetega mesta – a jaz naj gnijem tu na postelji ... Kaj ni še močna moja desnica, kaj me ne bi vodilo desno oko, ne bo videlo dovolj vragov?«

Dobski je tolažil konjarža in naprosil glede svojih tlačanov, da bi jim kaj pojasnil in razložil. Konjarž je vzel velik kos oglja in ognjišča in risal debele proge po jelovi mizi, razlagal in pravil. Toda hrabri vitez je znal bolj mahati s sabljo, kakor risati dežele in tlačanom je bila znana samo pot do gozda in bližnjega mesta, kako naj bi razumeli kaj od vitezovega čečkanja?

»Razumete?« Je vprašal večkrat konjarž, v prijetni zavesti, da ne razume nobeden tlačan kar jim razlaga. »Pri veliki Mogili!« Se je razjezil na zadnje, potegnil z rokavom po svojih risbah in stopil na oglje, udaril po mizi. »Ne bom vam kazal na mizi kod se gre, ker vidim, da ste pravi tepci, da ne pridete nikamor brez mene. Sam vam kažem pot!«

»Je mogoče konjarž?« Se je razveselil Dobski. »O tedaj je gotovo, da se vrne Otokar.«

»Ako je volja božja ti ga privedem. Če nisem več za boj, kakor mi pravijo, za kažipota in vodja pa sem le še dober. In kaj bom ležal tu na medvedji koži, ko rešim lahko poštenega plemiča. Mene ne drži doma ne žena, ne otroci, ker jih nimam, jokal ne bo nikdo za menoj če me ne bo. Napravite denar in drugo bo dal Bog.«

Otokar se je oziral in poslušal vsak dan, če ne pride rešitev, če se ni razodel božja moč, ki uveri šeika, da je kristjanski Bog velik in mogočen. A dan je šel za dnem, vročina je pritiskala, od doma, od križarjev, ni dobil glasu. Šeik se mu je posmehoval, sužnji so ga zaničevali. Vedno težji so postajale verige, vedno težji delo, bolj so pekli udarci biča. Upanje je zapuščalo Otokarja. Kako lahko, da je poginila štokrlja na svoji dolgi poti, kako lahko tudi, da je izgubila njegovo poročilo, ali da je razmočil dež besede, jih izpral. In kaj ni predzno pričakoval, da naredi Bog čudež radi njega, nevrednega hlapca? – Tisoč misli in strahov je pregnalo Otokarja. V sanjah je videl križarje pred Jeruzalemom, v sanjah se je jokal, ker ni mogel ž njimi. Da bi bil vsaj umrl u borbi za Božji grob!

Prvi dan junija pokliče šeik Otokarja. Nerad se je podal k njemu. Saj ga čaka zagotovo novo zasramovanje, novo trpljenje. Ali šeik ga je pogledal samo resno in povprašal: »Kristjan, ali zaupaš še?

»Zaupam! Je prekrižal Otokar roki na prsih. »Obudil je Lazarja, ki je bil mrtev, pokliče nas vse na sodni dan k vstajenju – kako mu ne bi bilo mogoče rešiti sužnja, ako bi bila njegova volja?

»Njegova volja je! Reče šeik resno in zapove sužnju, da privede tuje može. Otokar zagleda znane obraze svojih tlačanov, zagleda viteza z obvezanim okom, s praznim rokavom. Ni ga izpoznal takoj, konjarž iz velike Mogile, tako ga je izpremenila huda sablja in trpljenje. A tudi oni ne bi izpoznali zalega plemiča v shujšanem, raztrganem sužnju.

»Je to oni katerega iščete? Je vprašal šeik po burnem pozdravljanju znancev.

»Da mogočni zlodej, je odgovoril konjarž. »To je Otokar Dobski, češki vitez. Nisi ga dobro redil, kakor vidim, vsa rebra mu preštejem ... Pa povej vendarle koliko zahtevaš za hrano in postrežbo?

»Rekel sem in ne bom oporekal, reče mogočni šeik. Za zlat ga dam, če pride kdo njegovih ponj, sem rekel. Lahko bi zahteval za mladega viteza tudi dvesto zlatov – toda Mohamedam je sveta prisega.«

»Beseda je mož!« Je pritrdil konjarž in izplačal zlat. Šeik ukaže sužnju, da prinese obleko in orožje kristjana. Zdelo se je, da bi vprašal rad, one ki so prišli, in tega ki je odhajal, ali ni hotel pokazati svoje radovednosti. Ali Otokar ni hotel oditi, ne da bi izpričal mogočnost svojega Boga, upravičenost svojega upanja. Razložil je šeiku, kako je prinesla štoklja preko morja, v daljno Češko, njegovo poročilo – kako da je našel Bog sredstva pomagati svojemu hlapcu.

Šeik se je začudil in rekel: »Bog je velik. Črv in lev sta v njegovi roki. Če je naredil to za nevernika, kaj bi šele naredil za pravovernega Muslima. Idite v miru!«

»In glej da se vidiva kje, da ti plačam hrano in stanovanje tega viteza«, mu je rekel konjarž v slovo. Zapustili so veselo šeikov obzidani dom. Tlačani so pravili Otokarju kako je prišla štoklja, in druge novice. Konjarž mu je pravil, da so odšli križarji, ki so se kregali med seboj v Antiohijo, pred Jeruzalem, in ga vprašal: »Ti si slab – ti bi šel rad domov?

»O nisem tako slab ... Najraje bi hitel za križarji, ne domov. »Doma naj sede žene, je razglasil enoroki vitez. »Jaz bi poslal rad svojo levico nad Jeruzalem, rad bi pomagal tem pasjim sinovom k Alahu. Idimo tja!

»Idimo! Je zaklical ognjevito Otokar. »Imam meč! Prost sem po milosti božji! Čutim se močnega, zdravega. Idimo pred Jeruzalem.

»Idimo so ponavljali tlačani in solze so jim tekle po rujavih licih. »Na kolenih, po vseh štirih – v Jeruzalem! –

Težave nevarne poti so jih čutili oni, ki so se prebili, močni v veri, skozi sovražne dežele. – Na višinah za so popadali na kolena, so dvigali roke v nebo, so poljubovali tla: pozabljeno je bilo vse, muke sužnosti, rane.

Pred njimi se je razgrinjalo mesto, kraj želja pobožnega kristjana. Z visokim zidom, močnimi stolpi, je ležal pred njimi Jeruzalem ...

In proti njemu se lije kakor svetla povodenj: konjikov, pešcev, voz. Vejejo zastave s križem, svete pesmi pretresajo zrak ... -

Konjarž je našel zaželjeno smrt na jeruzalemskem zidovju. Otokar se je udeležil vseh muk tridesetdanskega obleganja in dvadnevne napada. Razkrit, bos, se je udeležil procesije na Božji grob, se je zahvalil Bogu, da je posvetil orožje svojih nevrednih hlapcev.

Vrnil se je srečno k roditeljem, ustanovil si rodbino in določil, da morajo nositi Dobski, v spomin na čudežno rešitev njih prednika, v grbu štokljo.

Tonček je priletal še mnogo let na Dobski grad – mnogo let je pravil stari Dobski o njegovem prihodu, kako je vzdihoval v sužnosti, kako se je udeležil napada na Jeruzalem. In razmahal se je stari vitez, ko je poudarjal velikansko moč nevernikov za obzidjem – ki se je splašila in popadla pod klicem navdušenih kristjanov:

»Bog hoče da zmagamo! Bog nam pomore.«

5.4 DODATEK: ANALIZA TREH ČUDEŽNIH PRAVLJIC LEE FATUR OBJAVLJENIH V REVIJAH

Ker sem po razčlenjevanju in preučevanju del iz rokopisne zbirke ugotovila, da kljub naslovu *Pravljice* ne morem vsega gradiva uvrstiti med čudežne pravljice (z izjemo treh, ki sem jih analizirala zgoraj), sem se odločila, da diplomskemu delu dodam in tudi analiziram še tri njene čudežne pravljice, ki jih lahko najdemo na internetni strani *Digitalne knjižnice Slovenije*.

5.4.1 Ivan Nisemplah

<p><i>Ne bom šival! — je rekel krojač Ivan. »Poklican sem za velika dejanja.«¹ Šel je po svetu in se ustavil v krčmi.² Tam so mu pomagale muhe pri uživanju mleka. Udaril je po njih in spoznal, da je res junak. Naglo je šel v bližnje mesto, prodal svoje krojaško orodje in si je kupil viteško obleko. Na ščit si je zapisal: »Jaz sem Ivan Nisemplah, končam jih šestdeset na mah.« S strahom so gledali meščani na strašnega viteza in vse se ga je balo. Ni dobil v mestu ne mleka ne soli. Zapustil je mesto in legel lačen in truden v travo ob cesti. Mimo se je pripeljal kralj devete dežele s svojo hčerko Rožencvet. Kraljična je zagledala vitezovo rdečo suktnjo in je prosila očeta, da ustavi. Strežaj je povedal, da je rdeča reč v travi mlad strašen vitez, ki jih ubije šestdeset na mah. »Tarih vitezov potrebujemo,« je rekel kralj veselo in je vprašal Nisemplaha: »Je res, kar pravi napis na tvojem ščitu?« »Še več jih ubijem,« se je pobahal krojač-vitez. »Takega junaka mi je poslal sam Bog!« je rekel kralj svoji hčerki in povabil Nisemplaha kar v kočijo. V kraljevem gradu je dobil krojač-vitez lepo stanovanje in stregli so mu ter ga častili kakor veliko gospodo. Vendar je živel v strahu, ker ni vedel, kaj mu kralj zapove. Tisti čas so bile nad</i></p>	<p>¹ α – IZHODIŠČNO STANJE</p> <p>² I . EDEN OD ČLANOV DRUŽINE ODIDE OD DOMA.</p> <p>Definicija: <i>odhod</i>, oznaka β. (<i>Nisemplah odide po svetu.</i>)</p>
--	--

<p>kraljem velike nadloge: mesta so se puntala, po gozdovih se je pomnožila zverjad in trgala kmetom živino, v gradovih so stanovali velikani, ki so ropali potnike in trgovce. Kraljevi vitezi so bili pa v rodu in v prijateljstvu z velikani po gradovih in niso hoteli nastopati proti njim. Samo junak iz tuje dežele je mogel tu pomagati kralju. Kmalu je poklical kralj krojača-viteza predse in mu rekel: »Ljubi junak! Imam težavo, ki ji boš samo ti kos: po mojih gozdovih se podi huda zver. Merjasec, ki ne žre želoda, ne je bukvic - samo z ljudmi se pita zverina; na tisoče mi jih je že požrla. Škodo dela po travnikih in na polju. Moji lovci ne morejo ukrotiti te zverine; cel regiment vojakov zbeži pred njo. Pa tebi, junak moj, bo gotovo igrača, da to zver ukrotiš.«³ »Pomagaj mi Bog!« si je mislil Nisemplah in se poklonil. Vzel je ščit in meč in šel v gozd.⁴ A še ni prišel daleč, ko se je že stresla zemlja, kakor da prihaja čreda volov. In že je začul sopihanje kakor grom z neba. Krojaček je vzdihnil: »Usmili se Bog moje grešne duše!« Iz grmovja pridrvi merjasec - velik kakor vol. Oči ima kakor ogenj, okli kakor srpa, iz rilca pa mu pršijo pene kakor sneg pozimi. Merjasec se zažene naravnost proti ubogemu junaku. Nisemplah se obrne in beži in beži. Za njim pa sopihanje kakor grom z neba, pod njim pa se trese zemlja ... Tako priteče junak do kolibe v gozdu, skoči vanjo, a pozabi zapreti - in že je v kolibi - že je za njim besna zver.⁵ Junak zagleda okno nad seboj, se zaleti v svojem strahu visoko v zrak pa prileti skozi okno pred odprta vrata kolibe. Hitro se domisli in zapahne vrata.⁶ Samozavesten se vrne v mesto, stopi pred kralja in mu sporoči: »Zgodilo se je, kakor je ukazalo vaše veličanstvo! Za ušesa sem privlekel merjasca v gozdarsko kolibo. Tam je zdaj, da se pozabava</p>	<p>³ IX. JUNAK IZVE ZA NESREČO ALI MANKO, NEKDO SE OBRNE NANJ S PROŠNJO ALI UKAZOM, GA NEKAM POŠLJE. Definicija: posredništvo, povezovalni dejavnik, oznaka B. (Kralj junaku pove za nesrečo in ga naproša naj jih reši nadloge.)</p> <p>⁴ X. ISKALEC PRIVOLI ALI SE ODLOČI ZA ODPOR. (Definicija: začetek odpora, oznaka C.) (Junak se kljub strahu odloči za odpor.)</p> <p>⁵ XVI. JUNAK IN ŠKODLJIVEC SE NEPOSREDNO SPOPADETA. Definicija: spopad, oznaka G. (Boj med škodljivcem in junakom; škodljivec preganja Nisemplaha, a ga ta z zvijačo ali po srečnem naključju porazi.)</p> <p>⁶ XVIII. ŠKODLJIVEC JE PREMAGAN Definicija: zmaga, oznaka I. (Nisemplah z veliko mero sreče premaga tako merjasca kot medveda.)</p> <p>⁷ XIX. PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA. Oznaka J. (Merjasec in medved ne plenita več, ljudje so pomirjeni in se veselijo.)</p>
---	---

veličanstvo z njim. Zapoved, da se zberejo lovci, sem že dal.« Pa so postavili tri vrste junaških strelcev okoli kolibe. Kraljev paž je odprl vrata. **Zverina je zarjula, kralj je ustrelil prvi, za njim vsi lovci in potem so klicali: »Živel kralj! On sam nas je rešil pošasti!« Veliko čast so pa izkazali tudi krojaču-vitezu.⁷** Kraljična mu je poslala bel robec z rdečim robom in lep pozdrav. Že je mislil, da bo užival zdaj zasluženi mir. Pa je bilo komaj dva dni in že ga spet pokliče kralj in mu veli: »Velika je tvoja moč, junačina moj! **Igrača ti bo, da nas rešiš še druge nadloge: v hosti pod goro je medved, ki ne uživa ne medu ne sladkih koreninic. Samo moje ljube podložnike trga in požira za zajtrk, kosilo in večerjo. Ubij medveda! Veliko bo tvoje plačilo!**«³ Žalosten se pokloni Nisemplah in odide v hosto pod goro.⁴ Nedolgo, pa že sliši renčanje kakor od črede medvedov. **Pred njim se postavi stric Miško, velik kakor grad, si oblizuje tace in jih moli proti Nisemplahu. Ta smukne na visoko smreko in pozabi v svojem strahu, da je medved plezavec. Miško spleza za njim in že je na tem, da zgrabi s taco nogo ubogega junačka. Ta pa pokliče Boga na pomoč in skoči s smreke na bližnji hrast. Miško za njim. Pa kar je držalo šibkega Nisemplaha, ni moglo držati težkega strica. Veja zapoka in Miško pade in zlomi vse pod seboj. Zaplete se v polomljene veje, da ne more iz njih. Nisemplah si hitro pomaga. Raztrga kraljičin robec in zaveže s prvo polovico medvedove zadnje šape, z drugo pa prednje in obesi Miška na hrast.**⁵ Samozavestno se vrne h kralju. **Spet je kralj ustrelil medveda.**⁶ **Po vsej deželi so obhajali veselice.**⁷ Nisemplah se je sprehajal štirinajst dni po kraljevih vrtovih in se pogovarjal s kraljično. Tačas pa so prihajala kralju dan za dnem poročila o uporih in

Tukaj naletimo na primer podvojenih funkcij pod oznakami: B – C – G – I – J (primer odstranitve škodljivca: merjasec in medved).

^{3, 4, 5, 6, 7} **Podvojitve funkcij:** JUNAK IZVE ZA NESREČO ALI MANKO, NEKDO SE OBRNE NANJ S PROŠNJO ALI UKAZOM, GA NEKAM POŠLJE; ISKALEC PRIVOLI ALI SE ODLOČI ZA ODPOR; JUNAK IN ŠKODLJIVEC SE NEPOSREDNO SPOPADETA; ŠKODLJIVEC JE PREMAGAN; PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE; ZAPOLNITEV MANKA.

⁸ **XXV. JUNAKU NALOŽIJO TEŽKO NALOGO.**

Definicija: *težka naloga*, oznaka O.

(*Ukrotiti mora uporniške meščane in premagati hudobne velikane.*)

umorih. Kralj je postajal dan za dnem bolj žalosten. Poklical je Nisemplaha predse in mu rekel: »Preljubi Nisemplah! **Moje najbogatejše mesto se je podalo upornikom. Moj edini up si ti! Vojska je pripravljena. Stopi ji na čelo in ne pozabi: če zgubim to mesto, je zgubljeno vse.**«⁸»Po meni je!« je vzdihnil sam pri sebi Nisemplah. »Kako naj vodim vojsko, ko še meča ne znam držati? In toliko vojsko? Ko bi bil sam, bi mi pomogla dobra sreča. Glasno je rekel kralju: »Kralj moj! Sam naj izvršim delo in sam naj dobim plačilo!« Osupel je pogledal kralj nanj - strmeli so dvorjani: »Sam nad upornike?« Nisemplah se je udaril po prsih: »Šestdeset jih ubijem na mah!« Kralj ga je objel: »Sin moj preljubi! Dajte mu srebrn oklep, najboljšega konja, najdaljše kopje.« Nisemplah se je branil: »Ni treba ne oklepa ne konja - meni zadostuje moj meč.« Kaj bo vitez brez konja? Pripeljali so Nisemplahu živega vranca, ki je prhal in se vzpenjal, da je šel kar mraz po ubogem krojačku, saj ni bil še nikdar na konju. Toda posadili so ga nanj in mu dali vajeti v roke in nadedli so mu ostroge na noge. Nisemplah se je domislil: »Zvežite mi noge pod konjskim trebuhom!« Konjarji obstanejo, kralj se začudi, vendar zapove: »Storite vse, kar vitez želi.« Zvežejo Nisemplahu noge in oddahne se: vsaj s konja ne bom padel! »Srečno! Z Bogom, nada naša!« zakliče kralj, vpijejo dvorjani, solzi se kraljična. Hlevar izpusti konja in konj v polagan hop. Odskakovanje od sedla pa ne de dobro Nisemplahu. Meni, da bo ustavil konja, še mu prigovarja in ga pritiska z nogami - konj pa v dir in vedno huje, vedno huje proti sovražnemu mestu ... Ob cesti stoji leseno znamenje. Nisemplah se ga oprime, ker je bil pozabil, da je privezan na konja. Znamenje se pri tleh odlomi, dolgi močni kol ostane Nisemplahu v rokah, konj pa drvi divje naprej

... Že je mesto jezdecu v očeh. Le-tam se je že razširil glas o strašnem junaku, ki pobija divje zveri, kakor bi bile krotke ovce. Vse mesto zatrepeta, starejšine se ogrnejo s plašči žalovanja in si potresejo pepela na glavo, žene pa čakajo bose, da pride najbolj strašni vseh. junakov v nepokorno mesto. Že so zagledali oblak prahu - iz njega je zdirjal kakor blisk jezdec ... Starejšina zavpije: »To je on ... S svojim strašnim orožjem nas bo vse uničil! Noge ima zvezane - to je znamenje, da ne bo razjahal, dokler nas ne ugonobi! Usmili se nas, o Bog!« Vsi padejo pred mestnimi vrati na kolena. Vihrajoči Nisemplah se pa ne briga za klečeče - njemu je mar samo za vrata. Če se tu ne bo rešil konja, potem ga zaneso v gotovo smrt. Vrže kol od sebe in se oprime z obema rokama oboka vrat. Ljudje zaprosijo: »O velikodušni! Prizanesel si nam - prizanesi še tudi našim vratom!« Nisemplah pa ne more ustaviti konja. Ta drvi ž njim po celem mestu in se ustavi šele v slepi uličici. S strahom pričakuje Nisemplah starejšine in ljudstvo, ki hiti za njim. **Opogumi se šele, ko sliši njih prošnje: »Milost! Milost, plemeniti vitez! Hočemo se pokoriti.« Nisemplah se opogumi in zavpije: »Milijon tolarjev in prve meščane za talce!« Tako se vrne na dvor. Kralj ga objame, kraljična se mu ponudi za nevesto, dvorjani in dežela pa ga slavi kot rešitelja vsega kraljestva.⁹ Krojaček-vitez postane prvi za kraljem. Še so pa bivali po trdnih gradovih velikani, še so plenili in morili trgovce in kmete. Kralj je spet poklical Nisemplaha in mu rekel: »Vitez moj dragi! Še samo ena naloga te čaka, potem zahtevaj od mene karkoli. Ukroti mi še velikane!«⁸ »Zadnja je ta, res,« si misli žalostno krojaček, »saj vem, da to pot ne odnesem glave. Velikanov ne zmorem, če pa kralju povem resnico o svojem junaštvu - me**

⁹ **XXVI. NALOGA JE REŠENA.**

Definicija: razrešitev, oznaka P.

(Spet mu uspe po nizu srečnih naključji in s kančkom prebrisanosti poraziti nasprotnike.)

Sledi še ena podvojitev, junaku sta namreč naloženi dve težki nalogi (pokoritev ljudstva in ukrotitev velikanov), ponovita se funkciji po oznako O in P.

^{8, 9} **Podvojitev funkcij: JUNAKU NALOŽIJO TEŽKO NALOGO; NALOGA JE REŠENA.**

obesijo.« *Potrtr gre iz mesta. V tesni ulici mu zadiši po kvargljih. Kupi si jih za popotnico. V jarku pa najde vrabca, ki se je zapletel v motvoz. Vzame ga s seboj, da si ga speče za večerjo. Spusti se v gozd. Ne daleč. Kar zagleda velikana, ki lomasti proti njemu, velik kakor smreka. Bil je ravno dobre volje, zato ne pobije kar brž pritlikavca Nisemplaha, ampak ga vpraša prijazno: »Kdo pa si ti, malček?« Nisemplah pokaže ponosno napis na svojem ščitu in se postavi: »Jaz. sem Ivan Nisemplah, končam jih šestdeset na mah.« »Tako, tako!« se zakrohota velikan. »Kar šestdeset na mah! Potem se morava pa poskusiti.« Pobere kamen in ga stisne v pesti. Zlomi se v tri kose, iskre pa švigajo izza prstov velikana kot pri kovaču na nakovalu. Nisemplah vzame iz žepa pest kvargeljev, se skloni, kakor da pobira kamen stisne kvarglje, da mu teče sirnica izmed prstov in pokaže sirasti močnik velikanu: »Daj - naredi ti tako!« Velikana postane sram. Dolgo molči potem pa povabi Nisemplaha, naj prenoči pri njem, ker se bliža noč. Nisemplah gre z velikanom. Ko hodita nekaj časa po gozdu, se ustavi velikan in pravi: »Poskusiva se še enkrat. Če me spet zmagaš, bom priznal, da sem otrok v primeri s teboj.« Velikan vrže kamen visoko v zrak. Pet minut preteče, preden spet kamen pade na tla. »Zdaj pa jaz,« reče Nisemplah, pa vrže svojega vrabca navzgor. Vrabec leti, leti zmiraj više, zmiraj više ... Čakata pol ure, a vrabca še ni nazaj. Velikan ostrmi: »Kaj takega pa še ne!« »Zaman bi čakala, prijatelj,« reče Nisemplah tako mimogrede. »Kamen sem vrgel naravnost v nebo, da se poigračkajo angelci ž njim.« Prideta v velikanov velikanski grad. Gospodar pelje svojega gosta v sprejemno dvorano in ga prosi, naj počaka samo malo, ker ima nujen popravek. Nisemplah pa kmalu zasliši, kako*

¹⁰ XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE

<p>velikan kliče svojega brata in mu veleva: »Pojdi in pokliči vse velikane naše dežele! Imam v dvorani človeka, ki ga sama ne zmoreva. To je tisti, ki je pokoril kralju zveri in mesta. Ko tega ubijemo, smo trajni gospodarji dežele.« Nisemplali bega po dvorani, da uteče. Toda edina vrata so bila zapahnjena od zunaj, okna pa previsoko. »Po meni je!« pomisli. Zvečer pride velikanov, da se je delala kar tema. Prinesli so vina in nalivali Nisemplaliu, Radi bi ga bili opili, da bi ga potem laže ubili. On je pa izlival vino pod mizo in se delal pijanega in zaspanega. Nadel si je ponočno kapo in prosil, da mu odkažejo ležišče. Peljali so ga v kamro, ki ni imela oken, in so zapahnili vrata. Ubogi Nisemplah se domisli, da bi se skrtil pod posteljo. Pa groza! Pod posteljo je bilo mrtvo telo. Nisemplah se domisli, da so ubili človeka velikani, kakor bodo njega. Pa mrlič naj mu pride prav: položi ga v posteljo, odene ga in mu dene na glavo svojo kapo. Svojo obleko pa spravi na stol poleg postelje in se vleže pod posteljo. Kmalu prihrume "velikani in odsekajo mrliču v postelji glavo. Na to pijejo in vriskajo, dokler vsi pijani ne pospe. Tedaj gre Nisemplah previdno v dvorano in poseka vsem velikanom glave, naloži jih na velik voz in pripelje kralju.⁹ Nepopisno je bilo potem veselje na dvoru in po vsej deželi. Kralj je dal Nisemplahu svojo edino hčerko za ženo in mu zapustil kraljestvo.¹⁰ Modri možje so pa zapisali mladega in starega kralja junaška dela, da je prišel glas o njih še do današnjih dni.</p>	<p>CARSKI PRESTOL. Definicija: poroka, oznaka U. (Nisemplah dobi kraljevo hčer za ženo.)</p>
--	--

(Fatur, 1928/1929)

5.4.2 Kako so nastale gosli

<p><i>Bil je reven cigan, ki je imel revno ženo. Živel je v bajti ob gozdu in prerokovala ter beračila.¹ Dolgo nista imela otrok, pa se je napotila žena na otok sredi jezera, kjer je kraljevala črnolasa vila Mutuja.² Prosila je vilo za sina.³ Vila ji je obljubila: »Dobila boš sina, ki bo kraljeval nad ljudmi in bo zapustil svoje kraljestvo svojim potomcem.«</i></p> <p><i>Ciganka je res dobila dečka. Sedeval je rad v gozdu, poslušal je šumenje listov, smeh potokov in pripovedovanje ptičkov. Ničesar se ni učil in ničesar ni znal. Ko je dorasel sta mu umrla oče in mati. Fant si je mislil: »Kaj naj počnem zdaj? Vila Mutuja mi je obljubila, da bom kraljeval in da bom srečen. Hajd! Poiščem si srečo.«</i></p> <p><i>Pa je šel po svetu, hodil od vasi do vasi in od mesta do mesta.⁴</i></p> <p><i>Prišel je v mesto Gog, kjer je vladal kralj Vesel. Tisti kralj je imel prelepo hčer Muziko. Razglasil je, da jo dobi za ženo samo tisti, ki bi iznašel nekaj, kar ni videl še nihče.⁵ Cigan je šel h kralju in mu rekel: »Jaz vzamem tvojo hčer.⁶ Povej mi, kaj naj naredim?⁷ Kralj se je razjzil: »Svojo hčer dam samo tistemu, ki bo naredil nekaj, kar še ni videl nihče.«</i></p> <p><i>Kako naj jaz vem, kaj je to?</i></p> <p><i>»Ker vprašuješ tako neumno, boš poginil v ječi.«</i></p> <p><i>Vrgli so cigana v globok stolp. Tam je imel za družbo pajke in miške, netopirje in škarjice. Pa je vzdihnil: »O vila Mutuja! Laž je tvoje prerokovanje! Tu umrjem, v temni ječi ... «</i></p> <p><i>Kar se strese stolp in velika gospa v rdeči šumeči obleki stoji pred ciganom. Po ramah ji padajo črni lasje, v rokah drži palčico in podolgovato reč, ki je zbita iz tenkih deščic.</i></p>	<p>¹ α – IZHODIŠČNO STANJE</p> <p>² I . EDEN OD ČLANOV DRUŽINE ODIDE OD DOMA.</p> <p>Definicija: <i>odhod</i>, oznaka β.</p> <p>(<i>Mati odide do vile.</i>)</p> <p>³ VIII.a. ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.</p> <p>Definicija: <i>manko</i>, oznaka a.</p> <p>(<i>Manko otroka.</i>)</p> <p>⁴ XI. JUNAK ZAPUSTI DOM.</p> <p>Definicija: <i>odprava</i>, oznaka ↑.</p> <p>(<i>Junak odide v svet iskat srečo.</i>)</p> <p>⁵ VIII.a. ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.</p> <p>Definicija: <i>manko</i>, oznaka a.</p> <p>(<i>Manko ženina.</i>)</p> <p>⁶ IX. JUNAK IZVE ZA NESREČO ALI MANKO.</p> <p>Definicija: <i>posredništvo, povezovalni dejavnik</i>, oznaka B.</p> <p>(<i>Junak izve, da kralj išče ženina in odide na grad.</i>)</p> <p>⁷ X. ISKALEC PRIVOLI ALI SE ODLOČI ZA ODPOR.</p> <p>Definicija: <i>začetek odpora</i>, oznaka C.</p> <p>(<i>Želi imeti nevesto, zato je zanjo pripravljen narediti, kar bi želel kralj.</i>)</p> <p>⁸ XII. JUNAKA PREIZKUŠAJO,</p>
---	--

<p>Votla je in ima na vrhu majhno luknjo.</p> <p>Bila je vila Mutuja. Spregovorila je sladko: »Prerokovanje vil je vedno resnično. Vzemi mi pest las in napni jih po zabojčku in po palčici!«⁸ Cigan izbere nekaj lepih las in jih napne ter gleda, kaj bo.⁹</p> <p>»Potegni s palčico po laseh!« veli vila.</p> <p>Cigan potegne in miške pribežijo iz kotov, netopirji se prestrašijo.</p> <p>Vila vzame zabojček in potoči v votlino svetle solze. Nato si obriše oči in spusti v votlino svoj srebrni smeh. Pa veli ciganu: »Potegni z lokom po laseh!«</p> <p>Potegnil je cigan in jokalo je in vriskalo iz gosli. Vila se je nasmehnila: »Kraljeval boš ... Ljudje se bodo ali jokali ali veselili, kakor jim bodo ukazale tvoje gosli.¹⁰ Zahtevaj, da te pripeljejo pred kralja.«</p> <p>Cigan je sviral pred kraljem. Ves dvor se je zdaj jokal zdaj smejal, kakor je hotel cigan.</p> <p>Kralj je rekel: »Res ni videl še nikdar nihče kaj takega!« In je dal ciganu hčer za ženo.¹¹ Od takrat kraljuje cigan v kraljestvu muzike.</p>	<p>IZPRAŠUJEJO, NAPADAJO IDR. TER GA TAKO PRIPRAVLJAJO NA ČUDEŽNO SREDSTVO ALI POMOČNIKA.</p> <p>Definicija: <i>prva darovalčeva funkcija</i>, oznaka Č.</p> <p>(Vila junaku ukaže, kaj mora storiti.)</p> <p>⁹ XIII. JUNAK SE ODZOVE NA DEJANJA PRIHODNJEJA DAROVALCA.</p> <p>Definicija: <i>junakov odziv</i>, oznaka D.</p> <p>(Junak se odzove na ukaz, naredi, kot mu veli vila.)</p> <p>¹⁰ XII. JUNAK PREJME ČUDEŽNO SREDSTVO.</p> <p>Definicija: <i>podelitev ali prejem čudežnega sredstva</i>, oznaka E.</p> <p>(Prejme čudežne gosli.)</p> <p>¹¹ XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE CARSKI PRESTOL.</p> <p>Definicija: <i>poroka</i>, oznaka U.</p> <p>(Cigan dobi kraljevo hčer za ženo.)</p>
--	---

(Fatur, 1935)

5.4.3 Solnčica in čarovnik

<p>Bil je ob morju kralj, ki je imel lepo in modro hčer Solnčico.¹ Znala je ravnati s statvami in s preslico, znala je sukati zlato nit, znala je pripravljati sir in znala je brati iz modrih knjig. Od daleč so hodili vitezi, da jo vidijo in snubijo.</p> <p>Bil je pa v tistem mestu krojač, ki je šival za dvor in drugo mestno gospodo. Postal</p>	<p>¹ α – IZHODIŠČNO STANJE</p>
---	--

je bogat in ošaben in hvalil se je, da se bo ženil s kraljevo hčerjo, ker je bogatejši kakor vsi vitezi - snubci.

Tiste dni je pa prišel v mesto star mož z zalim mladeničem.² Bila sta ded in vnuk. Nastanila sta se v borni koči ob mestnem zidu in začela delati opanke. Toda zalemu vnuku Samilu ni šlo delo od rok, rajši se je poskušal v metanju kopja in streljanju z lokom. Rad je poslušal in pravil zgodbe davnih dni o junaških vitezi in hudih zmajih. **Ded ga je svaril: »Drži se opank! Dlje ti pomaga opanka kakor viteški škorenj in boljša je šivanka kakor bojno kopje. Kar da vojna, vzame zopet vojna, in ko se pretepa gospoda, beži kruh iz dežele!³** Poglej krojača Čudnika, kaka posestva ima: bogatejši je od vseh vitezov - pohajačev.«

Samil se je namrdnil: »Kraljeve hčere pa le ne bo dobil! In da je zabogatel od šivanja, ne verjamem. Pravijo, da je prodal dušo vragu, in ta mu donaša zlata. Bilo bi škoda Solnčice, da bi jo dobil zavržen človek. Oj, ko bi bil jaz vitez, pa sem le opankar!«⁴

Ded je ugibal: »Mogoče, da je Čudnik res čarovnik? Pojdi k njemu za vajenca, pa imej odprte oči in ušesa!«

Ded je spravil Samila h krojaču. Samil se je trudil, da se priuči umetnosti krojenja. Kmalu je postal pomočnik. Kmalu ga je pa tudi začel sovražiti mojster. Pošiljal je namreč lepega mladeniča po mero okoli gospode in poslal ga je tudi na dvor h kraljični. Od tedaj je zahtevala Solnčica, da ji prinaša Samil obleko, in če je prišla sama v Čudnikovo krojačnico, je govorila le s pomočnikom in ni pogledala mojstra.

Samil je videl, da ga sovraži mojster, pa kaj mu je bilo na tem? Saj je govorila kraljična z njim. Izsledi čarovnikovo skrivnost, postane bogat kakor on in postane kraljičin

² I . EDEN OD ČLANOV DRUŽINE ODIDE OD DOMA.

Definicija: *odhod*, oznaka β.

(Vnuk in ded pripotujeta iz neznanega kraja in se nastanita v mestu. Na koncu pravljice vidimo, da sta bila izgnana iz lastne dežele.)

³ II. JUNAKU NEKAJ PREPOVEJO.

Definicija: *prepoved*, oznaka γ.

(Ded svari vnuka, naj ne misli na viteštvo, ampak naj se drži dela.)

⁴ III. KRŠITEV PREPOVEDI.

Definicija: *kršitev*, oznaka δ.

(Vnuk ne upošteva dedovega svarila in naprej sanja o vlogi viteza.)

mož in glavar deže.

Nekoč vidi Samil, da gre mojster v klet. Zaklene za njim vrata. Preizkusiti hoče, kako si bo pomagal mojster-čarovnik iz kleti. Čuje, kako premetava čarovnik sodčke z zlatom in se smeje: »Meni poba-smrkavec, da bo dobil kraljično! Kaj, tako se bo s čarovnikom?«

Ko se mojster naveliča šteti zlato, pride do vrat in jih odpira. Vrata pa se ne vdajo. Čarovnik zamrmra:

»Naj se v miško spremenim in iz kleti zbežim ...

Gina, bajna, dudeldum.«

Pa je že smuknila miška mimo Samilovih nog ... Samil zbeži za miško, pa vidi, kako smukne v prostor pred krojačnico in sliši besede:

*»Krog sebe se obrni
in Čudnik se povrni!«*

Pa je že stopil mojster z vatlom k Samilu in zavpil: »Kaj si stikat okoli kleti?«

»Rekli so mi, da je poslal kralj po vas, pa sem vas iskal,« se je izognil Samil mojstrovem vatlu. Pazil je, da ga ne oplazi in začara v kako žival. Hitro je mrmral močne besede, ki mu jih je povedal ded: »Angel ob meni stoji, hudoba beži!«

Čarovnik se je obrnil in zažugal: »Noter! Na delo! Ne bom te plačeval za postajanje.«

»Kdaj ste mi pa kaj dali razen te bore obleke?« odgovori neustrašni Samil. Odide v krojačnico. V delu ima viteški plašč. Pa si misli pri krojenju, kako bi se podala njemu taka reč ... In konj, meč, šlem, oprsnik!

Pa se zamisli in domisli ... Vrže škarje od sebe in teče v skrit kraj. Tam izreče čarodejne besede in postane res miška — miška, kakor je bil postal prej mojster. Zmuzne se v krojačnico in sliši, kako robanti mojster,

da zapodi lenega pomočnika; sliši, kako mu pravijo drugi pomočniki: »Pa kaj poreče na to kraljična?«

Miška Samil skoči na mizo in pregrizne dragoceno zlatotkano blago, ki ga drži Čudnik v roki, skoči z mize in vgrizne mojstra v nogo. Pa zbeži. Vatel teče za njim. Miška pod vrata, skozi vrata, in mojster se krega, kdo je naredil škodo.

Samil premišluje: »Počasi pojde, drugo za drugim si pridobim, za denar si pa kupim orožje. Škoda, da ne morem jahati na konju, če sem sam konj. Škoda ...«

Zvečer pravi Samil svojemu tovarišu Niku: »Ded mi je daroval plemenitega konja, spravil sem ga v mojstrov hlev. Prosim te, čemu bo meni konj, ko nimam primerne obleke in orožja? Prosim te, prodaj mi jutri na trgu konja, izkupiček bova delila.«

Predpoldne drugega dne gre mojster Čudnik po trgu in zagleda gručo mož, ki se zbira in kriči okoli konja. Stopi bližje in zagleda svojega pomočnika Nika, ki prodaja krasnega konja. **Vpraša pomočnika⁵ in ta mu pove, da je to Samilov konj, ki ga je dobil od svojega deda.⁶**

»Od deda?!« mrmra Čudnik in hiti domov. Od kod bo vzel berač opankar takega konja? Kaj, če je slišal Samil močne besede ali če je tudi njegov ded Čarovnik?« Priteče domov in res: Samila ni v krojačnici ...

»Le Čakaj, pobalin! Kosti ti polomim. Žal ti bo, da se vtikaš v take stvari ...«

Hitel je na sejem in gnal ceno za konja.⁷ Dal je več kakor vsi in Niko mu izroči konja. Niko hoče vzeti konju uzdo, kakor mu je naročil Samil, pa Čudnik mu da še zlat in pravi: **»Za uzdo!«⁸**

Tega bo Samil bolj vesel kakor uzde — kaj mu bo pa uzda, če nima konja?«

⁵ **IV. ŠKODLJIVEC POIZVEDUJE.**

Definicija: *poizvedovanje*, oznaka ε.

(Čudnik nekaj sumi in izprašuje junakovega prijatelja.)

⁶ **V. ŠKODLJIVCU IZDAJO PODATKE O NJEGOVI ŽRTVI.**

Definicija: *izdaja*, oznaka ζ.

(Junakov prijatelj mu odgovori na vprašanje, ne sluti, da je to sovražnik.)

⁷ **VI. ŠKODLJIVEC POSKUŠA PREVARATI SVOJO ŽRTEV, DA BI ZAGOSPODOVAL NAD NJO IN NJENIM PREMOŽENJEM.**

Definicija: *prevara*, oznaka η.

(Čudnik ponudi naivnežu visoko vsoto denarja.)

⁸ **VII. ŽRTEV NASEDE PREVARI IN S TEM NEHOTE POMAGA SOVRAŽNIKU.**

Definicija: *pomagaštvo*, oznaka θ.

(Junakov prijatelj, ki ne sluti kakšne namene ima Čudnik, mu proda konja in uzdo.)

⁹ **VIII. ŠKODLJIVEC PRIZADANE ALI ŠKODUJE ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV.**

Definicija: *škodovanje*, oznaka A.

(Čudnik nadene kralju plašč, zaradi začaranega plašča kralj na smrt zboli.)

modruje Niko in išče z izkupičkom Samila, ki ga ni ne v delavnici, ne pri dedu ...

»Ušel je,« pripoveduje mojster Čudnik, »okradel me je m ušel.« **Pa gre v hlev in udriha z vatlom po ubogem konju, udriha z desno, dokler mu ne omaga, udriha z levo, dokler se ne odpočije desna, udriha noč in dan in preklinja: »Pogini, pogan ti, prevzetni! Spremeni se vendar konjiček v lepega Samila, ki ga vidi tako rada moja nevesta kraljična!«**

9

Ubogi konj Samil pa grize, skače, se trga, toda čarovnik je zavozljal uzdo ob jasli. Topotanje in hrzanje konja se sliši v hišo, čarovnikova mati in njena sestra ga prosita, naj ne bije uboge konjske pare, pa mojster še bolj divja: »Tiho, ženske! Gospodar sem jaz. Vem, koga bijem in zakaj!« In bije, razbije vse vatele, pa se napoti k jermenarju, da kupi jermen in do smrti pretepe ubogega Samila.

Čarovnikova mati in sestra pa sta hiteli ubogemu konju na pomoč. Poiskali sta ključ od kašče in prinesli v pripasu ovsu, da se okrepi. Ko konj pozoblje oves, se spomnita, da je žejen in da bi se napojil najbolje in najhitreje, če ga peljeta k bližnjemu potoku. Z velikimi trudom odvozlata konja, ki stopa rahlo in previdno po travi, se zažene v skoku v vodo in izgine ... Z odprtimi usti strmita ženski na vodo. Doma se vsedeta k preji, vrtita preslico in pojeta, kako da ne vesta nič o začaranih konjih.

Čudnik se vrne z močnim jermenom v roki, hiti v hlev, vidi, da je prazen, vidi par zrn in se domisli: »Mati in sestra!« Gre v sobo in sliši, kako pojeta, pa si misli: »Vaju že izplačam.« Ko jima zagrozi z jermenom, mu povesta, kako je izginil konj v vodi. Čudnik hiti v vodo, si natakne čarobna očala, ki vidijo vse, kar je skrito, pregleda travo in grme, ribe, žabe

in rake: Samil se ni skrtil vanje.

»Najdem te, skrivaj se koderkoli,« se jezi Čudnik, se vrne v delavnico, izprašuje in išče. Potoček se je pa stekal v morje, Samil se je bil sprevergel v peskovo zrno in voda ga zanese v morje — v kraljičino kopališče. Lepa Solnčica je hodila po plitvem bregu, kar zagleda kakor oreh velik rdeč kamen, pobere ga in kamen se zasveti.

Pa reče svoji prvi mojškri: »Pokliči takoj dvornega zlatarja, da mi vkuje ta kamen v prstan.«

Dvorni zlatar se začudi kamnu in kmalu izve celo mesto, da je našla kraljična predragoceni rubin. Čudnik sliši in nekaj se mu posveti. Gre k dvornemu zlatarju in ga prosi, naj mu pokaže dragoceni kamen, o katerem govori vse mesto.

Zlatar mu pravi: »Pridite zjutraj k meni. Vsako jutro izkrtačim vse kraljičine dragulje.«

Čudnik gre zjutraj k zlatarju, natakne očala in vidi v kamen spremenjenega Samila. Hoče zgrabiti prstan, toda zlatar mu ubrani: »Obljubil sem kraljični, da se ga ne dotakne živ človek. Najrajši ima ta prstan. Pravi, da se čuti srečno samo, če ima ta kamen na prstu.«

»Ji že pokažem srečo,« se togoti Čudnik. Gre na dvor in prosi kralja, da mu pomeri nov plašč. Še tisti dan oboli kralj na smrt in noben zdravnik ne more dognati, kaj mu je. Kralj da napisati in razglasiti po vsem svojem kraljestvu, da dobi veliko bogastvo in njegovo hčer, kdor ga ozdravi.¹⁰ Pa so prihajali od vseh krajev, niso pa mogli ozdraviti kralja od pričarane bolezni. Nato se javi Čudnik. Z zlato posodico gre kralju po hrbtu in po čelu in kralj vstane — zdrav.¹¹

»Govori«, pravi krojaču, »kaj si želiš za plačilo. Hčer sem obljubil, ali tvoja grba in

¹⁰ **VIII.a.** ENEMU OD DRUŽINSKIH ČLANOV NEKAJ MANJKA, NEKAJ HOČE IMETI.

Definicija: *manko*, oznaka a.

(*Manko zdravja.*)

¹¹ **XIX.** PREMOSTITEV PRVOTNE NESREČE, ZAPOLNITEV MANKA.

Oznaka J.

(*Kralj ozdravi.*)

¹² **XXVII.** JUNAKA PREPOZNAJO.

Definicija: *prepoznavna*, oznaka R.

(*Kraljična v dragocenem kamnu prepozna Samila.*)

tvoj grb z iglami se ji ne dopade.«

Čudnik se prikloni: »Solnce naše, kako bi se drznil ubogi krojač, da pogleda tvojo hčer? Želim in zahtevam samo kamen, ki ga nosi kraljična na roki.«

Ves vesel stisne kralj Čudniku roko: »Dobiš ga.«

Vest, da je pozdravil Čudaik očeta, pride do kraljeve hčere. V strahu pričakuje Solnčica, kaj bo, in toži, da ni Samila. Pobegnila bi ž njm, da se reši Čudnika. Pa že trka sluga in pove veselo vest, da zahteva Čudnik samo kamen, ne nje.

Ona pa se upokonči: »Kamna ne dam. Naj ga izplača oče iz svoje zakladnice!«

Razburjena kraljična zavrti prstan, enkrat na levo, enkrat na desno in glej! Pred njo je Samil,¹² ki jo prosi na kolenih, naj beži ž njim, da reši sebe in njega. Pa že spet trka sluga in kralj sam pride s Čudnikom.

»Vrzi me na tla pred Čudnika,« šepče Samil in zopet je kamen v prstanu. Kralj zahteva, da izroči Solnčica prstan zvestemu in dobremu prijatelju Čudniku.

Solnčica vrže kakor v jezi prstan pred Čudnika in glej: v letu se spremeni kamen v makovo glavico, ta se razleti na tleh in drobno seme prši na vse strani. Čudnik se spremeni v petelina¹³, ki pohlasta vsa makova zrnca in se ozira po kotih. Kar plane iz kota za oknom seme, ki se je skrilo v pajčevini in se spremenilo v lisico, ki zadavi petelina, mu pregrize golšo in Samil poklekne pred kralja, ob njem kraljična.

Predrzni Samil prosi za kraljično roko — kralj in ves dvor strmi.

Kralj se prime za glavo in vpije: »Šivankarja nisem maral za zeta, zdaj naj bo pa opankar? Opanke naj si denem v svoj slavni grb? Ne, Solnčica! Na vislice ž njim!«

¹³ **XXVIII. LAŽNEGA JUNAKA ALI ŠKODLJIVCA RAZKRINKAJO**

Definicija: razkrinkanje, oznaka S.

(Ko se Čudnik pred kraljem in Solnčico spremeni v petelina, se dokončno razkrinka.)

¹⁴ **XXIX. JUNAK DOBI NOVO PODOBO.**

Definicija: preobrazba, oznaka Š.

(Ne dobi nove vizualne podobe, razkrije pa se, da ni navaden opankar, ampak kraljevič.)

¹⁵ **XXXI. JUNAK SE POROČI IN ZASEDE CARSKI PRESTOL.**

Definicija: poroka, oznaka U.

(Samil se poroči s Solnčico.)

Solnčica se vrže pred Samila. Kar se prikoplje do kralja star mož v oguljenem plašču — Samilov ded, ki pomoli kralju staro oslovsko kožo pod nos:

*»Ni se ti treba sramovati Samila: stare kraljevske krvi je. Jaz sem kralj **Mirske**.¹⁴ Pregnali so me, kakor veš, in me oropali kraljestva. Živel sem mirno pod tvojim varstvom, bolj srečen pri opankah kakor na prestolu. Pa ta mlada kri nima modrosti.«*

Kralj objame deda in pravi: »Kaj hočeš? Orel leti k solncu, mladina ni modra po starosti. Ti pa, moj orlič, bodi pravi sin solnca, vzemi moje čete in pribori si kraljestvo svojega deda. Ko se izkažeš junaka, potem potrkej pri nas!«

*In Samil je bil kakor blisk. Premagal in pregнал je roparja, s kraljevo krono je prišel po Solnčico. **In bila je svatba, da so govorili in peli o njej še sedem hrvaških let, o katerih ne vemo, kakšna in kolikšna so.**¹⁵*

(Fatur, 1934)

6. SKLEP

Diplomska naloga se najprej dotakne mladinske književnosti kot zvrsti, iz katere pravljica izhaja. V tem prvem delu je opredeljen pomen mladinske književnosti: katero literaturo obsega, razlikovanje besedil glede na bralca, klasifikacijo in tipologijo ter njen razvoj skozi stoletja v Evropi in Sloveniji.

Naprej je pisanje usmerjeno k pravljici – njeni perspektivi in pomenu, nato k tistim zvrstem ljudske proze, s katero pravljico zamenjujejo, in tudi k zgodovini raziskovanja pravlji v Evropi, na Slovenskem in tudi drugod po svetu.

Sledi opredelitev in klasifikacija pravlji ter delitve na: ljudsko pravljico, klasično umetno pravljico in sodobno pravljico. Celotno pisanje je od tega dela naprej usmerjeno k modelu ljudske pravlji. Opisane so značilnosti ljudske pravlji po Alenki Goljevšček, Brunu Bettelheimu, Maxu Lüthiju, Jacku Zipesu, Clarissi Pinkoli Estés in Vladimirju J. Proppu.

V zadnjem delu diplomske naloge so pravljice analizirane po Proppovemu modelu ljudske pravlji, zato je četrto poglavje posvečeno Vladimirju Proppu: njegovemu življenju in za svetovno folkloristiko izredno pomembnemu delu z naslovom *Morfologija pravlji* (1928, v slovenščini 2005). Po njegovih funkcijah likov, s katerimi opredeljuje značilnosti ljudske pravlji, je analiziranih 6 del pisateljice Lee Fatur, od teh tri pravljice spadajo med njeno še neobjavljeno zapuščino, druge tri pa so bile objavljene v revijah med leti 1928 in 1935.

Slovenska mladinska pisateljica, pesnica in dramatičarka Lea Fatur je predstavljena v petem poglavju: seznanimo se s skromnimi podatki o njenem življenju, njeno bibliografijo in zbirko, ki sodi med njeno rokopisno zapuščino in jo hranijo v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

7. LITERATURA IN ELEKTRONSKI VIRI

7.1 LITERATURA

- Bettelheim, B. (1999). *Rabe čudežnega, O pomenu pravljic*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Blažić, M. (2005). Morfologija pravljice, Vladimir Propp: Morfologija pravljice. *Otrok in knjiga*, 66 (33), 79-82.
- Blažić, M. (2008). Aplikacija teorij pravljic na primeru Lepe Vide v slovenski mladinski književnosti. *Jezik in slovstvo*, 53 (6), 37-56.
- Estés, C. (2003). *Ženske, ki tečejo z volkovi*. Nova Gorica : Eno.
- Goljevšček, A. (1991). *Pravljice, kaj ste?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kmecl, M. (1996). *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba M & N.
- Kobe, M. (1987). *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kobe M., (1999). Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga*, 47 (1), str. 6–11.
- Lah, A. (1997). *Mali pregled lahke književnosti*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Lenček, R. (1942). Lea Fatur: Pravljice in pripovedke; I, II. *Dom in svet*, 54 (5/6), str. 200.
- Lüthi, M. (1986). *The European Folktale, Form and Nature*. Bloomington: Indiana Universty Press.
- Mihurko, K. (1999/2000). Pripovedna besedila slovenskih pisateljic – sodobnic Zofke Kveder. *Jezik in slovstvo*, 45 (4), 121-131.
- Moi, T. (1999). *Politika spola/teksta*. Ljubljana: Literatura.
- Proop, V. (2005). *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Tancer-Kajnih, D. (1994). Slovenska pravljica po 2. svetovni vojni. *Otrok in knjiga*, 38 (1), str. 39.
- Zipes, J. (2000). Approaches to the Literary Fairy Tale. V:J. Zipes (ur.), *The Oxford Companion to Fairy Tales*. The Western fairy tale tradition from medieval to modern. New York: Oxford Universty Press.

7. 2 ELEKTRONSKI VIRI

- Fatur, L. (1928/1929). Ivan Nisemplah. *Vrtec: slovenski mladini*, 59 (6), str. 88–91. Pridobljeno 12. 9. 2010, iz <http://www.dlib.si/v2/Results.aspx?query=%27keywords%3divan+nisemplah%27&pageSize=20>
- Fatur, L. (1934). Solnčica in čarovnik. *Vrtec: slovenski mladini*, 65 (2), str. 29–31. Pridobljeno 12. 9. 2010, iz <http://www.dlib.si/v2/Results.aspx?query=%27keywords%3dsoln%C4%8Dica+in+%C4%8Darovnik%27&pageSize=20>
- Fatur, L. (1935). Kako so nastale gosli. *Zvonček*, 37 (2), str. 149–150. Pridobljeno 12. 9. 2010, iz <http://www.dlib.si/v2/Results.aspx?query=%27keywords%3dkako+so+nastale+gosli%27&pageSize=20>
- Grafenauer, I. (2009), *Slovenski Biografski Leksikon: Fatur Lea*. (b.d.). Pridobljeno 3. 2. 2011, iz <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0454/VIEW/>
- Kononenko, N. (2004). *Gale Encyclopedia of Russian History: Vladimir Iakovlevich Propp*. (b.d.). Pridobljeno 12.12.2010, iz <http://www.answers.com/topic/vladimir-propp>
- Lévi-Strauss, C. in Meletinski J., (2010), *Studia humanitatis – zelene zibelka*. (b.d.). Pridobljeno 2. 1. 2011, iz <http://www.studia-humanitatis.si/ZelenaZ/index.htm>
- NUK, (2005 – 2010), *Digitalna knjižnica Slovenije: Fatur Lea*. (b.d.). Pridobljeno : 16. 9 . 2010, iz: <http://www.dlib.si/v2/Default.aspx>
- Olshansky, D. (2008), *The Literary Encyclopedia: "Vladimir Propp"*. (b.d.). Pridobljeno 12. 9. 2010, iz <http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=3652>